

Sari Olli

Itsesensuuri ja flow-tila vastavoimina

Pro Gradu tutkielma

Jyväskylän yliopisto

**Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen
laitos**

Kirjoittamisen maisteriopinnot

Kevät 2011

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty	Laitos – Department
Tekijä – Author	
Työn nimi – Title	
Oppiaine – Subject	Työn laji – Level
Aika – Month and year	Sivumäärä – Number of pages
Tiivistelmä – Abstract	
Asiasanat – Keywords	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

ITSESENSUURI JA FLOW-TILA VASTAVOIMINA

Sari Olli Pro gradu tutkielma

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	3
2. KIRJOITTAMINEN – LUOVA PROSESSI	
2.1. Kirjoittaminen ja luovuus	9
2.1.1. Luovuus ja inspiraatio psykoanalyttisen teorian valossa	10
2.1.2. Sisäinen ristiriita	14
2.1.3. Luovuuden ulottuvuuksia	17
2.2. Kirjoittamisen prosessi	19
2.2.1. Lukija- ja kirjoittajalähtöiset kirjoittajat	22
2.2.2. Kirjoittamisen rakenteet ja niiden merkitys kirjoittajalle	27
2.2.3. Kirjoittamisen prosessi kirjailijan työssä	30
2.3. Kirjoittamisen esteistä	32
3. ITSESENSUURI JA FLOW-TILA VASTAVOIMINA	
3.1. Piilotajunnan pidäkkeet	38
3.1.1. Vapaa assosiaatio	40
3.1.2. Illuusio kirjoittamisen vapaudesta	42
3.2. Itsesensuuri – tiedostamattoman ja tietoisuuden ristiriita	47
3.3. Flow	52
3.4. Onnellisuus ja siihen pyrkiminen	56
3.5. Itsesensuurin ja flow-tilan suhde	59

4. SYVÄLLISEN NÄKEMYKSEN HETKET	
4.1. Tietoisuus alitajunnan pidäkkeistä	62
4.2. Vapaan assosioinnin menetelmä	63
4.3. Psykoanalyttinen lähilukumalli	65
4.4. Unimaailma ja sen tulkinta	69
4.5. Psykkisten haavojen tutkiminen kirjoittamisen avulla	72
4.6. Tietoinen lukeminen kirjoittajan identiteetin muokkaajana	74
4.7. Kirjoittaminen on tapa muistaa	77
4.8. Mahdollinen, kuvitteellinen tila	81
4.9. Ahdistukset ja pelot voimavarana	85
5. PÄÄTÄNTÄ	88
6. LÄHTEET	91

1. JOHDANTO

Kirjoittamisen esteitä on paljon ja niitä on myös tutkittu runsaasti. Kirjoittamisen esteet koskettavat kaikkia kirjoittajia jollain tasolla, joko siten, että kirjoittaja ei tiedosta tilannetta tai siten että tietoisuus työskentelyn vaikeudesta käy ylitsepääsemättömäksi ja vie kirjoittamisen ilon mukanaan. Kirjoittaminen voi myös kokonaan tyrehtyä, pelko luomisvoiman katoamisesta ylittää kirjoittajan sietokyvyn ja hän luopuu kirjoittamisesta kokonaan tai hetkellisesti. Tilanne on itselleni tuttu sekä omakohtaisen kirjoittamisen kautta että kirjoittamisen ohjaajan roolissa toimiessani.

Kirjoittamisen esteitä voi lähestyä monista eri näkökulmista. Pro gradu-tutkielman aiheena kirjoittamisen esteet tuntuivat laajalta ja hahmottomalta kokonaisuudelta, varsinkin kun haluni oli löytää nimenomaan konkreettisia keinoja ja toimenpiteitä kirjoittajan avuksi. Lisäksi aihetta oli tutkittu laajasti. Niinpä päädyin rajaamaan tutkimukseni koskemaan itsesensuurin merkitystä kirjoittajalle. Itsesensuuri yksittäisenä kirjoittamisen esteenä tarkasteltuna ei ole kapea-alainen, vaan pikemminkin laaja ja kirjoittajan käytännön työhön vaikuttava merkittävä osa-alue.

Itsesensuurin psykologiaan pohjaava tietoteoria on laaja ja kattava. Itsesensuurin suuri merkitys tunnustetaan yleisesti kirjoittamisen esteitä käsittelevässä kirjallisuudessa, samoin sen merkitys tekstin laadulle, kirjoittamisen sujuvuudelle ja sen mielihyvää tuottavalle ominaisuudelle.

Pro gradu tutkielmassani tutkin mistä kirjoittajan itsesensuurissa on kysymys ja pyrin löytämään vastauksia siihen miten itsesensuurin ylittämistä voitaisiin edesauttaa. Lähdin liikkeelle siitä konkreettisesta puutteesta, jonka alan kirjallisuuteen tutustuessani kohtasin. Tutkimusaihetta valitessani itseäni ohjasi myös mieltymys flow-tilan ja itsesensuurin lähempään tarkasteluun juuri kirjoittamisprosessin kautta, sekä halu löytää konkreettisia työkaluja kaikkia kirjoittajia koskettavaan ongelmaan.

Tarkastelen itesesensuurin syntyä yhden teoriakäsityksen, eli tässä tapauksessa psykoanalyysin, viitekehyksessä. Koska tutkin itesesensuuria ja flow-tilan vastakkaisuutta erityisesti kirjoittamisen kannalta, on kirjoittamisen prosessi se teoria, jonka läpi ajatukseni, näkökulmani ja ehdotukseni suodattuvat. Kirjallisuuskatsauksen pohjalta pyrin löytämään vastauksen asettamaani tutkimusongelmaan ja siitä jakautuviin tutkimuskysymyksiin: Mistä kirjoittajan itesesensuurissa on kysymys ja miten kirjoittajan itesesensuurin ylittämistä voidaan edesauttaa?

Luova kirjoittaminen etenee prosessinomaisesti, vaiheesta toiseen. Se saattaa esiintyä erilaisena eri kirjoittajien kohdalla ja myös kirjoittavan yksilön työskentelyn sisällä siinä on havaittavissa vaihteluita tilanteesta ja ajankohdasta riippuen. Tiedetyt lainalaisuudet voidaan kuitenkin tunnistaa ja niiden tunnistaminen voi auttaa yksilöä oman kirjoittamisensa tarkastelussa ja analysoinnissa. Omaan kirjoittamiseen ja siinä ilmenevään (tai kateissa olevaan) flow-tilaan voi pyrkiä vaikuttamaan eri tavoilla. Tutkielmassani esittelen keinoja joilla kirjoittaja voi pyrkiä madaltamaan itesesensuurin tasoa.

Kirjoittamisen prosessia kuvanneet tutkijat antavat painotuksen prosessin eri vaiheille ja tarkastelevat prosessia eri näkökulmista. Tärkeimpänä kirjoittajan omaa työskentelyä ja ajattelua johdattavana tekijänä näkisin kirjoittamisen prosessimaisen luonteen havaitsemisen ja tiedostamisen. Kirjoittaja voi halutessaan (tietoisesti) opetella uusia työskentelytapoja mikäli entiset työtavat eivät ole osoittautuneet hedelmällisiksi. Itse teksti ei ole enää keskeisin, vaan tietoisella työskentelyllä muokattu hetkellinen tuotos, joka voidaan alistaa kirjoittamisen eri vaiheille yhä uudelleen. Myös palautteen keskeinen asema prosessia eteenpäin vievänä voimana on syytä tunnistaa, vaikka tässä nimenomaisessa tutkimuksessa en keskity palautteeseen.

Monissa kirjoittamisen prosessin kuvauksissa liikutaan jo olemassa olevan tekstin parissa. Arvo annetaan olemassa olevan tekstin työstämiselle, uudelleenkirjoittamiselle ja tekstin muokkaukselle. Tekstiä voi tulkita läpi koko kirjoittamisen prosessin. On oltava tuotettua tekstiä jota voidaan tulkita ja joka voi kertoa kirjoittajalle jotain hänestä itsestään. Toisaalta osa tutkijoista painottaa erityisesti sitä, että kirjoittamisen prosessin

kannalta hedelmällistä on ottaa erityistarkasteluun tekstin ensimmäisen synnyttämisen vaihe. Tärkeänä on nähtävä myös alkuvaiheen puuhastelu: se hetki jolloin ideat syntyvät, jolloin siirrytään vaiheesta ”tyhjä paperi” siihen hetkeen, jolloin kirjoittajalla on edes jotakin mitä lähteä työstämään.

Psykoanalyttisen käsityksen mukaan yksilössä vaikuttaa tuntemattomia voimia joiden energia on viettiperäistä ja päämäärät juontavat syvälle yksilön lapsuuteen. Minä on rakentunut kolmesta osasta: Yksilön tukahdutettuja ajatuksia ja haluja säilötään minän tiedostamattomaan osaan jota kutsutaan nimellä ”se”, toinen minän osa rakentuu tarkkailevasta ja rankaisevasta persoonallisuuden alueesta ”yliminästä”, ja yksilön toiminnan tiedostettu osa-alue on ”minä”. Osioiden suhde toisiinsa on pyramidimainen siten, että alinna on laaja ”se”, sitten tietoinen ”minä” ja ylinnä ”yliminä”. Kaikissa yksilön haluissa ja pyrkimyksissä lähtökohtaisuus on minän rakenteissa. Tietoisen minän asema on tukala. Tukahdutetut halut pyrkivät esiin tiedostamattomasta ja toisaalla vartioi yliminä kieltoineen. Näiden voimien vaikutuksen alla ja niiden ohjaamana yksilö kirjoittaa. Tiedostamaton ja tiedostettu kulkevat käsi kädessä rinnakkain, mutta estävät samalla yksilön pääsyn toisesta tietoisuudesta toiseen. Näiden tietoisuuksien välillä on kuitenkin olemassa portti tai väylä, jonka kautta kirjoittaja voi päästä yhteyteen syvimpien ajatustensa ja tunteidensa kanssa. Tiedostamaton etsii purkautumista ja sen voidaan nähdä purkautuvan muun muassa kieleen. Siinä toimivat samankaltaiset mekanismit kuin unissa ja alitajunnan prosesseissa, sillä molemmissa merkitykset tiivistyvät (metonymia), siirtyvät (metafora) ja puhuvat symbolien kautta.

Flow-tilassa keskeistä on onnellisuuden ja nautinnon tunne. Luovuustutkija Mihály Csíkszentmihályin kehittämä käsite kuvaa tilannetta, jossa yksilö nauttii täysipainoisesti olemassaolostaan ja tuntee syvää iloa harjoittamastaan tehtävästä. Tilalle on ominaista intensiivinen keskittyminen ja tavoitteellisuus, sekä tehtävään uppoutuminen. Yksilö tuntee voimavarojensa ja taitojensa olevan täysipainoisesti käytössä ja tuntee hallitsevansa tilanteen. Hän saattaa jopa työskennellessään unohtaa täysin ulkopuolisen maailman. Tällaisia optimaalisen ilon kokemuksia Csíkszentmihályi kuvaa flow-tilaksi.

Flow-tilan ja itesesensuurin suhteen tarkastelussa kirjoittamisen prosessin ensimmäinen työvaihe on ratkaisevan tärkeä. Alussa on tyhjä valkea paperi jolle kirjoittajan tavoitteena on synnyttää jotain. Se miten helposti tai vaikeasti tekstiä syntyy, kertoo osaltaan itesesensuurin voimasta. Myös se millaista teksti on, kuinka rationaalisesti tuotettua tai toisaalta kuinka tajunnanvirtamaisesti tai assosioiden luotua teksti on, kertoo itesesensuurin tasosta, mutta samalla myös flow-tilan olemassaolosta tai sen puutteesta. Itesesensuurin taso on olennaisesti sidoksissa siihen, miten hyvin edellä mainittu väylä tai portti yksilön tietoisuuden ja tiedostamattoman välillä on auki ja kuinka tiedostaen ja tavoitteellisesti kirjoittaja pyrkii siitä kulkemaan. Onko yhteyttä yleensäkin olemassa, ainakaan siten että kirjoittaja sen itse huomaisi ja tiedostaisi, kuinka väylän kuljettavuus vaihtelee ja mitkä seikat siihen vaikuttavat, ovat kirjoittajalle keskeisiä kysymyksiä hänen tavoitellessaan flow'ta ja pyrkiessään ylittämään itesesensuurin kynnyksiä.

Flow-tilan tavoittelemisen on silti vain yksi keino muuttaa omaa ajatusmallia. Se mikä sopii toiselle, ei kenties sovi toiselle kirjoittajalle. Kirjoittamisessa ei ole olemassa oikeaa tai väärää tapaa, on vain erilaisia tapoja työskennellä ja mahdollisia työkaluja joita voidaan tarjota kirjoittajan käyttöön. Se että niitä yleensäkin on tarjolla kokeiltavaksi, on mielestäni tämän hetkisen kirjoittamisen ohjauksen ja itseohjautuvuuden suuri pääoma: on mahdollisuus valita ja kokeilla, hyväksyä tai hylätä, etsiä ja löytää ne kirjoittamisen tavat, jotka istuvat omaan työhön ja tavoitteisiin. Sillä syntyy tekstiä paljon tai vähän, tavoite on uskoakseni silti jokaisella kirjoittajalla sama: se että tekstiä ylipäätään syntyy. Kirjailijakin työskentelevät erilaisten toimintatapojen viidakossa, he ovat tutustuneet omaan tapaansa luoda tekstiä, tehneet tietoisia ja osin tiedostamattomia valintoja, havainneet hyviä työkaluja, hylänneet huonoja. Joka tapauksessa he kaikki ovat joutuneet uhraamaan ajatuksen jos toisenkin selvittämiseksi, miksi tekstiä toisinaan syntyy ja toisinaan taas ei. Myös tekstiensä sisällöstä he ovat joutuneet tekemään päätelmiä, miksi teksti on toisinaan loistavaa, kun taas toisinaan kaikki kirjoitettu on kirjoittajan mielestä valmiista silppuriin jo heti syntyessään. Edellä kuvatut kirjoittamisen esteet koskettavat kaikkia kirjoittajia, olivat he sitten ammattilaisia tai harrastelijoita. Itsesensuuri on yksilön minän rakenteen vuoksi jokaisen ihmisen osa.

Jos halutaan tarkastella luovuutta ja sen sisällä kirjoittamista, kirjoittamisen esteitä ja sen sisällä itsesensuuria ja näiden vaikutusta yksilön kirjoittamisen prosessiin, ei kirjoittamista voida tarkastella yhteiskunnan ulkopuolisena toimintana. Yhteiskunta sanelee yksilön olemisen realiteetit (rajoitteet ja mahdollisuudet) sekä vaikuttaa hänen luovuutensa ilmenemiseen, yhteiskunnasta ja aikakaudesta riippuen joko enemmän tai vähemmän. Yhteiskunnan tila, sen yksilöä ohjaavat sosiaaliset pyrkimykset ja kirjoittajan asema yhteiskunnassa sekä aikakauden olosuhteet ovat mitä suurimmassa määrin yhteydessä kirjoittamisen esteisiin ja motivaatioon, itsesensuuriin ja sen ylittämiseen, ja viime kädessä osittain myös flow-tilan saavuttamiseen ja kirjoittamisesta saatavaan nautinnon tunteeseen.

Työssäni keskityn tarkastelemaan kirjoittamista prosessina sekä itsesensuurin ja flow-tilan vastavoimaisuutta tämän prosessin sisällä. Jatkossa kun kerron itsesensuurin ja flow-tilan välisestä suhteesta ja siihen vaikuttamisesta, oletuksena on aina erikseen mainitsematta sen ilmeneminen kirjoittamisen prosessin sisällä sen (kaikissa) eri vaiheissa. Käyttäessäni sanaa ”kirjoittaja”, puhun omasta näkökulmastani käsin ja omiin mielikuviini tukeutuen, pyrkien kuvaamaan henkilöä joka yksinkertaisesti harjoittaa kirjoittamista (omista lähtökohdistaan käsin). En tee eroa kirjoittamisen laadun, työ- tai harrastelähtöisen kirjoittamisen, tai muiden kirjoittamisen pyrkimysten suhteen. Kirjoittamisen sujumattomuudella tai kirjoittamattomuudella tarkoitan jatkossa yksilön henkilökohtaista tunnetta siitä, että kirjoittaminen ei suju, se tuntuu vaikealta tai ylitsepääsemättömältä. Tätä tilaa voidaan myös kuvailla termeillä kirjoittajan blokki, tyhjän / valkean paperin kammo, inspiraation puute, luovuuden tyrehtyminen jne. Kirjoittamisen blokin miellän kirjoittamisen esteeksi joka voi olla täydellinen, eli kirjoittaminen ei suju lainkaan, tai osittainen, jolloin kirjoittaminen onnistuu mutta vain kohtuuttomien ponnistusten ja ahdistuksen jälkeen. Työssäni keskeisiä käsitteitä ovat myös sensuuri, itsesensuuri, itsekritiikki, kirjoittamisen prosessi, luovuus, psykoanalyttinen teoria, assosiaatio, inspiraatio ja flow.

Lopuksi totean että tutkielman huolellisesta rajauksesta huolimatta pystyn esittämään vain pintaraapaisun aiheeseen. Kirjoittajan itsesensuuri tutkimusaiheena tuottaa niin

merkittävän ja laajan konkreettisten mahdollisuuksien kirjon jolla kirjoittaja voisi käydä taistoon itsesensuuria vastaan, että yhden tutkielman puitteissa kaikkea ei pysty esittämään. Raja on vedettävä johonkin, ja tässä tutkielmassani olen keskittynyt kuvaamaan niitä ”työkaluja”, jotka koen itsesensuurin ylittämisen kannalta keskeisiksi, helposti käytettäviksi ja kirjoittajan työtä palveleviksi.

Käsitykseni on, että tiedostamalla itsensuurin ja flow-tilan lähtökohtaisuus sekä kirjoittamisen prosessin lainalaisuudet, kirjoittaja voi itse vaikuttaa huomattavasti itsensuurinsa tasoon ja ilmenemiseen.

2. KIRJOITTAMINEN – UUTTA LUOVA PROSESSI

2.1. Kirjoittaminen ja luovuus

Kirjoittaminen on luovaa toimintaa mitä suurimmassa määrin, se tunnustetaan yleisesti. Kirjoittamisen nautinto on myös useimmille kirjoittajille tuttu asia. Kirjoittamista ja luovuutta voidaan lähestyä monista eri näkökulmista kuten esimerkiksi erilaisten oppimisteorioiden ja luovuustutkijoiden ajatusten kautta. Kirjoittamista ja luovuutta voidaan lähestyä helposti psykologisesta näkökulmasta, kuten leikin tutkimuksen kautta. Luovan toiminnan, sitä kautta myös kirjoittamisen, tuomaa nautintoa voidaan myös yrittää mitata ja analysoida, vaikka se onkin vaikeaa ja yleispäteviä mittareita on vaikea määrittää. Luova toiminta millä alalla tahansa edellyttää alan arvostettujen toimijoiden työn tuntemista, olemassa olevalle perustalle rakentamista, perustan jalostamista, kumoamista tai ohittamista. Maailmanhistorian suurina luovina kykyinä pidettyjen henkilöiden menestys perustuu siihen että he ovat oivaltaneet toisaalta hyötyä edeltäjistään käyttämällä hyväkseen heidän tekemäänsä työtä, ja toisaalta he ovat kyenneet olemaan vapaita suhteessa edeltäjiinsä.

Ymmärtääkseen kirjoittamisen luovia ulottuvuuksia on ymmärrettävä myös luovuudesta yleisesti esitettyjä ajatuksia. Luovuudesta on olemassa valtava määrä tutkimuksia ja näkemyksiä. Luovuudella tarkoitetaan tieteen tasolla eri näkökulmista ja eri viitekehyksistä tarkasteltuna hyvin erilaisia asioita, eikä luovuutta ole voitu yksiselitteisesti ja yleisesti hyväksytysti määrittellä (Hägglund 1984, 123). Luovuuden käsite on hyvin arvolutautunut ja suhteellinen, sekä vaatii arvioijaltaan avaraa tulkintaa. Luovuuteen ja eritoten kirjailijan työhön on aikojen saatossa liitetty monenlaisia elementtejä. Vahva mystisyys ja käsitteen romantisointi on pitänyt pintansa näihin päiviin asti. Luovuuden tarkastelun näkökulmia on useita, mutta perinteisesti sitä voidaan tarkastella ainakin kolmesta eri näkökulmasta: Ensinnäkin huomio voidaan kiinnittää tekijään. Toiseksi luovuutta voidaan tarkastella luomisen prosessin kautta ja kolmanneksi luovuutta voidaan tarkastella luovan teoksen kautta. Luovuutta on tutkittu vähän luovan kirjoittamisen kannalta, joka tutkielmassani on keskeistä. Pyrin

tarkastelemaan luovuutta erityisesti kirjoittamisen näkökulmasta ja avaamaan luovuuden sisältöjä kirjoittajan työskentelyn kautta.

2.1.1. Luovuus ja inspiraatio psykoanalyttisen tutkimuksen valossa

Psykoanalyttisessa suuntauksessa kaikkea ihmisen toimintaa ohjaavana nähdään vietit ja viettienergia. Tätä energiaa ihmisellä on käytettävissään vain tietty määrä, ja mikäli sen kulku johonkin suuntaan estyy, purkautuu se joltain toista reittiä. Se mitä pidämme luovuuden purkautumisena tai taiteena, onkin psykoanalyttisen teorian mukaan vain viettitoimintojen kanavointia sosiaalisesti hyväksyttäväksi toiminnaksi. Vaikka tutkielmassani valotan itesesensuuria erityisesti psykoanalyttisen teorian viitekehyksessä, ei se ole mielestäni yksistään riittävä tulkinta tai näkökulma luovuudelle, vaan luovuudessa on voitava nähdä myös muita ulottuvuuksia. Kirjoittajan itesesensuurin kohdalla psykoanalyttinen teoria sen sijaan on käyttökelpoinen ja riittävä.

Luovuus ja inspiraatio yhdistetään usein kiinteästi toisiinsa tarkasteltaessa luovuuden olemusta. Näitä kahta kirjoittamiselle tärkeää lähtökohtaa ei voida erottaa toisistaan, vaan niitä täytyy tarkastella yhteisessä ympäristössä. Luovuuden alueista kirjoittamisen ollessa tarkastelun kohteena inspiraatio on keskeisessä asemassa. Ilman inspiraatiota kirjoittaminen ei tunnu sujuvan, eikä pelkkä inspiraation odottelu useinkaan tuota toivottua tulosta, vaan kirjoittamisen aloittaminen lykkääntyy eikä tulosta synny. On siis käsitettävä myös inspiraation olemus luovuuden osana.

Kirjoittajalle inspiraatio ei ole pelkkä tunne tai vaikutelma, vaan se koskettaa ihmistä kokonaisvaltaisesti: Siinä on mukana mielen jokainen osa-alue, ja se koskettaa ihmisen jokaista kehitystasoa, vaikka sen alkukohta onkin mielen regressiivisissä rakenteissa. Tunne siitä että ”nyt se on minulla”, ”löysin sen”, saattaa liittyä inspiroitumiseen, samoin kuin tunne armolahjasta tai jumaluuden kokemuksesta. Suomalainen professori ja psykoanalyttikko Tor-Björn Hägglundin (1928-2004) mukaan inspiraatio vaatii saapuakseen myös ns. tyhjää paikkaa mielessä. Voidakseen ottaa inspiraation vastaan

ihmisen on tunnettava jonkinlaista ”vajausta” tai riittämättömyyden tunteita. Inspiraation edellytys on myös jonkinlainen vanhaan ja jo olemassa olevaan kyllästyminen. Usein yksilön täytyy tuntea itsensä etsijäksi ja epäillä omia kykyjään. Tarvittava tyhjä paikka mieleen syntyy myös menetyksen, surun, pettymyksen tai itsetunnon loukkauksen myötä. Näiden johdosta ihmisen mielen tasapaino järkkyy ja muuttuu vastaanottavemmaksi inspiraatiolle, koska mielessä on ”vajaus” jostain. Hakemalla inspiraatiota mieli pyrkii kasvamaan loukkauksen ohi. (Hägglund 1985, 130.) Inspiraation olemusta pohtiessa syntyy kovin negatiivissävytteinen asetelma inspiraation synnylle, vaikka itse inspiraation ilmeneminen koetaan hyvin positiivisena asiana. Käytetyt kuvaukset vajauksesta, riittämättömyyden tunteista, kyllästymisestä, etsimisestä, surusta, pettymyksestä, itsetunnon loukkauksesta ja mielen tasapainon järkkymisestä eivät innosta tavoittelemaan inspiraatiota. Kuitenkin inspiraation kokemus hävittää alleen negatiivisen alkuasetelman ja auttaa mieltä eheytyämään ja uusiutumaan. Näin ollen inspiraatiolla voidaan nähdä olevan ”parantava vaikutus”, johon Hägglund viittaa puhuessaan mielen pyrkimyksestä kasvaa loukkauksen ohi. Ei ole siis kirjoittajan kannalta lainkaan merkityksetöntä kuinka innokkaasti hän inspiraatiota tavoittelee.

Kirjoittajan kannalta ei ole merkitystä sillä miten psykoanalyttinen suuntaus inspiraation jaottelee ja analysoi. Kirjoittajan on sen sijaan tärkeää tietää millä keinoin hän itse omassa kirjoittamisen prosessissaan pystyy tavoittelemaan inspiraation tilaa ja mitkä lainalaisuudet hänen omaan kirjoittamiseensa liittyen prosessista kannattaa nostaa esille. Hägglundin edustaman psykoanalyysin mukaan luomistapahtuma voidaan jakaa kahteen osa-alueeseen: Inspiraatioon eli innoituksen vaiheeseen ja elaboraatioon eli muokkauksen vaiheeseen. Toki luovassa tapahtumasarjassa voidaan psykoanalyttisen tutkimuksen valossa erottaa useampia osa-aineksia, kuten esimerkiksi psyykensisäinen luova tapahtuma, luova aikaansaannos, luova vastaanottaminen ja luova kyky persoonallisuuden piirteenä. Inspiraatiovaiheen aikana ihmisen mieli on virittynyt siten, että piilotajuiset ja erityisen syvät mielenliikkeet pääsevät nousemaan tietoisuuteen (Hägglund 1985, 126-128.) Tämä virittyneisyys avaa tilaa tunteille jotka ovat kaiken luovuuden perustana: on tunnettava voidakseen luoda.

Hägglund rinnastaa luovuuden synnyttämisen ihmeeseen. Hän näkee inspiraation eräänlaisena mielen hedelmöittymisenä ja luomisen kokonaisuudessaan kolmivaiheisena tapahtumasarjana: mielen hedelmöittymisen jälkeen inspiraation siemen rikastuu ja kehittyy ihmisen omassa mielessä, kypsyy lopulta mielen valmiiksi hedelmäksi, josta aiheutuu paine tai halu pukea mielen sisältö luovaan ilmaisuun. Kirjoittajalla tilanne on herkullinen: tekstiä alkaa syntyä. Luovilla ihmisillä nähdään olevan voimakas biseksuaalinen samastuminen sekä lapsia synnyttävään äitiin että naisen sisätilaa hedelmöittävään isään. Inspiraatiotilassa biseksuaalinen suhtautuminen omaan itseen ja luovuuden kohteeseen saa luovan henkilön sivuuttamaan joksikin aikaa oman persoonallisuutensa muita piirteitä luovuutensa hyväksi. Tämä luovan henkilön biseksuaalinen samastuminen on nähtävissä erityisesti kansansaduissa ja kansojen mytologisissa kuvauksissa (Hägglund 1985, 128.)

Luennossaan Risto Ahti puhuu vahvasti ”ihmisenä olemisen” puolesta. Hän painottaa sen merkitystä, että kirjoittajan olisi pystyttävä riisumaan päältänsä kaikki muut roolit ja lavasteet ja pyrkiä olemaan vain ja ainoastaan ihminen. Tällä Ahti tarkoittaa myös naisen ja miehen roolien riisumista, tietynlaista sukupuolettomuutta, ”pelkkänä ihmisenä olemista”. (Ahti 14.1.2011.) Luovuuden tapahtuma on siis jonkinlainen ”olemisen ydin”, jonkin sellaisen ilmentymä joka on alkukantaista ja ympäristön paineista mahdollisimman vapaata olemista ja tuottamista.

Miten mielen vapaus ja alkukantaisuus voidaan sitten saavuttaa? Kykenevätkö siihen kaikki halukkaat vai onko se vain tiettyjen yksilöiden ”etuoikeus”? Luovassa tapahtumassa on psykoanalyttisen suuntautumisen mukaan aina kyse taantumisesta. Se tapahtuuko psyykinen taantuminen ”minän palveluksessa” vai sairaana taantumisena, on merkittävää. Luovuus sinällään voi siis olla sekä sairaan että terveen mielen toimintakykyä. Toisaalta tunnettu taidehistorioitsija ja psykoanalyttikko Ernst Kris piti kaikkea luovuutta ennemminkin terveenä ja sopeutumista helpottavana kuin mielen sairauksiin perustuvana ilmiönä (Uusikylä 1999, 29). Myös mainetta niittänyt humanistipsykologi Abraham Maslow liittyy itseään toteuttavan luovuuden psyykkisesti terveen mielen osaksi (Uusikylä 1999, 33).

Inspiraatioelämys sen sijaan on aina terveen (luovan) psyyken tuote. Häiriötilassa ei ole inspiraatiota, vaan yksinomaan tarve paeta kipeätä ja ahdistavaa todellisuutta. Juuri tässä tulee esille kirjoittamisen itesesensuurin vähentämisen ja flow'n tavoittelun kannalta tärkeä elementti: Luovalle taantumalle (regressiolle) on ominaista halu antautua tuntemattomalle ja löytää sieltä uutta (Hägglund 1985, 129). Luova taantuma alkaa inspiraatiosta ja tulee oman mielen ulkopuolelta toisen ihmisen, luonnon, valon äänen tms. taholta. Usein inspiraatio on sanaton ja se voi olla yhtä hyvin tiedostettu tai tiedostamaton sysäys. Inspiraatio edellyttää avointa ja rohkeaa mieltä, jossa luova henkilö on valmis antautumaan tuntemattomalle vaikutukselle. Myös uuden kokeilemisen halukkuus on ominaista, samoin kuin mielen joustavuus, löytämisen ja erehtymisen valmius ja hyväksyminen. Hägglund näkee kaiken luovuuden (myös kirjoittamisen) pyrkimyksenä ratkaista jokin mielen ongelma sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. Sen tarkoitus nähdään jonkin yksilöä häiritsevän tilan (yksinäisyyden, irrallisuuden tai ulkopuolisuuden tunteen) poistajana tai vähentäjänä. Hän näkee luovuuden nimenomaan ulospääsynä yksilön oman mielen umpikujasta (Hägglund 1985, 129-130.) Luovuus nähdäänkin usein läheisenä sukulaisena mielisairaudesta. Jo Freud aikoinaan yhdisti luovuuden selkeästi mielenterveyden ongelmiin; hänen mukaansa luovuus liittyy sublimaatioon, jossa luova persoona hylkää osittain todellisen maailman realiteetit ja antautuu fantasioitensa vietäväksi, jotta tiedostamaton psyykinen energia voisi purkautua. Freudin mukaan kyse on ensisijaisesti konfliktista yksilön seksuaalisuuden ja yhteiskunnan vaatimusten välillä (Uusikylä 1999, 24-25.)

Kärjistäen voidaan siis esittää että inspiraatio on terveen mielen tuote, luovuus sinänsä ilman inspiraatiota avaa mahdollisuuden häiriytyneen mielen toiminnalle. Tekstiä voi siis tuottaa sekä sairas että terve mieli. Aidon inspiraation edellytykset ovat laadultaan positiivisia ja uutta tuottavia yhdessä mielihyvää tuottavan tunteen kanssa. Aidon inspiraation kautta koettu kirjoittamisen hurma on flow'ta ja sitä voidaan tavoitella yhdä uudelleen ja uudelleen, sairaan mielen mukana tuleva luovuus ei ole samalla tavoin yksilön ohjailtavissa. Mutta ehkä järkkynyt tai sairas mieli assosioi eri tavalla kuin terve ja tasapainoinen mieli? Kirjallisuuteen perehtyessä huomasin käytävän paljon keskustelua juuri luovuuden merkityksestä ja ilmenemisestä yhteydessä

mielenterveyteen. Ahdistus sairaudeksi luokiteltavana tilana purkautuu luovuutena, mutta negatiivisessa hengessä. Voiko se silti olla vapauttavaa ja parantavaa? Nähdäkseni voi, mutta tila sairaan ja terveen mielen välillä on häilyvä ja vaikeatulkintainen. Tärkeää on myös huomata että mielen tasapaino tai tasapainottomuus yksilön kohdalla ei ole vakio edes yhden vuorokauden sisällä, vaan yksilö on mielen terveys-sairaus-jatkumolla jatkuvassa liikkeessä suuntaan tai toiseen. Näitä häilyviä ja muutoksessa eläviä tiloja on kirjoittajan syytä oppia tunnistamaan ”lukemalla itseään”. ”Normaalia” ahdistusta kirjoittaja voi pyrkiä käyttämään voimavarana. Tällaisen pohdinnan kautta pääsemme helposti sen suuren kysymyksen äärelle mitä ”normaalius” tai ”mielen tasapaino” yleensäkin on ja miten sitä voidaan määritellä. Tässä tutkimuksessa vedän rajan ”terveen” ja ”sairaan” mielen välille sen mukaan mikä lääketieteessä tulkitaan patologiseksi tilaksi ja mikä normaaliksi.

2.1.2. Sisäinen ristiriita

Kaikkien viettiensä puristuksessa yksilö kokee syvää ristiriitaa. Professori V.J. Ihalainen pohtii tätä kirjoittajan sisäisen taistelun merkitystä, jolla hän tarkoittaa yksilön animaalistien (itsepuolustusvietti, aggressiivisuus, ravinnontarve, sukupuoli-vietti ja laumavietti) viettien ohella häntä inhimillistämään ja henkistämään pyrkivien viettien (siveelliset, altruistiset, uskonnolliset, älylliset ja esteettiset pyrkimykset) vastakohtaisuutta ja ristiriitaa. Mikä merkitys yksilön sisäisillä taisteluilla on hänen henkisessä kehityksessään, pohtii Ihalainen. Hän kysyy myös, mikä osuus näillä taisteluilla saattaa olla omalla alallaan (Ihalaisen teoksessa kirjailijoilla) erityisen korkeille henkisille tasoille kehittyneiden, uutta luovien nerojen elämässä (Ihalainen 1985, 6-7.)

Luovuuden määrittelyn kannalta Ihalaisen teoksessa esitettyjen pohdintojen arvoa lisää työni kannalta se, että luovuutta on käsitelty juuri kirjoittajan työn näkökulmasta. Ihalainen käsittelee aihetta teoksessaan kolmen kuuluisan kirjailijaneron (Eino Leino, Feodor Dostojevski ja Johann Wolfgang v. Goethe) kautta. Hän avaa aihetta sekä kirjailijoiden omien ja heidän läheistensä esittämien ajatusten, näkemysten, kokemusten

ja kirjeenvaihdon, sekä kirjailijoiden oman tuotannon kautta. Eino Leinon, Fedor Dostojevskin ja Goethen panos kirjallisuuden alalla on tunnettu ja tunnustettu. Kirjailijan sisäinen taistelu liittyy erityisesti luovuuteen ja syvähenkiseen elämän kehitykseen ja se on eräänlainen ”ihmisen perintöosa”. Mielenkiintoiseksi Ihalaisen luovuuden määritelmän tekee se, että sitä käsitellään juuri kirjoittavan yksilön kautta. Kuitenkin on nähtävissä että kirjoittamista harjoittaviin, kuten myös muiden luovien alojen edustajiin, tuntuvat pätevän suurin piirtein samat lainalaisuudet: Kirjoittajat kohtaavat saman luomisen tuskan ja inspiraation puutteen, ja myös heidän tuotteliaisuuttaan uhkaavat usein hyvin samankaltaiset nautinnot ja riippuvuudet, kuten esimerkiksi alkoholi ja pelaaminen (Ihalainen 1985, 37, 75-78.)

Kuten psykoanalyttinen suuntaus antaa ymmärtää, raja terveen ja sairaan mielen välillä on hento ja tulkinnanvarainen. Kirjoittavalla yksilöllä kirjoittaminen toimii ”varaventtiilinä” ja jonkinlaisena ”paineentasaajana” ympäristön ja minän vaatimusten ristitulella. Onko tällä rajalla tai sen ylittämällä sitten merkitystä kirjoittamisen kannalta? Yksilön itsensä ja hänen oman terveytensä kannalta tietenkin on, mutta sairastunut mieli voi operoida tekstejä siinä missä tervekin mieli. Suurempi merkitys on sillä, miten kirjoittava yksilö pystyy hyödyntämään tätä varaventtiiliään, eli toteuttamaan itseään kirjoittamalla. Voisi jopa ajatella niin, että taiteen perimmäisen vaatimuksen (uuden ja yllätyksellisen) saavuttaminen voisi helpottua erikoisella tavalla operoivan mielen kautta. Häiriötilassa oleva mieli voi saavuttaa uusia ja toisilleen outoja asioita ja yhdistellä niitä totutusta poikkeavalla tavalla, jolloin niiden varaan rakentuu uusia näkökulmia. Ihalainen käsittelee laajasti mielisairauden ja luonnehäiriöisyyden piirteitä suhteessa luovuuteen ja kirjoittamiseen. Hän kuvaa niiden ilmenemistä käsittelemiensä kirjailijoiden elämässä. Ihalainen löytää mielisairauden piirteitä ja alttiutta sekä Leinosta (1985, 10-17.) että Dostojevskista (1985, 74-76.), jonka käytöstä Ihalainen kuvaa ”oikosulunomaiseksi”. Toki on huomioitava, että Ihalaisen käyttämä sanasto vertautuu hänen teoksensa taustana käyttämiin lähdeaineistoihin, joiden käsitelmääritelmät ovat huomattavasti vanhempaa perua kuin nykyinen psyykkisiä häiriöitä kuvaava sanasto. Kuitenkin hän kertoo käyttävänsä käsitettä psykopatia rinnan ja samassa merkityksessä nykyisen luonnehäiriö-käsitteen kanssa.

”Näillä käsitteillä taas ymmärrämme ”psykkisiä häiriöitä, joille on yhteistä huono kyky impulssien hallitsemiseen ja tähän perustuvat häiriöt ympäristöön sopeutumisessa”. Ihmiselle on tällöin tavallisesti käyttäytymisessään ominaista oikosulku.” (Ihalainen 1985, 12.)

Tässä valossa tarkasteltuna Leinon ja Dostojevskin mielenterveys voidaan vähintäänkin kyseenalaistaa.

Erityisesti Leinon, (mutta myös Dostojevskin ja Goethen) tuotannosta Ihalainen löytää runsaasti tunnustuksellisia piirteitä (1985, 14.) Tunnustuksellisuuden myötä kirjoittamisen määrittely muuttuu muistuttamaan terapiakirjoittamisen muotoa, vaikka kyse onkin mitä suurimmassa määrin kuuluisista ja tunnustetuista kirjailijoista. Mikä sitten yksilöä ajaa toteuttamaan itseään kirjoittamisen kautta? Kykenemättömyys sopeutua ympäröivän elämän muotoihin ja sen asettamiin vaatimuksiin purkautuu tekstiin. Dostojevskin tuotannosta löytyy kirjailijan käyttämiä keinoja sisäisen paineen laukaisemiseksi. Yksi tällainen keino Dostojevskille oli unelmointi. Erittäin vaikeiden elämänkohtaloiden keskellä ja masentavien sielullisten paineiden puristuksessa oli Dostojevskilla ulospääsytie haaveiden ja unelmien kautta ”hyvän” ja ”kauniin” turviin. (1985, 104-105.)

”Minä haaveksin tavattoman paljon, haaveilin kolmekin kuukautta yhtäjaksoisesti; kätkeytyneenä loukkooni. Minusta tuli yht’äkkiä sankari.” (Dostojevsk teoksessaan ”Kellariloukko” teoksessa ”Ikuinen taistelu”, Ihalainen 1985, 104.)

Kanadalainen professori, kirjoittamisen prosessien ja opetusmenetelmien tutkija Rebecca Luce-Kapler kuvaa naisten kirjoittamisen kautta löytyviä uusia todellisuuksia ja mahdollisuuksia. Pelkkä unelmointi ei tuo samaa ”vapautta”, mutta yhtä kaikki tulkitseen kirjailijan unelmoinnin olevan perustaltaan terapeutista ja uuteen suuntaavaa, sekä vaihtoehtoisia näkökulmia avaavaa toimintaa ahdistavassa elämäntilanteessa. Erityisen voimakas ja esiintyöntyvä tunnustuksellisuus ja minän henkilöityminen tekstiin on ominaista terapiakirjoittamiselle. Onko niin, että kaikkien edellä mainittujen ajatusten taustalla on samanlainen ”pohjavire”, jonka voisi tiivistää yhteen muotoon jos olisi kyvykäs löytämään oikeat sanat?

2.1.3. Luovuuden ulottuvuuksia

Vaikka luovuuden perusta lepää psykoanalyttisen teorian vankalla kivijalalla, ei kirjoittamista taiteen muotona voida selittää pelkästään tästä näkökulmasta. Psykoanalyttisen näkemyksen perustajat ovat aikakautensa tutkijoita ja sidoksissa siihen tietoon joka heillä on ollut käytettävissään. Vaikka psykoanalyttiset tai dynaamiset määritelmät yhdistävät psyyken tiedostamattomien voimien vuorovaikutukseen, myöhempi mm. kognitiivisten tieteiden varaan rakentunut näkemys luovuudesta laajentaa käsitystä uusiin suuntiin.

Ongelmanratkaisua korostavat määritelmät keskittyvät luovaan ajatteluprosessiin ja sen kautta esille tulevaan luovuuteen. Lopputulosta tai innovaatiota korostavat määritelmät taas tuovat esille syntyvän tuotteen / tuloksen uutuutta. Toisaalta taas esteettiset ja ekspressiiviset määritelmät korostavat kaikkien oikeutta itsensä toteuttamiseen (Uusikylä ym. 1999, 15-16.) Erialaisten näkemysten pohjalta on valittava kirjoittajan luovuuden kannalta olennaiset näkemykset: Kirjoittaja ei kirjoita pelkästään viettiensä pohjalta, vaikka hän kirjoittaa myös niiden vuoksi. Kirjoittaja jäsentää omaa maailmaansa, hakee siihen sisältöä ja merkityksiä oman itsensä kautta. Syy kirjoittamiseen lähtee aina kirjoittajasta itsestään.

Kirjoittaessaan yksilö luo rinnakkaistodellisuutta, jolloin kirjoittaja voi saada toiminnastaan samanlaista nautintoa kuin lapsi leikkiessään. Leikin ja luovuuden välillä voidaan nähdä vahva yhteys, mutta niissä on nähtävissä myös selkeitä eroja. Leikki antaa nautintoa, se on miellyttävää, eikä sillä ole tavoitteita, vaan se on kaikista ulkoisista tavoitteista vapaata toimintaa. Leikki on myös leikkijälleen vapaaehtoista, usein spontaania, ja edellyttää leikkijältä aktiivista osallistumista. Leikki rakentuu suhteesta siihen mikä ei ole leikkiä; luovuuteen, kielenoppimiseen, sosiaalisten roolien kehittymiseen ja kaikkeen leikin ulkoiseen todellisuuteen. Toisin kuin leikkiin, taiteen luomiseen liittyy Garveyn mukaan aina tietynlainen tavoitteellisuus (Vanhatalo 2002, 49-50.) Itse näkinsin kirjoittamisen luovassa olemuksessa paljon leikkillisyyttä ja suoranaista leikkiä, rohkenisin jopa sanoa, että luova kirjoittaminen on tekijälleen

täydellinen leikin vastine. Jos leikki ja luovuus ovat fysiologisesti sama asia, niin kirjoittamisen ilo on kaikessa yksinkertaisuudessaan leikin iloa. Tavoitteellisesta tai tavoitteista vapaasta kirjoittamisesta voitaisiin keskustella loputtomiin; pohtia voiko kirjoittaminen ylipäättään olla koskaan tavoitteista vapaata, ja taas toisaalta: miten kirjoittamisen tavoitteellisuus voidaan määrittää tai todentaa.

Luovuuden ja lahjakkuuden välillä on selkeitä yhteyksiä. Ihmisen on jollain erityisellä tavalla oltava lahjakas ollakseen luova, mutta hänen on myös oltava luova ollakseen lahjakas. Toisaalta, jos kirjoittamista tarkastellaan esimerkiksi taitona, ei lahjakas kirjoittaja välttämättä ole erityisen luova yksilö, vaan hänen tekstinsä vain täyttävät tietyt taidolliset kriteerit. Jos taas luovuus nähdään esimerkiksi omaperäisyytenä, voi kirjoittajan teksti olla taidoton ja rakenteeltaan puutteellinen, mutta se voi yllättää kielen tasolla omaperäisyydellään. Tietenkin tällaisen pohdinnan kautta pääsemme jälleen sen ikuisuuskysymyksen äärelle, millaista ylipäänsä on hyvä teksti ja miten se voidaan määrittää. Ottamatta kantaa hyvän tekstin määritelmiin, näen kirjoittajalle tärkeäksi selvittää oma näkemyksensä kirjoittamisen lähtökohtaisuudesta ja siitä näkökulmasta, josta hän itse omia ja muiden tekstejä analysoi ja arvottaa. Jorma Heikkilän pohdinnoissa esitetään mielenkiintoinen näkemys siitä että luovuus olisi lahjakkuutta. Ovatko luovuus ja lahjakkuus sama asia, kysyy Heikkilä, ja jatkaa pohtimalla ovatko tieteellinen luovuus ja ongelmanratkaisu sama asia kuin taiteellinen luovuus (Heikkilä 1984, 91). Heikkilä pohjaa näkemyksensä sille ajatukselle että korkeatasoista luovuutta voi ymmärtää vain itse kokemalla ja näin ollen kokemuksen välittäminen aitona (esim. kielellä kuvailtuna) olisi rationaalisesti mahdotonta. Luovuustutkimuksen valossa kysymyksiin ei voida antaa yksiselitteisiä vastauksia.

Kollektiivisuus kirjoittamisessa on mielestäni se elementti, joka omalla tavallaan sitoo kirjoittajan vapautta: ei ole olemassa selkeää rajaa kirjoittavan minän ja yhteiskunnan välillä, vaan yhteiskunta puhuu aina kirjoittajan kautta tahtoi hän sitä tai ei. Vaikka yksilön toiminta olisi millä tahansa luovuuden mittapuulla luovuuden määritelmät täyttävä, ei kirjoittaja kykene sanoutumaan irti yhteisöllisyyden ”kuormasta” jota hän kantaa mukanaan. Teoksessaan ”Luovuus, taito löytää, rohkeus toteuttaa” (1999, 25-26.) professori Kari Uusikylä arvioi Heikkilän lähestymistavan jungilaiseksi ja esittää

näkemyksen jonka mukaan luovuus ei olisi lainkaan selitettävissä järjen avulla, vaan siinä olisi vaikutuksia kulttuurin kollektiivisista kerroksista. Uusikylä näkee luovan ihmisen olevan nykyhetken rajoituksista ja sidoksista vapaa siten, että mennyt eikä tuleva sido häntä, vaan hän kykenee rakentamaan rinnakkaisia todellisuuksia. Mielestäni Uusikylän esittämissä ajatuksissa on nähtävissä selkeää samanmukaisuutta leikin tutkimukseen pohjaavien ajatusten kanssa. Molemmille näkemyksille on ominaista nähdä luova yksilö (leikkijä, taiteilija) rinnakkaistodellisuuksien rakentajana, joka kirjoittaja aina viime kädessä on.

Luovuus on myös omaperäisen ja uuden oivalluksen synnyttämistä. Psykologian dosentin Jan- Erik Ruthin mukaan kirjallisuudessa laajasti luovuus käsitetään uuden ja omaperäisen oivalluksen syntymisenä. Omaperäisyyden vaatimuksen lisäksi yleiselle luovuuden käsitteelle on ominaista joustavuus, ajattelun rohkeus, ongelmanratkaisutaito ja sujuvuus. Joidenkin tutkijoiden mielestä omaperäisyys voidaan nähdä luovuuden synonyyminä (Ruth, 1984, 14-15). Ruthin näkemyksessä on avaruutta, mutta luovuuden näkeminen omaperäisyyden synonyyminä arveluttaa. Mietin, voidaanko luovuus määritellä näin yksinkertaisesti? Näkisin että suuri osa luovuuden merkityksestä on sen merkitystä ja vaikuttavuutta luovaa työskentelyä harjoittavalle yksilölle itselleen. Miten tässä voidaan täyttää omaperäisyyden vaatimus? Entä jos omaperäisyyttä ei ole, on vain tavanomaisuutta ja rinnakkaisuutta, mutta yksilön kokemus työskentelystään on luovuuden määritelmiä täyttävä?

2.2. Kirjoittamisen prosessi

Kirjoittamisen prosessia on tutkittu laajasti ja se on yleisesti tunnettu. Tutkimus perustuu muiden tieteenalojen ohella muun muassa kognitiivisen tieteenalan saavutuksiin. Kirjoittamisen prosessin keskeisiksi työvaiheiksi voidaan nimetä esimerkiksi suunnittelu, luonnostelu ja muokkaaminen. Kommentoinnin ja palautteen merkitys prosessissa on myös keskeistä, mutta tässä kyseisessä tutkimuksessa rajaan kirjoittamisen prosessiin kiinteästi kuuluvan palautteen tarkastelun ulkopuolelle.

Kirjoittaminen voidaan pilkkoa osiksi ja näin helpottaa prosessin eri vaiheiden hallintaa. Prosessinomaisessa etenemisessä yleensä ensin on ideointivaihe ja tekstin hahmottelua, sen jälkeen kirjoitetaan luonnos tai ensimmäinen versio, jonka jälkeen tekstin parissa voidaan työskennellä erinäisiä aikoja ja kirjoittaa uusia versioita. Palaute (esim. ohjaalta ja ryhmältä saatava) on keskeistä ja työskentely tapahtuu usein palautteen pohjalta tai osittain sen ohjaamana. Tekstin työstäminen jatkuu läpi prosessin eri vaiheiden kautta ja tekstin kanssa työskentelyyn käytetään riittävästi aikaa.

Kirjoittamisen prosessin ymmärtämiseen ja näkemykseen sen merkityksestä vaikuttaa jokaisen kirjoittajan oma yleinen ajattelutapa kirjoittamisesta. Se, millaisena toimintana yksilö näkee kirjoittamisen, vaikuttaa myös hänen tapaansa nähdä omia ja muiden tekstejä, kykyyn tulkita tekstejä sekä antaa ja vastaanottaa palautetta. Kirjoittajan omien näkökulmien ja asenteiden tunnistaminen on tarpeen ainakin siinä tarkoituksessa että yksilö voisi nähdä oman kirjoittamisen prosessin kontekstissaan; yhteydessä niihin käsityksiin, teemoihin ja näkökulmiin joilla kirjoittamista voidaan lähestyä. Vallitsevien käsitysten, mielipiteiden ja teorioiden vaihdellessa on mielestäni tärkeää tarkastella ja ymmärtää millainen yksilön oma käsitys aiheesta on. Kirjoittamisen lähtökohtaisten oletusten vaikutus kirjoittamisen tarkasteluun ei ole vähäinen. Lähtökohtaisten oletusten ongelmat ja kahlitsevuus ovat totta jokaisen kirjoittajan kohdalla vaikka hän ei uhraisi asialle ajatustakaan: joka tapauksessa yksilön omat henkilökohtaiset käsitykset ohjaavat hänen tulkintojaan enemmän tai vähemmän. Kaikkien lähtöoletusten ongelmana on se, että kirjoittamisen lähtökohtien usein oletetaan olevan kaikilla kirjoittajilla samanlaiset, eikä yksilöllisiä eroja välttämättä huomioida. Myös kirjoittamisen prosessin oletetaan helposti olevan kaikilla samanlainen eikä prosessin merkitystä välttämättä esitetä tai ymmärretä selvästi.

Kirjoittamista tarkasteltaessa kirjoittajan on siis aina syytä tiedostaa erilaiset kirjoittamiskäsitykset ja niiden vaikutukset siihen miten kirjoittamista ylipäätään kommentoidaan. Kirjoittamisen prosessissa keskeistä on palaute ja sen myötä tapahtuva tekstin kehittäminen, joten vain tällä tavoin voi kirjoittaja itse arvioida kommentoinnin laatua tai sitä, miten hän kommentointiin suhtautuu: palautteiden antajien näkökulmat eivät yleensä perustu keskenään yhdenmukaiseen malliin tai

pedagogiseen teoriaan, vaan kommentoinnin taustalla vaikuttavat keskenään hyvin erilaiset asiat ja mielipiteet. Siitä syystä haluan esittää kirjoittamisen prosessin yhdessä (monista mahdollisista) konteksteistaan, joka perustuu ”Kirjoittamisen opas”-tyyppisessä teoksessa Kimmo Svinhufvudin esittelemään luokitukseen, jonka on hahmotellut englantilainen kirjoittamisentutkija Roz Ivanic. Ivanicin malli esittää selkeässä muodossa kuusi erilaista näkökulmaa joista kirjoittamista voidaan tarkastella:

1. Kirjoittaminen on taitoa
2. Kirjoittaminen on luovuutta
3. Kirjoittaminen on prosessi
4. Kirjoittaminen on tekstilajin tuottamista
5. Kirjoittaminen on sosiaalista toimintaa
6. Kirjoittaminen on sosiopoliittista toimintaa

(Svinhufvud 2007, 25).

Kirjoittajan ja hänen tavoitteidensa kannalta ei ole siis lainkaan merkityksetöntä mistä näkökulmasta ulkopuolinen kommentoija hänen tekstiään tulkitsee.

Näkökulmasta riippumatta totuus on, että kirjoittamaan oppii vain kirjoittamalla. Oikotietä ei ole. Tietoisuus kirjoittamisen ja luovan työn lainalaisuuksista luo kirjoittajalle ainoastaan myönteistä pääomaa jota hän voi hyödyntää työskentelyssään. Jo pelkästään tietoisuus siitä että inspiraatio, luovuus ja kirjoittamisen nautinto eivät ole mystisiä ja ulkoapäin satunnaisesti annettuja ilmiöitä vaan terveen mielen tavoitettavissa olevia olotiloja, saattaa auttaa kirjoittajaa vähentämään työskentelyyn liittyviä paineita. Oman kirjoittamisen pohtiminen ja tietynlainen ”sisäänpäin katsominen” luovat puitteet kirjoittamisen sujumiselle.

Kirjailija ja kirjoittamisen opettaja Torsti Lehtinen painottaa harjoituksen merkitystä. Mutta ennen kuin Lehtinen tarjoaa valmiita harjoitteita tai ajatuksia, hän pyrkii herättelemään kirjoittajan omaa ajattelua, ja innostaa häntä pohtimaan omaa suhdettaan maailmaan, sekä kyseenalaistamaan totunnaisia tarkastelutapoja. Lehtisen ajatus noudattelee kaavaa, jonka mukaan pohdiskelun kautta syntyy tuloksia; ajatuksia ja

oivalluksia, ja näiden pohjalta tekstiä (Lehtinen 2003, 4-5.) Lehtisen kyky saatella yksilö perimmäisten kysymysten äärelle on jo taito sinänsä, mutta onko kirjoittajan tarpeellista pohtia asioita perusteellisesti ja itseään tutkiskellen? Mitä hän sillä saavuttaa? Lehtisen mukaan tekstin sujuvuuden ja merkityksellisyyden lisäksi luovan elämänasenteen. Uskon että näin on, sillä löydän Lehtisen ajatuksista paljon käyttökelpoista juuri itsesensuurin tarkasteluun. Jo pelkästään Lehtisen esittämät ajatukset kirjoittajaa luovaan elämänasenteeseen kannustavista voimista (ihmettely, epäily ja epätoivo) avaa uudenlaisia näkökulmia luovuuteen ja itsetuntemukseen (Lehtinen 2003, 30). Lehtisen ajatukset hukkuvat näkökulmien moninaisuuteen: oikeaa totuutta ei ole. On vain kirjoittajan oma pääoma; tieto totuuksien mahdollisuuksista ja oman mielen tuottama kieli, tiivistäisin Lehtisen ajatuksia. Koska Lehtinen painottaa kirjoittajan oman ajattelun merkitystä ja maailmankuvan tarkastelun tärkeyttä, uskon hänen näkevän kirjoittamisen prosessin alkuvaiheen erityisen merkityksellisenä.

Jos kirjoittaminen olisikin näin helppoa ja yksinkertaista. Omat raaminsa kirjoittamisen merkitykselle ja tarkoitukselle asetetaan jo varhain julkisen koulumaailman toimesta: alakoulusta lähtevä opetus suuntaa itse kirjoittamisen harjoittamista ja myös yksilön kirjoittajakäsitystä vaatimusten ja arvottamisen kautta. Opetussuunnitelmat luovat raamit suomalaisessa peruskoulujärjestelmässä annettavalle opetukselle. Näiden raamien sisällä opettajat voivat vapaasti suunnitella ja toteuttaa antamansa opetuksen sisällön ja menetelmät. (Koski 1994, 10). Suomalaisen peruskouluopetuksen taustalla yhdistyvät käytännössä erilaiset kirjoittamiskäsitykset. Mahdollisuus opettaa kirjoittamista kuten mitä tahansa luovaa lajia on kuitenkin tiettyssä määrin rajallista. Usein opetuksessa painotetaan vähintään kahta erilaista käsitystä: kirjoittaminen on luovuutta ja kirjoittaminen on taitoa. Kantavana ajatuksena opetustyössä usein on ja tulisi olla ”kirjoittaminen on ajattelua eli kirjoittaminen prosessi” (Hovila 2009).

2.2.1. Lukija- ja kirjoittajalähtöiset kirjoittajat

Kirjoittamisen prosessin kannalta on tarpeen tarkastella kahden kuulun kirjoittamisen tutkijan näkemyksiä kirjoittamisen prosessista. Aluksi käsittelen englantilaisen

retoriikan professorin ja kirjoittamisen tutkijan Linda Flowerin ajatuksia hänen artikkelinsa “Writer-Based Prose: A Cognitive Basis for Problems in Writing” (1979) kautta, jossa Flower jakaa kirjoittajat karkeasti kahteen ryhmään: lukijalähtöisiin kirjoittajiin ja kirjoittajalähtöisiin kirjoittajiin. Seuraavassa luvussa esittelen kirjoittamisen tutkimuksen kannalta kiinnostavan henkilön, joka on kanadalainen professori, kirjoittamisen prosessien ja opetusmenetelmien tutkija Rebecca Luce-Kapler. Hän tarkastelee kirjoittamisen prosessia köyhien naisten parissa työskentelynsä kautta. Teoksessaan “Writing With, Through and Beyond the Text – An Ecology of Language” (2004) Luce-Kapler avaa näkemyksiään kirjoittamisen rakenteista ja merkityksestä.

Flower esittää että lukijalähtöiset kirjoittajat kirjoittavat selkeästi lukijalle ja muokkaavat tekstiään sen pohjalta ”lukijaystävälliseen” suuntaan varmistaakseen että heidän sanomansa välittyy lukijalle. Kirjoittajalähtöiset kirjoittajat taas kirjoittavat selkeästi itselleen eivätkä huomioi tekstin muokkauksessa lukijaa. Itsesensuurin kannalta on merkityksellistä se, kumpaan kategoriaan kirjoittaja lukeutuu. Kirjoittajan olisikin siis tarpeen tarkastella omaa kirjoittamisen prosessiaan ulkopuolisen silmin: kumpaa kirjoittajatyyppeä itse edustan? Olenko lähtökohdiltani lukija- vai kirjoittajalähtöinen kirjoittaja, mihin asioihin omassa kirjoittamisessani näkemykseni perustan, ja miksi lukeudun juuri kyseessä olevaan kategoriaan?

Kirjoittajalähtöisen kirjoittajan tekstin rakenne kuvaa kirjoittajan omaa aiheen kanssa työskentelyyn liittyvää assosiativista ja narratiivista polkua ja tekstin kieli paljastaa kirjoittajan käyttävän latautuneita termejä. Tässä kohden tulee esille Flowerin jaottelun selkeä eroavaisuus: Siinä missä kirjoittajalähtöinen teksti vastaa kirjoittajan ajattelun prosessia, pyrkii lukijalähtöinen teksti tuomaan esiin kirjoittajan ajatusten tarkoituksia kielen ja rakenteen avulla (Linda Flower 1979, 20-21.)

Kirjoittajalähtöisyyttä tutkiessaan Flower näkee sen kaikesta kritiikistä huolimatta positiivisena lähtökohtana kirjoittajalle, koska siitä on apua hänelle vaativassa kognitiivisessa tehtävässä jollaisena Flower kirjoittamisen kuvaa. Hän näkee kirjoittajalähtöisen tyylin kirjoittajan omaavan intuitiivisia viestintästrategioita joiden

käyttöönotto on mahdollista itsetietoisien ja lisääntyvän prosessin kontrollin avulla. Kirjoittamisen prosessissa Flower näkee prosessin alkuvaiheen työskentelyssä tyypillisiä kirjoittajalähtöisen kirjoittajan työskentelypiirteitä: kirjoittaja siis kirjoittaa ensimmäisen version tekstistään itselleen miettimättä lukijaa. Vaikka ensimmäisen vaiheen teksti ei vastaakaan lukijan tarpeisiin, vaan kaikki työskentely; tärkeän erottaminen vähemmän tärkeästä, jää lukijan harteille, on tekstissä olemassa oma sisäinen logiikkansa. Tämä logiikka perustuu Flowerin mukaan kolmeen periaatteeseen: se on hyvin egosentrinen (itse- ja minäkeskeinen), ideoita järjesteltäessä kirjoittaja on käyttänyt joko narratiivista (kerronnallista) kehystä tai survey-muotoa (kirjoittajat käyttävät tutkimusstrategiaa tekstin muodostamiseen). Survey-muotoa Flowerin kuvaamat kirjoittajat käyttävät koska se on hyvä työkalu tiedon hakemiseen ja järjestämiseen. Materiaalin työstäminen on suuri tehtävä: Kirjoittajat muodostavat valikoiman vaihtoehtoisia suhteita ja kokeilevat eri sanamuotoja mielessään. He yrittävät muokata varastoitunutta informaatiota hyväksyttävään merkityksen muotoon ja tukevat tätä prosessia verbaalisella ulosannillaan. Flower näkee runsaasti ristiriitoja kirjoittajalähtöisen kirjoittajan ja lukijan odotusten välillä. Kuitenkin hän toteaa, että kerronta joka rakentuu kirjoittajan oman havaintoprosessin ympärille, näyttäisi olevan luonnollinen tapa kirjoittaa. Tämän vuoksi se voisi olla toisinaan myös kirjoittajalle paras tapa kirjoittaa, erityisesti siinä tarkoituksessa, jolloin kirjoittaja pyrkii kirjoittamisellaan selkeyttämään ja jäsentämään tekstin kokonaisuutta, monimutkaisia tiedon verkostoja ja näiden osien suhdetta toisiinsa myös itselleen. Flower viittaa erityisesti oman tekstinsä syntyprosessiin, jossa ensimmäinen versio koostuu niin ikään havainnoista ja sen tuottamasta työstettävästä materiaalista, joka muotoutuu prosessinomaisesti työstäen kokonaisuuksiksi ja päätelmiksi (Flower 1979, 20-28.)

Flower, kuten monet muutkin kirjoittamisen prosessia tutkineet, painottaa kirjoittamisen prosessinomaista luonnetta. Hän näkee kirjoittajan ponnistelevan läpi henkisten esteiden saattaakseen tekstin lukijalle välitettävään muotoon. Tämä ponnistelu sisältää Flowerin näkemyksen mukaan prosessoituja ajatuksia muunnettuna lukijalähtöiseen muotoon. Kirjoittamisen prosessia tarkasteltaessa voidaan huomata Flowerin erityinen tyyli tarkastella prosessia kahdesta jo edellä mainitusta näkökulmasta: kirjoittajalähtöisestä ja lukijalähtöisestä. Tutkiessaan kirjoittamista ja sen prosessimaisuutta, Flower lähestyy

kirjoittamista ja tekstejä nimenomaan kirjoittajalähtöisen kirjoittajan näkökulmasta. Hän ymmärtää ja selittää näkökulman heikkouksia ja vahvuuksia, ja vaikka hän tunnustaakin kirjoittajalähtöisen tekstintuottamisen edut, puolustaa hän silti lukijalähtöistä tekstiä onnistuneena ja tavoiteltavana.

Vaikka Flower pohtii kirjoittaja- ja lukijalähtöisen kirjoittamistavan vahvuuksia ja heikkouksia ja kallistuu pitämään lukijalähtöistä onnistuneena, ei tämä päde kirjoittajan itsesensuurin ollessa kyseessä. Itsesensuurin ylittämisen kannalta tarkastellen kirjoittajalähtöinen kirjoittaminen on kirjoittajalle itselleen selkeästi antoisampi. Mikäli kirjoittaja pysähtyy prosessin aikana liiaksi pohtimaan lukijan odotuksia ja tekstin ”lukijaystävällisyyttä”, menettää hän otteensa itseensä omien tunteidensa tulkitsijana. Ympäristön, yhteisön ja lukijoiden odotukset on kyettävä unohtamaan ja rajaamaan oman kirjoittamisprosessinsa ulkopuolelle, vaikka tekstillä tavoittelisikin lukijan huomiota ja hyväksyntää. Toki merkityksensä on myös prosessin vaiheella, kuten Flowerkin toteaa. Kun tiedämme että yleisö voi sitoa meitä, ratkaisukin on itsestään selvä: Voimme jättää yleisön huomiotta kirjoittamisen alkuvaiheessa ja yrittää suunnata sanat vain itsellemme, tai ei kenellekään erityisesti, tai jopa ”väärälle yleisölle” (luotettaville ystäville), kuten yhdysvaltalainen kirjoittamistaidon opetuksen keskeinen hahmo Peter Elbow ehdottaa (Elbow 2000, 95).

Alkuvaiheen miellelyhtymien ristitulessa tekstissä ajatusten vapaa virtaaminen korostuu ja lukija ei saa olla kirjoittajan prioriteettien kärkipäässä. Näin asian tulkitsee myös Elbow. Hänen mukaansa kirjoittajalle on tärkeää kirjoittaa siten että hän jättää yleisön huomiotta. Elbow uskoo (toisin kuin Flower), että vaikka kirjoittaja jättää yleisön huomiotta ja se ehkä johtaa heikkoon kirjoittamiseen aluksi (jota Flower kutsuu kirjoittajaperusteiseksi proosaksi), juuri kyseinen heikko kirjoittaminen auttaa kirjoittajaa loppujen lopuksi parempaan kirjoittamiseen kuin mihin hän olisi päässyt pitämällä lukijan mielessään alusta lähtien. Elbow haastaa Flowerin myös esittämällä väitteen, jonka mukaan kirjoittajalähtöinen proosa on parempaa sellaisenaan kuin lukijalähtöinen proosa. Toisaalta Elbow myös lieventää näkemyksiään painotten että ensiarvoista ei ole se, että kirjoittaja ei saisi ajatella yleisöä lainkaan kirjoittaessaan, vaan pikemminkin Elbow näkee tärkeämpänä sen hetken, jolloin kirjoittaja ajattelee

yleisöään. Hän uskoo että mitä enemmän kirjoittaja ajattelee lukijoitaan, sitä suurempi voima heillä on kirjoittajan mielen sisältöön. Tärkeää kirjoittajalle itselleen onkin huomioida, toimiiko tietty yleisö kirjoittajan apuvoimana, vai onko yleisö juuri se joka estää ja sekoittaa kirjoittajaa (Elbow 2000, 94-96.)

Elbow painottaa enemmän kirjoittajalähtöistä tapaa kirjoittaa, kun taas Flower esittää vastakkaisia ajatuksia lukijalähtöisen prosessin paremmuudesta. Molempia kirjoittamisen tutkijoita tarkoin tulkitsen huomaa heidän ajatuksissaan vastakkaisuudesta huolimatta paljon samoja näkemyksiä. Keskeistä on, että kumpikaan ei sulje toista kirjoittamisen muotoa pois, vaan korostaa kirjoittajan omia huomioita ja tuntemusta kirjoittamisen prosessistaan. Molempia tapoja (niin kirjoittaja- kuin lukijalähtöistä kirjoittamisen tapaa) siis tarvitaan hyvän tekstin tuottamisessa.

Flower näkee kirjoittamisen prosessimaisuuden tekstin muuntamisen prosessina, jossa kirjoittaja voi hyötyä molempien kirjoittamistyylien (lukija- ja kirjoittajalähtöisen) ominaisuuksista. Kirjoittajalähtöisessä tekstissä tulkitsen Flowerin näkevän selvästi kirjoittamisterapiaa läheneviä elementtejä, kun taas lukijalähtöisen tekstin näen alistuvan selkeämmin tiedostetulle tekstin prosessinomaiselle työstämiselle. Flowerin näkemys kirjoittamisen prosessin yksinkertaisuudesta ja sen jatkumon-omaisesta muodosta on mielenkiintoinen. Tulkitsen Flowerin ajatuksia siten, että hän näkee sekä kirjoittajalähtöiset että lukijalähtöiset kirjoittajat tekstin muuntoprosessin samalla janelalla etenevinä kirjoittajina vain sillä erotuksella, että kirjoittajalähtöisten prosessi jää kehityksessään varhaisempaan vaiheeseen janan alkupäähän. Lukijalähtöisten kirjoittajien prosessi etenee tuottaen uudistuvaa, laajentuvaa, lukijan reaktioita ennakoimaan pyrkivää tekstiä, ja jota uudelleentarkastellaan kriittisesti muuntoprosessin eri vaiheissa. Molemmat kirjoittajatyypit käyttävät kirjoittajalähtöisen tekstin strategioita sillä erotuksella, että lukijalähtöiset kirjoittajat etenevät askeleen pidemmälle muodostaen kirjoitusta joita nämä strategiat tuottavat. Flowerin teoria johtaa pitämään lukijalähtöistä tekstiä hyvänä, jopa eräänlaisena lukijan aukottomana palvelemisena, joka tiukasti Floweria tulkitsen voidaan tehdä jopa kirjoittajan kommunikoinnin onnistumisen kustannuksella. Muuntoprosessin taustalla toimivat

motiivit Flower näkee lukijalähtöisiksi siten, että hyvän tekstin tulee vastata lukijan tarpeisiin täydellisesti.

Vaikka mielelläni kaiken psykoanalyttiseen teoriaan pohjaavan tiedon valossa haluaisin vakuuttaa kirjoittajalähtöisen kirjoittamisen olevan ehdottomasti parasta kirjoittajan kannalta, ei asia mielestäni näin kuitenkaan ole. Kirjoittaja tarvitsee viestien ja näkökulmiensa välittämiseen (ja välittymiseen) myös lukijalähtöisen kirjoittajan käyttämiä kirjoittamistapoja tekstin muuntoprosessissa. Kirjoittajalähtöinen kirjoittaminen voi olla kirjoittajalle nautintoa antavaa prosessin joka vaiheessa, mutta on myös kysyttävä voiko teksti olla valmista jos kirjoittajan tarkoittama viesti ei välity lukijalle? Muuntoprosessin alistaminen kirjoittaja- ja lukijalähtöisyydelle on kirjoittajan henkilökohtainen valinta. Flowerin esittämän luokituksen tiedostaminen ja sen merkityksen ymmärtäminen oman sisäisen itsesensuurin ja sen ylittämisen kannalta on tärkeää. Kirjoittaja itse voi päättää, milloin alistaa oman kirjoittamisensa lukijan näkökulman huomioon ottamiselle, ja milloin kuuntelee vain itseään. Kirjoittaja itse päättää myös niistä tavoitteista joita hän kirjoittamisen prosessilleen asettaa. Haluaako hän tavoitella flow´ta ja kirjoittaa sensuroimatta itseään, vai tyytyykö tekstin muokkaukseen tietoisuuden ylläpitämänä. Prosessin vaiheen tiedostaminen on myös kirjoittajalle hyväksi: miten hän asettuu omalla janallaan ja mihin suuntaan hän haluaa itseään janalla liikuttaa? Kirjoittamisen avaimet ovat ensisijaisesti kirjoittajan omassa taskussa.

2.2.2. Kirjoittamisen rakenteet ja niiden merkitys kirjoittamiselle

Naisnäkökulmaa painottava Rebecca Luce-Kapler tarkastelee kirjoittamisen prosessia köyhien naisten parissa työskentelynsä kautta. Vaikka itse kirjoittamisen prosessimaisuus ja sen etenemisen vääjäämättömyys kulkevat jokaisen esitellyn näkökulman pohjavireenä, on prosessin painotuksissa eroja.

Teoksessaan “Writing With, Through and Beyond the Text – An Ecology of Language” (2004) Rebecca Luce-Kapler avaa näkemyksiään kirjoittamisen rakenteista ja

merkityksestä. Hänen mukaansa kirjoittaminen on analysoinnin ja löytämisen menetelmä, jossa ”kirjoittamalla toisin” tai ”eri tavalla”, kirjoittajalla on mahdollisuus löytää uusia näkökulmia käsittelemäänsä asiaan tai havaita uusia puolia suhteestaan siihen (Luce-Kapler 2004, 4). Luce-Kaplerin teoria johdattaa näkemykseen, jonka mukaan työskentelyllään kirjoittaja jäsentää ensisijaisesti omaa maailmaansa, eikä niinkään palvele lukijaa. Tässä kohden Luce-Kaplerin näkemys eroaa selkeästi Flowerin tavasta tarkastella kirjoittamista.

Kirjoittajan tulee unohtaa lukija ja syventyä vain omaan itseensä. Tällä tavalla toimiessaan kirjoittaja voi lähentyä omaa sisintään ja tulee tietoiseksi omista syvimmistä tunteistaan ja ajatuksistaan, ja sitä kautta hän kirjoittaessaan luo omaa identiteettiään sekä samanaikaisesti kasvattaa tietoisuutta siitä. Tämän Luce-Kapler on huomannut myös omakohtaisesti omassa kirjoittamisessaan ja myöhemmin tutkimustyönsä kautta. Kirjoittaminen paljastaa hänelle ääriä omasta subjektiivisesta olemuksesta ja samalla luo identiteettiä. Kirjoittamisen kautta voi ymmärtää omaa minuuttaan paremmin: sitä voi jäljittää rivien kautta tai väleistä. Kirjoitetut tekstit kirjoittavat myös kirjoittajalle itselleen. (Luce-Kapler 2004, 4.)

Luce-Kapler käsittelee kirjoittamista ja sen rakenteita erityisesti naiskirjoittajien kautta. Hän myös vertaa naisten ja miesten kirjoittamisen rakenteiden ja merkitysten eroja. Tarkastellessaan eri tutkijoiden, kuten Ewe Sedwickin, Sandra Gilbertin ja Susan Gubarin töitä, hän löytää paljon naisen ja miehen kirjoittamisen rakenteiden erilaisuutta korostavia näkökohtia. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta kirjoittaminen on prosessi joka välittää kulttuurin tuntemusta tekstien kautta. Kirjailijat piirtävät esiin diskursiivisia ja ideologisia järjestelmiä samaan aikaan kun diskurssit määrittelevät heille mahdolliset valinnanmahdollisuudet. Jos naiset rakentavat tarinansa vuorovaikutusyhteyksien varaan, miehet taas kirjoittavat erottamisesta ja saavutuksista. Kun kirjoittaja tulee tietoiseksi tällaisista valinnoista, kirjoittaja voi myös vastustaa tai horjuttaa sukupuolten määritelmiä ja muita kulttuurisia odotuksia (Luce-Kapler 2004, 14-15.)

Kirjoittamisen prosessinomaisuus avaa tekstin kanssa työskentelylle ja sen muokkaamiselle rajattomat mahdollisuudet. Uudelleenkeronnan mallit auttavat kirjoittajaa jäsentämään tekstiään mielekkäällä tavalla ja avaamaan sanomaansa haluamaansa suuntaan. Luce-Kapler esittelee psykologian professori Susan Friedmanin tarkastelemia strategioita joissa naiset kirjoittajina kaatavat lajityypille ominaisia raja-aitoja sekä vaativat julkista tilaa teksteilleen. Friedmanin tarkastelemat naiskirjoittajat ovat käyttäneet naisnäkökulmaa teksteissään, esimerkiksi tekstien rakenteessa ja muokkauksessa, kirjoittamalla omia ideologioitaan näkyviksi eri menetelmillä. Tällaisina Friedman mainitsee esimerkiksi satujen uudelleenkirjoittamisen feministisestä näkökulmasta. Hän on huomannut että uudelleenkeronnan mallit jäsentävät kirjoittamista mielekkäällä tavalla (Luce-Kappler 2004, 15-16.) Kirjoittamisen prosessissa erityisesti tekstin muokkaus on tärkeää kirjoittajalle. Sen kautta hän voi tavoittaa uusia merkityksiä. Kaikkinainen rakenteiden rikkominen tai muuntaminen ennen kokemattomaan tai outoon muotoon toimii kirjoittajan viestiä tukevasti, oli sitten kyse nais- tai mieskirjoittajasta. ”Sopimaton”, ”ennalta-arvaamaton” tai ”väärä” valinta tekstissä usein korostaa viestiä ja nostaa sen tarkastelun keskiöön.

Naisnäkökulmaa kirjoittamiseen tarjoilee myös englantilainen kirjailija, kirjallisuuskriitikko ja feministi Virginia Woolf (1882-1941). Lähestyessään kirjoittamista Virginia Woolf peräänkuuluttaa naisen oikeutta omaan huoneeseen ja omaan rahaan, joka Woolfin näkemyksessä symboloi naisen oikeutta ja mahdollisuuksia toteuttaa itseään ja toimia näkyvänä vaikuttajana kirjallisuuden kentällä. Hän näkee kirjoittamisen väylänä ja pakokeinona, vahvana itsensä tulkitsemisen välineenä, kuten Luce-Kapler ja myös Ihalaisen kuvaamat taiteilijanerot aikoinaan. Näkökulma jota Woolf käyttää on voimakkaasti naisen aseman näkökulma (Woolf 1980, 11-24.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa naisen asema ja itsenäisyys on tasolla, jolloin kirjoittamiseen taiteen lajina sekä kaikkinaiseen itsensä ilmaisuun on naisella erinomaiset mahdollisuudet. Vaikka luovuus ilmiönä on sama yhteiskunnasta, rodusta, uskonnosta, taloudellisesta asemasta ja kulttuurista riippumatta, sen ilmenemismuodot (ja ilmaisun mahdollisuudet) voivat olla hyvin erilaisia. Kirjoittamisen prosessia kuvatessaan Woolf kiinnittää erityisen huomion juuri naisen asemaan ja

mahdollisuuksiin kirjallisuuden kentällä todeten että naisen omakuva on suurelta osin miesten luoma. Hän esittää epäilyn siitä, voiko taiteellisesti ja kirjallisesti lahjakas nainen löytää minuuden, joka ei ehkä ole yhteneväinen ympäristön ylläpitämän kuvan kanssa, ja suhteuttaa sen toimivaan kokonaisuuteen (Woolf 1980, 5).

Vaikka Luce-Kapler on tämän hetken kirjoittamisen tutkimuksessa varsin tunnettu ja arvostettu edelläkävijä, eivät hänen ajatuksensa ole olleet vieraita suomalaisille tutkijoille jo aikaisempina vuosikymmeninä. Siinä missä Luce-Kapler näkee kirjoittamisen avaavan uusia polkuja ja mahdollisuuksia, avaavan uudenlaisen ”mahdollisuuksien tilan”, ovat Haapaniemi ja Kuusela jo vuosikymmeniä takaperin nähneet kirjoittamisen ongelmanratkaisuna ja laajana osana yksilön elämää. He avarsivat kirjoittamisen koskettamaan niin yksilön rooleja kuin ongelmatilanteita, ja tunnustivat sen olevan jopa maailmankuvien ristiriitaisuuksia ratkovaa toimintaa (Haapaniemi ym. 1989, 11-13). Suomalaisten tutkijoiden lähtökohtana voidaan mainita myös yhdysvaltalainen kirjoittamistaidon opetuksen keskeinen hahmo Peter Elbow.

2.2.3. Kirjoittamisen prosessi kirjailijan työssä

Luentosarjassa ”Kirjailija ja yhteistyö” (Jyväskylän yliopisto 2010-2011) kirjailijat avaavat oman kirjoittamisen prosessinsa vaiheita ja lähtökohtaisuutta. Kirjailijoiden kuvausten pohjalta voi todeta, että prosessin eteneminen ja kirjoittamisen sujumisen vaatimukset poikkesivat kirjailijoilla toisistaan, mutta prosessimaisuus ja alkuvaiheen kankeus olivat ominaisia monille kirjailijoille. Jatkossa kuvaan kirjailijoiden työskentelyn prosesseja muutamien esimerkkien kautta.

Kirjailija Vilja-Tuulia Huotarinen kuvaa kirjoittamisen sujumisen vaatimuksia korostaen ympäristön merkityksen tärkeyttä: hassut jutut ovat Huotariselle tärkeitä, kuten esimerkiksi millainen maisema ikkunan takana on, onko maisemassa liikettä, onko tuttu lamppu ja siinä roikkuva haltijahahmo paikallaan. Huotarinen kertoo katselevansa haltijahahmoa, sen liikettä, ikkunan takaista maisemaa ja siinä tapahtuvaa

liikettä. Hän korostaa sen tärkeyttä ja merkitystä, miten hän saa yhteyden ympäröivään maailmaan. Tämä ei tapahdu Huotarisen mukaan hetkessä vaan vaatii alttiutta; kirjailijan täytyy ”päästä tiettyyn tilaan” jossa assosiaatiot ja oudot yhdistelmät ovat merkityksellisiä. Huotarisen mukaan ”täytyy saada hullu, tarpeeksi outo ajatus” päästäkseen kirjoittamisen alkuun (Huotari, luento 14.1.2011.)

Kirjoittamisen prosessia kuvaa myös runoilija Risto Ahti luennossaan. Hän kertoo kirjoittamisen lähtökohtaisiksi vaatimuksiksi omista rajoitteista vapautumisen. Tätä hän kuvaa seuraavasti: ”pitää kirjoittaa ihan mitä haluaa, ei enää mitä muut haluaa, ei enää kaunista.” Ahti korostaa myös ihmissuhteiden ja muistojen merkitystä. Hän kokee menneiden ihmissuhteiden vuosikymmenten takaa vaikuttavan omaan kirjoittamiseensa, niistä voi ammentaa voimaa. Menneet ihmissuhteet voi Ahdin mukaan tallettaa mieleensä muistoina ja joskus jopa muistaa. Ahdin mukaan kirjoittamisessa on ”oltava täydesti mukana”. Täydesti mukana olemisen merkitys täytyy Ahdin mukaan olla kirjoittajalla selkeänä mielessään, sen täytyy olla tietoinen tavoite. Hän korostaa kirjoittajan uskoa omaan itseensä. Omaa kirjoittamisen prosessia Ahti kuvaa tavoitteena olla ihminen, ei mies tai nainen. Tärkeänä hän kokee kaikenlaisten roolien poistamisen ja korostaa kirjoittajan tarvetta havaita itsessään ihminen (ei mies tai nainen tai jonkin roolin edustaja, vaan pelkästään ja ainoastaan ihminen). Kirjoittamaan ryhtyessään Ahti kertoo niin ikään tarvitsevänsä tiettyjä rituaaleja. Hän kuvaa kirjoittajat ”rituaali-ihmisinä” joille pienillä asioilla on suuri merkitys, kuten esim. alasti kirjoittamisella ja musiikin kuuntelulla. Itse hän kokee musiikin auttavan kirjoittamisen vireeseen pääsemisessä. Esimerkiksi vihan tunteiden kuvaamiseen hän valitsee Verdin marssimusiikkia, herkällä tuulella Mozartin tai Beethovenin pianomusiikkia, isänmaallisuuteen Sibeliuksen sinfoniaa jne. Pienet arkipäivän asiat ja rohkeuden Ahti kokee myös tärkeiksi. Kirjoittamisen alkuun pääsemisen vaikeutta Ahti kuvaa ajatuksella että ”äly ei ala pelaamaan jos ei sillä ole tehtävää” (Ahti, luento 1.10.2010.)

Monissa kirjoittamisen prosessin kuvauksissa liikutaan jo olemassa olevan tekstin parissa. Arvo annetaan olemassa olevan tekstin työstämiselle, uudelleenkirjoittamiselle ja tekstin muokkaukselle. Tekstiä voi tulkita läpi koko kirjoittamisen prosessin. On oltava tuotettua tekstiä, jota voidaan tulkita ja joka voi kertoa kirjoittajalle jotain hänestä

itsestään. Toisaalta osa tutkijoista painottaa erityisesti sitä, että kirjoittamisen prosessin kannalta hedelmällistä on ottaa erityistarkasteluun tekstin ensimmäisen synnyttämisen vaihe. Tärkeänä on nähtävä myös alkuvaiheen puuhastelu: se hetki jolloin ideat syntyvät, jolloin siirrytään vaiheesta ”tyhjä paperi” siihen hetkeen että kirjoittajalla on edes jotakin mitä lähteä työstämään.

Kirjoittamisen prosessia kuvanneet tutkijat katsovat ilmiötä eri näkökulmista. He antavat painotuksen prosessin eri vaiheille ja tarkastelevat prosessia eri näkökulmista, vaikka ajatus prosessin vaiheittaisesta etenemisestä on yhdenmukainen. Kaiken edellä esitetyn pohjalta tärkeimpänä kirjoittajan omaa työskentelyä ja ajattelua johdattavana tekijänä näkisin kirjoittamisen prosessimaisen luonteen havaitsemisen ja tiedostamisen. Kirjoittaja voi halutessaan (tietoisesti) opetella uusia työskentelytapoja mikäli entiset työtavat eivät ole osoittautuneet hedelmällisiksi. Itse teksti ei ole enää keskeisin, vaan tietoisella työskentelyllä muokattu hetkellinen tuotos, joka voidaan alistaa kirjoittamisen eri vaiheille yhä uudelleen. Myös palautteen keskeinen asema prosessia eteenpäin vievänä voimana on syytä tunnistaa, vaikka tässä nimenomaisessa tutkimuksessa en keskity palautteeseen.

2.3. Kirjoittamisen esteistä

Aivan aluksi ennen kuin lähdän avaamaan näkemyksiä kirjoittamisen esteistä, tahdon esittää kysymyksen hyvästä kirjallisuudesta. Mitä on ja miten määritellään hyvä kirjallisuus nyky-yhteiskunnassamme ja miten sen vaikutukset näkyvät kirjoittajan työssä? Kuinka merkittävä osuus medialla ja muilla viestimillä on kirjoittajan kokemukseen itsestään kirjoittajana ja tekstin luojana? Miten tämä kaikki vaikuttaa itse tekstin luomiseen, kirjoittamisen prosessiin? Hyvin asiaa pohtii Lehtonen vaatiessaan kirjallisten arvojen selkeää määrittelyä avoimessa keskustelussa:

”Kaunokirjallisuudesta puhuttaessa oletetaan vielä nykyäänkin usein, että aidot kirjalliset teokset sisältäisivät ikään kuin luontojaan tiettyjä ”taiteellisia ansioita”, jotka kirjallisuuden aidot tuntijat – ja vain he – kykenevät tunnistamaan. Kyseessä on

elitistinen kehä: kirjallisuus määrittää aidot tuntijansa, jotka puolestaan määrittävät sen, mikä on aitoa kirjallisuutta.” (Lehtinen 2001, 200.)

Kirjoittamisen esteiden määritelmiä ja jaotteluita on runsaasti. Myös kirjoittamisen tutkimuksen alueella kirjoittamisen esteitä on tutkittu paljon. Kirjoittaminen voi olla estynyttä monin eri tavoin. Kirjoittamista ohjaavat motiivit (kääntäen: kirjoittamisen esteenä on motiivien puute). Kirjoittamattomuuden taustalta voidaan löytää hyvinkin erilaisia tekijöitä jotka vaikuttavat kirjoittamisen sujuvuuteen. Kirjoittaminen on monitahoinen ilmiö ja siitä syystä herkkä kirjoittamisen ulkopuolisille asioille (kuten esimerkiksi stressille, väsymykselle ja mielenterveyden ongelmille). Vaikka kirjoittamisen tyrehtymiselle on esitetty erittäin paljon käytännön esteitä, kuten esim. ajan, työskentelytilan, toimeentulon puute jne., rajaan ulkoiset esteet tutkimukseni ulkopuolelle ja pidättäydyn tässä tutkimuksessa esittelemään kirjoittamisen henkisiä esteitä. Kirjoittamisen sujumattomuudella tai kirjoittamattomuudella tarkoitan jatkossa yksilön henkilökohtaista tunnetta siitä että kirjoittaminen ei suju, se tuntuu vaikealta tai ylitsepääsemättömältä. Tätä tilaa voidaan myös kuvailla termeillä kirjoittajan blokki, tyhjän / valkean paperin kammo, inspiraation puute, luovuuden tyrehtyminen jne. Kirjoittajan blokin käsitettä voidaan kuvata kirjoittamisen esteeksi joka voi olla täydellinen, eli kirjoittaminen ei suju lainkaan, tai osittainen, jolloin kirjoittaminen onnistuu, mutta vain kohtuuttomien ponnistusten ja ahdistuksen jälkeen.

Mitä kirjoittamisen esteet henkiset esteet sitten ovat? Pro gradu tutkielmista haluan mainita muutaman: Vanhatalo tutkii pro gradu työssään kirjoittamisen motiiveja jakaen motiivit sisäisiin ja ulkoisiin (vrt. Vanhatalo 2002) sekä Peltonen puolestaan kirjoittamisen esteitä jakaen ne käytännön esteisiin ja henkisiin esteisiin (vrt. Peltonen, 2007, 1.1.) Jaottelu jossa motiivit jaetaan ulkoisiin ja sisäisiin motiiveihin, valottaa hyvin kirjoittamisen yllykkeitä ja myös sitä, millä tavoin kirjoittaminen voi olla estynyttä. Näiden mekanismien ymmärtäminen avartaa kuvaa siitä, millaisten esteiden kanssa kirjoittaja työskennellessään painii. Mikäli kaikki se mikä kirjoittamista motivoi, puuttuu kirjoittajalta, on hän estynyt kirjoittamasta. Kirjoittamisen innon puute, kirjoittajan blokki, voidaan nähdä siis kirjoittamisen motivaation puutteena. Mistä tämä

motivaatio sitten syntyy ja mikä sitä ruokkii? Ja ennen kaikkea, mistä syntyy motivaation puute?

Kirjoittamisen esteitä kartoittaessani törmäsin useaan kertaan termiin ”kirjoittamisen nautinto”. Sen yhteydessä ei kerrottu sen tarkemmin nautinnon laadusta, sen elementeistä tai muusta yhteydestä; kirjoittaminen vain yksinkertaisesti sujuessaan tuottaa nautintoa. Kenties ei myöskään uskallettu tai haluttu käyttää termiä ”flow”, joka jollain tavalla sitoo käyttäjänsä tietynlaiseen näkemykseen kirjoittamisen sujumisen luonteesta. Mutta kirjallisuudessa kirjoittamisen nautintoon törmätessäni en ole voinut välttyä pitämästä tätä nautintoa tuottavaa hetkeä flow-tilan synonyymina. Teoksessaan ”Hyvä bisnes” Csíkszentmihályi (2007, 49.) antaa aiheen arviolle siitä, että kyse onkin juuri samasta ilmiöstä, sillä hän kuvailee tunnetta jossa ”täyttymyksen tunteminen kykyjensä käyttämisestä motivoi eriytymistä ja johtaa kehitykseen. Kokemus onnellisuudesta toiminnassa on yhtä kuin nautinto – innostava tuntemus siitä, että elää joka solullaan.” ja jatkaa tiedottaen törmänneensä tutkimuksissaan tilanteisiin joissa ihmiset ovat tunteneet syvää nautintoa ja he kaikki ovat kuvanneet kokemuksiaan hyvin samankaltaisin ilmauksin. Csíkszentmihályi on nimennyt kokemuksen flow-tilaksi.

Jos yksilö kirjoittaa nautinnon vuoksi niin jättääkö hän kirjoittamatta nautinnon puutteen vuoksi? Uskon että ilman motivaatiota tai ainakin yksittäistä motiivia, olkoon se mikä tahansa, ei voi kirjoittaa. Vaikka kirjoittamisen tai mihin tahansa työhön ryhtymisen taustalla on oltava motivaatio, tai ainakin yksittäinen motiivi, ei se voi toimia selityksenä kaikelle kirjoittamisesta innoittavalle toiminnalle. Totta on, että ilman motivaatiota ei synny minkäänlaista tekstiä, mutta ilman luovuuden voimaa teksti ei voi löytää muotoaan. Kirjoittamisen nautinnossa on siis jotain syvempää, jotain syvältä kirjoittajasta itsestään kumpuavaa voimaa ja sen mukanaan tuomaa nautintoa. Jämiä (2009, 75-76.) näkee assosiaatioita ja kirjoittamista käsittelevässä pro gradu työssään kirjoittamisen nautinnon enemmän yksilön itsetuntemuksen ja alitajunnasta kumpuavien assosiaatioiden rakentamaksi. Hän näkee luovan kirjoittamisen kumpuavan yksilön tiedostamattomasta ja tekstin kertovan paljon kirjoittajasta itsestään. Tätä kautta rakentuva kirjoittamisen motivaatio perustuu pitkälti yksilön alitajunnan kuuntelulle,

mutta ei ole mielestäni yhtään sen vähäpätöisempi, vaan kirjoittamisen motivaatiota tai sen puutetta erittäin onnistuneesti selittävä.

Kirjoittamisen nautinnollisuus perustuu myös kirjoittamisen ja leikin todistettuihin yhtäläisyyksiin: kirjoittaminen voidaan nähdä leikkinä. Kärkkäinen (2007,1.1.) esittää pro gradu tutkielmassaan uskottavan näkemyksen siitä, miten kirjoittaminen leikin kaltaisena toimintana voi olla kirjoittajaa motivoiva ja kirjoittamista ruokkiva elementti. Vanhatalon esittelemissä ajatuksissa annetaan ääni leikin teorian tutkija Carveylle, jonka mukaan leikin ja luovuuden keskeinen ero on siinä että leikillä ei ole tavoitteita vaan se on kaikista ulkoisista tavoitteista vapaata toimintaa. Toisin kuin leikkiin, taiteen luomiseen liittyy Garveyn mukaan aina tietynlainen tavoitteellisuus. Kuka meistä ei haluaisi leikkiä?

Tavoitteellisuutta onnen ja nautinnon saavuttamiseksi korostaa myös Csíkszentmihályi. Jos kirjoittaminen nähdään ensisijaisesti nautinnon antajana ja sitä kautta itseään ruokkivana toimintana, keskeiseksi elementiksi nousee juuri tavoitteellisuus tai sen puute. Keskeistä on pohtia näkeekö itse leikin ja / tai kirjoittamisen pelkästään itseilmaisun välineenä, vapaaehtoisena, spontaanina ja aktiivista osallistumista vaativana vai tavoitteellisena ja aina johonkin pyrkivänä toimintana. Uskoakseni nimenomaan kirjoittajan tiedostava ote työhön ja luovuuteen sekä pyrkimys ja tavoitteellisuus (ainakin jonkinasteinen) päämäärän saavuttamiseksi auttavat häntä ponnistelemaan eteenpäin ja löytämään uusia ja ennalta-arvaamattomia polkuja työnsä kautta.

Selvää on että yksilö kirjoittaa omasta halustaan, siksi että hän jollakin tasolla pitää kirjoittamisesta. Toki yhteiskunnassamme kirjoittaminen kuuluu oleellisena osana elämäämme, halusimmepa sitä tai emme. Väitän kuitenkin että yksilö kirjoittaa kirjoittamisen nautinnon vuoksi. Yksilö nauttii kirjoittamisesta koska hän saa siten olla pätevä ja voi kompensoida muilla elämän alueilla olevia puutteitaan. Kirjoittajalla myös tunne siitä että onnistuu suoriutumaan asettamastaan tehtävästä, saa aikaan nautinnon. Tällöin suoriutumisen halu ohjaa toimintaa ja saa yksilön ponnistelemaan kirjoittamisen

vuoksi ja sen kanssa. Kirjoittajan tuottavuus kasvaa suoritusmotivaation seurauksena. Kirjoittamisen nautinnon taustoihin voidaan laskea myös se, että kirjoittajan omien traumojen käsittely symbolisessa muodossa voi hetkellisesti tuottaa helpotuksen. Tämä tapahtuu siitä syystä että yksilön identiteetin kokonaisuuden ja pysyvyyden tunne jonka hän kirjoittamisen kautta saa, saa hänet arvostamaan itseään ja tuntemaan itsensä kokonaiseksi. (Vanhatalo 2002, 19-21, 47.)

Jos halutaan tarkastella luovuutta ja sen sisällä kirjoittamista, kirjoittamisen esteitä ja sen sisällä itsesensuuria ja näiden vaikutuksia kirjoittamisen prosessiin, ei kirjoittamista voida tarkastella yhteiskunnan ulkopuolisena toimintana. Yhteiskunta sanelee yksilön olemisen realiteetit (rajoitteet ja mahdollisuudet) sekä vaikuttaa hänen luovuutensa ilmenemiseen, yhteiskunnasta ja aikakaudesta riippuen joko enemmän tai vähemmän. Yhteiskunnan tila, sen yksilöä ohjaavat sosiaaliset pyrkimykset, kirjoittajan asema yhteiskunnassa, sekä aikakauden olosuhteet ovat mitä suurimmassa määrin yhteydessä kirjoittamisen esteisiin ja motivaatioon, itsesensuuriin ja sen ylittämiseen.

Vaikka kirjoittaminen on sosiaalista toimintaa, tai ehkä juuri siitä syystä, luovuustutkija Csikszentmihályi (2005, 39-42.) painottaa erityisesti itsensä sosiaalisesta kontrollista vapauttamisen merkitystä. Hänen mukaansa yksilön on tärkeää oppia hallitsemaan viettejään pystyäkseen olemaan terveellä tavalla riippumaton yhteiskunnasta. Jos yksilö reagoi ennalta odotetulla tavalla ja / tai liian nopeasti vain mielitekojensa mukaisella tavalla, on muiden helppo käyttää hänen mielitekojaan hyväkseen saavuttaakseen päämääränsä:

”Läpikotaisin sosiaalistettu ihminen on sellainen, joka haluaa vain niitä palkkioita, joita hänen ympärillään olevat ovat päättäneet hänen haluavan – palkkioita, jotka yleensä liittyvät geneettisesti ohjelmoituihin haluihin. Hänen eteensä saattaa tulla potentiaalisesti tyydyttäviä kokemuksia, mutta hän ei näe niitä, koska ne eivät ole hänen haluamiaan asioita. Tärkeää ei ole se, mitä hänellä on tällä hetkellä, vaan se, mitä hän voi saada, jos hän tekee niin kuin toiset haluavat hänen tekevän. Sosiaalisen kontrollin oravanpyörässä ihminen tavoittelee jatkuvasti palkintoa, joka aina liukenee hänen käsistään. Pitkälle kehittyneessä yhteiskunnassa on monia voimakkaita sosiaalistavia ryhmiä, joiden päämäärät näyttävät joskus keskenään vastakkaisilta. Yhtäällä ovat viralliset instituutiot kuten koulut, kirkot ja pankit, jotka yrittävät tehdä meistä työteliäitä, säästäväisiä kunnon

kansalaisia. Toisaalta meitä pommittavat kauppiat, tavarantekijät ja mainostajat vaativat meitä kuluttamaan ansiomme tuotteisiin, jotka tuottavat niille suurinta voittoa. Ja vihdoin on uhkapelurien, parittajien ja huumekauppiain pyörittämä maanalainen kiellettyjen huvien järjestelmä, joka liittyy viralliseen järjestelmään sen vastapainona; se lupaa meille omia helpon mielihyvän palkkioitaan – kunhan maksamme. Viestit ovat hyvin erilaisia, mutta olennaisesti tulos on sama: kaikki tekevät meidät riippuvaisiksi sosiaalisesta järjestelmästä, joka käyttää meidän energiaamme omiin tarkoituksiinsa” (Csíkszentmihályi, 2005, 40-41).

Csíkszentmihályi tarjoaa kyseisen ongelman ratkaisemiseksi tietoista yhteiskunnan tarjoamista palkkioista vapautumista. Yksilön tulisi opetella korvaamaan yhteiskunnan asettamat palkkiot omilla, yksilön omassa vallassa olevilla palkkioilla, kehittämällä omia tavoitteita jotka palkitsevat yksilöä itseään hänen omien mieltymystensä ja halujensa pohjalta. Tämän kautta pyrkimys kohti onnellisuutta, kohti flow-tilan saavuttamista ja sitä kautta itsesensuurin ylittämistä voi alkaa.

3. ITSESENSUURI JA FLOW-TILA VASTAVOIMINA

3.1. Piilotajunnan pidäkkeet

Psykoanalyysin luoja Sigmund Freudin (1856-1939) luoma tiedostamattoman käsitteistö on pohjana vapaan assosiaation käsitteille, unimaailman tulkinnalle ja psykoanalyttiselle kirjallisuuden tutkimukselle. Kirjoittajan tiedostamatonta ja tiedostettua ohjaavat tietyt lainalaisuudet: Psykoanalyttisen teorian mukaan ihmisen minä rakentuu kolmesta osasta. Ihmisen tukahdutettuja ajatuksia ja haluja säilötään minän tiedostamattomaan osaan, jota kutsutaan myös nimellä ”se” (id). Toinen minän osa rakentuu tarkkailevasta ja rankaisevasta persoonallisuuden alueesta ”yliminä” (superego). Ihmisen toiminnan tiedostettu osa-alue on ”minä” (ego). Osoiden suhde toisiinsa on pyramidimainen siten, että alinna on laaja ”se”, sitten tietoinen ”minä” ja ylinnä ”yliminä” (Atkinson ym 1996, 460.) Kaikissa yksilön haluissa ja pyrkimyksissä lähtökohtaisuus on minän rakenteissa. Tietoisen minän asema on tukala. Tukahdutetut halut pyrkivät esiin tiedostamattomasta ja toisaalla vartioi yliminä kieltoineen. Näiden voimien vaikutuksen alla ja niiden ohjaamana yksilö kirjoittaa. Minuuttamme siis kahlitsevat monenlaiset vartijat, joista kriittinen yliminä kritisoi tekstejämme, arvottaa niitä ja osoittaa meille mikä on arvokasta, hyvää ja soveliasta kirjoittaa. Tämän kaiken prosessin taustalla vaikuttaa Freudin mukaan vielä ns. oidipaalivaihe, jossa lapsen vanhempiaan kohtaan tuntemat seksuaaliset tarpeet on tukahdutettava. Myös Transferenssi eli tunteensiirto on yksi psykoanalyttisen teorian keskeisiä käsitteitä. (Koskela ym. 1997, 88- 90.)

Kirjoitamme siis itseämme tai vähintäänkin itsestämme. Minän kolminaisuus on käsitettävä voidakseen ymmärtää ”minän”, ”yliminä” ja ”sen” keinoja ja pyrkimyksiä. Ego toimii persoonallisuudessa välittäjänä kolmelta taholta tulevien vaatimusten ristitulella. Yhtäällä idin vaatimukset vaativat purkautumista ja tyydytystä, samalla kun ulkomaailma joko tarjoaa sen purkautumiselle mahdollisuuden, asettaa sille rajoituksia tai tekee sen mahdottomaksi. Toisaalla superego ottaa moraalisen kannan pyrkimykseen ja sen tyydytykseen nähden. Egon tehtävänä on integroida nämä samanaikaiset

vaatimukset ja rajoitukset, sekä löytää sellaisia käyttäytymisen muotoja, joissa ne kaikki mahdollisuuksien mukaan tulevat huomioon otetuiksi, mikä puolestaan taas estää tasapainoa uhkaavat heilahtelut yksilön psyykessä. Egolla on tähän tarkoitukseen käytettävissä omaa energiaa sekä erilaisia sopeutumis- ja puolustautumiskeinoja. Juuri tästä egon ”energia-aineenvaihdunnasta” psykoanalyttisessä suuntauksessa on kysymys. (Tähkä 1982, 65-66.)

Kaikki edellä esitetty kuulostaa teoreettiselta, mutta käytäntö on kirjoittamisen kohdalla lähempänä meitä kuin uskommekaan. Jos otetaan tarkasteluun esimerkiksi pro gradu työn kirjoittaminen, niin taistelu minän kolminaisuudessa on jo täydessä käynnissä: Minän tiedostamaton osa (id) lähettää viestejä siitä mitä tosiasiasa haluamme julkaista, piittaamatta lainkaan siitä mitä tutkielman muodosta, pituudesta, lainauksista, asiayhteyksistä, lähteiden käytöstä, viittaamisesta, hyvästä tukimustavasta, kielestä, rehellisestä tai vilpittömästä työotteesta on säännöin säädetty. Tiedostamaton osamme antautuisi vieteille ja haluille ilman sensuuria ja tulos olisi katastrofi. Ilman itsesensuuria kirjoittaisimme häpeällistä ja asiaankuulumatonta tekstiä, jota ehkä myöhemmin joutuisimme katumaan. Onneksemme superego ottaa tutkimuksen toteuttamiseen moraalisen kannan. Sen toiminnan (tai pikemminkin toiminnan puutteen) aikaansaannoksia voimme seurata aika ajoin esimerkiksi plagiointisyytösten muodossa. Superego kieltää meitä tyydyttämästä halujamme moraalittomalla ja väärällä tavalla, vaikka se olisikin helpoin ja nopein tapa saavuttaa päämäärämme. Superegon suorittama ”vartiointi” on siis myös äärimmäisen tärkeää. Ego toimii näiden viettien ja rajoitteiden tasapainottajana saaden meidät kirjoittamaan kelvollista ja tieteelliset kriteerit täyttävää tekstiä, joka johtaa tavoitteidemme saavuttamiseen. Toisin sanoen tieteellisen tekstin ja tutkielman puitteissa emme voi antautua tiedostamattoman viettien vietäväksi siinä määrin kuin se esimerkiksi kaunokirjallisen tekstin puitteissa on mahdollista. Toisaalta tiedostamattoman tiukka kahlitseminen ja ”varovaisuus” assosioinnissa saattaa estää meitä löytämästä tutkimustyömme syvintä olemusta. Entistä rohkeampi ”heittäytyminen” voisi olla kokeilunarvoista myös asiatekstin ollessa kyseessä.

Egon tehtävä on siis myös sovittaa idin ja superegon vaatimukset toimintaamme siten että tasapaino mielen rakenteissa säilyy. Egon tehtävä on vaativa eikä se onnistu jos

käyttäydymme tiedostavalla tasolla jatkuvasti siten, että tiedostamattoman vietit ja halut jäävät purkautumatta. Jatkuvan piilottaminen ja rajoitusten ylläpitäminen saa aikaan sen, että mielen tasapaino lopulta vääjäämättä järkkyy ja tuloksena on mielen sairastuminen. Sairaana mielen aito inspiraatio estyy ja tila saattaa johtaa lopulta kirjoittamattomuuteen ja kirjoittamisen blokkiin. Ylläpitääkseen mielenterveyttään ja kyetääkseen kirjoittamaan jatkossakin kirjoittajan täytyy siis ”uloskirjoittaa” tiedostamattoman viestittämiä asioita tavalla tai toisella, tai vaihtoehtoisesti etsiä tiedostamattoman viesteille toisenlaisia purkautumiskeinoja.

Tärkein ilmaisuväylä tiedostamattomalle ovat unet. Freud tunnusti unen ja taiteen, täten myös kirjallisuuden, yhtäläisyydet. Hänen mukaansa taide on unen kaltaista fantasiaa, jolloin sekä uni että kaunokirjallinen teksti viestittävät samalla tavalla: epäsuorasti, avoimia väitteitä välttäen. Unikertomus muistuttaa Freudin mukaan fiktiivistä kertomusta: molemmat operoivat metaforan (merkitysten tiivistämisen) ja metamynioiden (merkitysten toisella korvaamisen) avulla. Ihminen voi myös jalostaa eli sublimoida esimerkiksi seksuaalisia tarpeitaan vaikkapa kirjalliseen työhön. (Koskela ym. 1997, 88-91.) Toki yksilön tiedostamattomalla on olemassa muitakin purkautumisteitä kuin unet ja kirjoittaminen, mutta kirjoittavalle yksilölle kirjoittaminen on yksi omimmista tavoista toteuttaa itseään ja tiedostamattomansa pyrkimyksiä.

3.1.1. Vapaa assosiaatio

Kirjailija on yleensä kiinnostava silloin kun hän pystyy valehtelemaan uskottavasti eli luomaan illuusion totuudesta. Näin kirjailija ja psykiatri Claes Andersson tiivistää kirjailijan ammattitaidon teoksessaan ”Luova mieli” (2002). Kirjoittamisessa vapaa valehteleminen tuottaa suurta mielihyvää. Valehtelusta hän käyttää myös termejä ”sepittäminen” ja ”vapaa assosiaatio”. Tämä valehtelu ei tapahdu toisen petkuttamiseksi tai edes oman edun saavuttamiseksi, vaan on motiiveiltaan jotain aivan muuta. Ehkä kyse on hyvän jutun kertomisesta, toisten ihmisten viihdyttämisestä tai vain mielikuvituksen vapaudesta ja vapauttamisesta. Tällainen kirjoittaminen vaatii

kuitenkin todellisuuden manipulointia, jatkuvia valintoja, päätöksiä ja ratkaisuja, jotta kerronta etenisi toivotulla tavalla. (Andersson 2002, 37,39.)

Miksi kirjoittaja sitten valitsee lukemattomista vaihtoehdoista juuri tietyt vaihtoehdot? Andersson esittää väitteen, että tiettyjen vaihtoehtojen valinta ei olisikaan satunnaista, vaan valinnat ovat kirjoittajan muistojen ja kokemusten sanelemat, omalla tavallaan täysin loogisia ja jopa vaihtoehdottomia ja vastaansanomattomia. Muisti ja mielikuvitus luovat kirjoittajalle luovuuden ehtymättömät lähteet. Muistinsa aarrearkusta kirjoittaja voi poimia helmiä ja jalokiviä tekstiensä sisällöksi niin halutessaan. Toisaalta tietoinen halu ei ole yksinkertainen asia kuten psykoanalyttinen teoria on paljastanut. Muistaminen toimintona ei ole myöskään yhtä yksinkertaista kuin pelkkä muistamisen halu tai yksinkertainen pyrkimys muistamiseen. Muistin toiminnot ovat mielenkiintoisia ja monimutkaisia, ja niitä on joskus lähestyttävä varoen; houkutellessa ja kiertoteitä käyttäen. Muistiin on tallentuneena kaikki mitä olemme elämässämme ja jo ennen syntymäämme kokeneet. Kaikki se, mitä meille ja meissä on tapahtunut jo ennen kuin meillä oli sanat kokemuksiemme nimeämiseksi, on olemassa meissä itsessämme. Eivät ne ole hävinneet minnekään. Kaikkeen luovaan työhön, kirjoittamiseen mukaan lukien, tulisi saada mukaan myös pimeät ja pimennossa olevat puolemmet: varhaiset ”muistot” siitä, miltä tuntui olla äidin kohdussa kasvamassa ennen syntymää, tai matkasta läpi synnytyskanavan ennen ensimmäistä hengenvetoa. Andersson vakuuttaa että muistot ovat jossain meissä, syvällä ja piilossa, ne vain vaativat vapauttamista. Päästäkseen kiinni omaan pimeään puoleensa yksilön olisi pystyttävä saamaan yhteys näihin varhaisiin muistoihin. Muistin toiminta on usein kaukoputkimainen, jolloin jonkin myöhemmän, selkeästi muistettavan kokemuksen kautta, voi päästä yhteyteen sellaistenkin varhaisten muistojen kanssa joille ei ole olemassa sanallista tallennetta. Konkreettinen halu ja pyrkimys voivat tuottaa tulosta. (Andersson 2002, 40-43.)

Muistin ja mielikuvituksen lähisukulaisena uni tarjoaa rikkaan aineiston kirjoittamisen luovaan prosessiin. Unessa ihminen on kaikkivoipa, häntä eivät sido tämän maailman lainalaisuudet tai mitkään muut voimat. Luovuuden tilaan päästäkseen ihmisen tulisi päästä kosketuksiin tämän unenomaisen kaikkivoipaisuuden tilan kanssa juuri silloin, kun hän haluaa kirjoittamalla tuoda esiin jotain oleellista ja ainutkertaista omista

kokemuksistaan (Andersson 2002, 41-42.) Mielestäni juuri edellä esitetystä on itsestämme löytyvän sensuurin ydinajatus: Kirjoittaessa on mahdollista saada yhteys sellaisiin muistoihin, joista yksilö ei ole ollut tietoinen. Muistamme vain sen, minkä pystymme tai haluamme muistaa. Emme muista sitä minkä olemme unohtaneet. ”Unohtamisen” syytä on monia, ja ne kumpuavat mieleemme tiedostamattomasta osasta. Kaiken jo ”unohtuneen” esille saamiseen tarvitsemme erilaisia voimia ja toimenpiteitä.

Vapaa assosiaatio on nimensä mukaisesti vapaata, mutta sen saavuttaminen ei välttämättä onnistu helposti. Koska yksilön minä rakentuu kolmen peruselementin varaan, vapaan assosiaation pidäkkeet ja yllykkeet nähdään myös tämän kolminaisuuden varassa ja ehdoilla toimiviksi. Koska yksilön elämä ei hänen luulostaan huolimatta ole vapaata ja omaehtoista, hänen täytyy työskennellä tietoisesti saavuttaakseen tavoittelemansa tilan. Päästäkseen optimaaliseen ja tekstintuotolle edulliseen tilaan, kirjoittajan pitäisi pystyä häättämään mielestään kaikki ”ylimääräiset” kriitikot. Koska ”se” vaatii purkautumista, yksilö haluaa ja kenties yrittää kirjoittaa. On mahdollista, että kaikki se minkä oli tarkoitus pysyä salassa, pääseekin esiin ja purkautuu tekstiin. Inspiraation hetkellä, juuri silloin kun hetki on kirjoittajalle otollinen, vapaassa assosiaatiossa teksti voi lähteä vierimään kuin itseksensä. Tunne on tyydyttävä ja nautintoa tuottava. Mielen syvyyksissä ”se” on löytänyt purkautumistien ulkomaailman rajoituksista huolimatta tai oikeastaan pikemminkin sen avaamia reittejä myöten.

3.1.2. Illuusio kirjoittamisen vapaudesta

Kaikissa yksilön haluissa ja pyrkimyksissä lähtökohtaisuus on minän rakenteissa. Näin on myös kirjoittamisen kohdalla. ”Vapaa” ja ”luova” kirjoittaminen ei ole sitä mitä luulemme ja mitä sen nimikkeistö antaa ymmärtää. Se ei ole juuri millään tavalla vapaata tai luovaa, vaan tarkoin säänneltyä ja rajattua. Se sisältää piilotettuja sekä itsellemme vieraita ja tiedostamattomia pyrkimyksiä, joita tietämättämme toteutamme enemmän tai vähemmän tekstiemme kautta niiden muodossa, rakenteissa, kielessä, symboleissa, metaforissa ja metanymioissa. Itse asiassa me toistamme minämme

rakenteiden kautta tulevia viestejä tavallaan kaikessa mitä näppäimistön ääressä näytölle kirjoitamme. Kaikki pienimmätkin elämykset ja oivallukset joiden vuoksi kaivamme esiin muistikirjamme tai sanelulaitteemme junan vaunussa tai joulutorin väentungoksessa toistaa minämme lähettämiä viestejä. Myös kaikki se mitä emme kirjoita, erityisesti se mikä käväisee mielessäme ja jonka nopeasti hylkäämme, on mitä suurimmassa määrin oman tiedostamattoman ja tietoisuutemme välistä kamppailua siitä mitä olemme kykeneviä julkaisemaan.

Muistia ja muistamista ei voida kirjoittajan kohdalla ohittaa huomioimatta yhteisöllistä muistia ja sen vaikutusta kirjoittajan työhön. Tätä muistia kutsutaan myös nimellä sosiaalinen muisti tai kulttuurinen muisti. Oman sisäisen mielen lisäksi kirjoittaja altistuu ulkopuolisille mielipiteille ja arvotuksille, tarinoille, historialle ja ”totuuksille” sekä viime kädessä koko elinympäristölleen, sen kulttuurille ja ympäröivälle yhteiskunnalle joista irti pääseminen (ja päästäminen) on mahdotonta. Siinä missä ihmisen muistot hallitsevat hänen elämänsä syntymästä kuolemaan, ihmisillä on myös kyky pitää yllä menneisyyden tietoa, sitä kaikkea mitä on tapahtunut jo kauan ennen syntymäämme. Tämä kyky on rakentuneena muistin toimintoihin ja historia tuottaa tätä muistia kaiken aikaa. Teoksessaan ”How Societies Remember ” (1989) englantilainen sosiaaliantropologian tutkija Paul Connerton tutkii sosiaalisen muistin rakenteita ja toimintaa. Myöhemmässä teoksessaan (How Modernity Forgets” (2009) hän avaa sosiaalisen muistin unohtamisen toimintaperiaatteita ja merkitystä.

Sosiaalinen muisti on yhteisön omaa sisäistä ”hiljaista muistia”, jossa ovat tallentuneena yhteisön kokemukset: sen oma esimerkiksi kansan tai kansanosan, pienemmässä mittakaavassa yhden kylän historia. Se on kirjoittamatonta (ja myöhemmin myös kirjoitettua) yhteisöllistä historiaa. Connertonin mukaan sosiaalinen muisti täytyy kuitenkin erottaa historiallisesta rekonstruktioista. Tieto kaikesta ihmisen toiminnasta menneisyydessä on olemassa meitä ympäröivässä maailmassa (esimerkiksi kivikasat, tornit, esi-isien rakennelmat). Historioitsijat ristikuulustelevat näitä todisteita lakimiehen tavoin ja tekevät todisteiden pohjalta päätelmiä. Historiantutkijat voivat tarkastella kriittisesti myös sosiaalisen muistin varassa tuotettuja lausuntoja (myös ei-kirjoitettuja lähteitä). He asettavat kyseenalaiseksi sosiaalisen muistin tuottaman tiedon

siinäkin tapauksessa, että sosiaalisen muistin ketju olisi katkeamaton ja sosiaalisen muistin tuottama tieto olisi yhteisölle itselleen totuus historian tapahtumista. Sosiaalisen muistin tallentama tieto voi siis yhtä hyvin olla tosi kuin epätosi tai esimerkiksi jättää jonkin tiedon huomiotta. Jos historioitsijat hyväksyisivät sosiaalisen muistin tallentaman tiedon sellaisenaan, historioitsijat luopuisivat itsenäisyydestään ja auktoriteetistaan tehdä päätöksiä sellaisilla metodeilla jotka sopivat heidän tieteenalaansa (Connerton 1989, 13-15.) Toisaalta ristiriita sosiaalisen ja historiallisen tiedon välillä saa aikaan sen, että historia myös omalta osaltaan tuottaa sosiaalista muistia. Historioitsija voi saada sosiaalisesta muistista ohjausta tutkimustyössään, mutta omalla toiminnallaan historioitsija siis myös muokkaa sosiaalista muistia johonkin suuntaan. Vaikka helposti tuntuisi että historia toimii sosiaalisen muistin hävittäjänä, se voi toimia myös tiedon oikaisijana ja sitä kautta auttaa jokaista yksilöä ja jopa kokonaista kansaa. Historiallinen tutkimus luo etäisyyttä menneisyyteen vapauttamalla ihmiset traditiosta joka muuten ohjaisi heidän elämäänsä ja käytöstään (Connerton 1989, 17). Kirjoittajan kohdalla sosiaalinen muisti henkilökohtaisen muistin ohella luo raamit kirjoittajan työlle. Jo oman henkilökohtaisen muistin kahleissa kirjoittajan vapautta on rajoitettu, mutta sosiaalisen muistin mukanaan tuoma ”menneisyyden taakka” lisää sitä entisestään. Kirjoittaja kirjoittaa aina suhteessa menneeseen ja yhteisöönsä.

Ihmiset ovat kertoneet tarinoita kautta aikojen. Tarinoissa ovat säilyneet ihmiselle selviytymisen ja hengissä pysymisen kannalta tärkeitä tietoja sukupolvelta toiselle. Epämuodollisesti kerrotut tarinat ovat osoittautuneet ihmisen perustoiminnaksi ja tarinoiden säilyttäminen ja eteenpäin kertominen on tyypillistä sosiaaliselle muistille. Kirjoittajaa nämä tarinat muovaavat monella tapaa. Lapsuudessa kuullut tarinat muokkaavat ensinnäkin kirjoittajan mielikuvitusta ja sanavarastoa. Suhde tarinan kertojaan ja tilanteeseen luo hänelle henkilökohtaisia muistoja. Tarinat muovaavat myös kirjoittajan identiteettiä, luovat hänelle paikan yhteisössä ja pohjustavat hänen näkemyksiään omasta ja yhteisönsä menneisyydestä, ja siten luovat sosiaalista muistia. Elämä ja sitä kautta kirjoittaminen omassa yhteisössä tapahtuu sosiaalisen muistin sanelemien sääntöjen varassa. Kirjoittaminen voi olla yhtä hyvin helppoa kuin vaikeaa, riippuen sosiaalisen muistin ”kuormasta”, ja myös sen ristiriidasta historiantutkimukseen nähden. Pieni yksikkö rakentaa yhteisen kuvan itsestään historian jatkumolle jossa

jokainen yksilö on kuvattuna eikä tässä yhteisössä elävillä jäsenillä ole tarvetta päivittää sosiaalisen muistin tuottamia tietoja arkipäivässään koska heidän tuottamansa sosiaalinen historia on yhteistä ja se muistetaan yhdessä (Connerton 1989, 17).

Sosiaalinen muisti asettaa ”totuuden” ja kirjoittajan rehellisyyden mielenkiintoiseen valoon. Mikä yleensä on totuus sosiaalisen muistin näkökulmasta tarkasteltuna? Onko totuus yhteisön kokema totuus joka voi olla ristiriidassa historiankirjoituksen kanssa? Voiko sosiaalinen muisti valehdella tietoisesti yhteisönsä hyväksi? Sosiaalinen muisti voi muunnella totuutta ja jättää huomiotta totuuden kannalta merkityksellisiä asioita (Connerton 1989, 15). Tällöin sosiaalinen muisti asettaa kirjoittajan erityiseen positioon: Jos kirjoittaja haluaa kirjoittaa rehellisesti, kuvata tunteja ja tapahtumia omasta ja yhteisönsä näkökulmasta, hän voi muiden kuin sosiaalisen yhteisönsä silmissä olla suuri valehtelija. Toisaalta kirjoittaja ei välttämättä halua allekirjoittaa kaikkia sosiaalisen muistinsa tuottamia totuuksia. Epätietoisuuteen itsensä ja yhteisön näkemyksen kanssa hän voi joutua esimerkiksi historian tuottaman ristiriitaisen tiedon vuoksi tai esimerkiksi toisen yhteisön sosiaalisen muistin tuottamien vastakkaisten näkemyksien vuoksi. Jos kirjoittaja kirjoittaa sosiaalista muistia kunnioittamatta, kirjoittaa hän yhteisönsä silmissä epärehellisesti. Jos ”valehtelu” tai ”toisenlainen totuus” koetaan ja muistetaan yhteisönä, eikö se ole silloin yhteisesti totta? Voiko sosiaalisen muistin omaava yksilö yleensä kirjoittaa sosiaalista muistiaan ”vastaan”, sillä voidaan ajatella että sosiaalinen muisti on yhtä kuin hän itse.

Yhteisö voi (ja myös haluaa) kirjoittaa omaa historiaansa vapaana kahleista, sukupolvi toisensa jälkeen. Toisaalta yhteisö voi myös jättää jälkeensä tietynlaisen sosiaalisen muistin perimän tarkoituksellisesti, esimerkiksi kansan tai yhteisön kriisien, luonnonmullistusten, sotien tai vapaustaistelun seurauksena. Sosiaalista muistia voi johdattaa halu muistaa tai myös halu unohtaa. Sosiaalista muistia myös ohjailaan yhteisöissä mielenkiintoisella tavalla. Esimerkiksi sotien muistomerkit on rakennettu siten, että ne eivät suoraan herätä tuskaisia muistikuvia, vaan ovat muistin toiminnalle neutraaleja, sekä tosiasiallista ja tuskasta informaatiota antamattomia.

Kirjoittaja voisi herätä pohtimaan esimerkiksi omaa tehtäväänsä sosiaalisen muistin jakajana: mitä minun tulee kertoa omasta ja yhteisöni historiasta ja miten? Miten sosiaalinen muisti näkyy omissa teksteissäni? Piilotanko jotain, jätänkö käsittelemättä jotain ja miten sosiaalinen muisti johdattaa näkökulmieni valintaa. Kenen äänellä kirjoitan? Tavallisen kirjoittajan tietoisuuteen tällaiset asiat eivät yleensä nouse pohdittavaksi asti, mutta itesesensuurin ollessa kyseessä ilmiötä on syytä tarkastella. En kuitenkaan usko että sosiaalista muistia voi koskaan tarkastella objektiivisesti, sillä sosiaalinen muisti on ”meissä”, ”me olemme sosiaalinen muisti”. Yhteisöllinen muisti on kirjoittajalle aina myös rikkaus, sillä sinne on talletettuna paljon henkistä pääomaa ja tietoa siitä, miten yhteisö on jonkin asian tai ajanjakson kokenut tai tuntenut. Tällaista ”tunne muistia” eivät historiankirjoittajat voi koskaan aukottomasti siirtää eteenpäin. Historian ja sosiaalisen muistin ristiriita on siis sekin huomionarvoista ja kertoo aina jotain tarkasteltavasta hetkestä.

Sosiaalisen muistin merkitys ei siis ole kirjoittajalle vähäinen. Nyky-yhtiskunnassa elämme muutoksen aikoja myös sosiaalisen muistin osalta. Sen säilymisen kannalta tärkeää on ympäristön elinikä sillä aikojen saatossa ihmisten ja rakennusten elinikäennusteet ovat kääntyneet päinvastaisiksi. Nykykulttuurin ”unohtamisen” voimakkaaksi syyksi Connerton nimeää materialistiset luomukset joilla ihmiset on ympäröity: elämme tavaroiden rytmin ja kierron mukaan ja nykyään pidämme myös syntymää ja kuolemaa tavaroina (Connerton 2009, 122). Tällainen muutos ei voi olla vaikuttamatta yksilöön ja hänen tuntemuksiinsa. Muutos on luettavissa tekstien kautta kuten kaikki suuret muutokset. Suurin menetys on kuitenkin kulttuurillinen unohtaminen. Sosiaalisen muistin kutistumisen myötä menetämme kosketuksen menneeseen ja meitä hoitaneisiin sukupolviin, jopa perheen ja suvun yhteisöllinen muistaminen vähenee. Connerton esittääkin väitteen että unohtamisesta tulee yhteiskunnan ongelma joka koskee jo koko maapalloa (Connerton 2009, 132). Vaikka saattaa tuntua että sosiaalisen muistin kahleista vapautuminen vapauttaa kirjoittajan kirjoittamaan mitä tahansa, tai ainakin ”totuuksia”, ei asia ole niin yksinkertainen. Tilanne on surullinen myös kirjoittajan kannalta. Sosiaalisen muistin häviäminen ja kutistuminen tavallaan kutistaa niitä näkökulmia joiden varassa kirjoitamme. Koska sosiaalinen muisti muovaa meistä yhteisön, sen kansan, kansanosan ja kyläyhteisön joka

meitä ympäröi, hävittää se tuhoutuessaan meistä samalla osan kulttuurista perintöömme, osan siitä mitä olemme ja mistä olemme tulleet. Irrallisuus ja kaiken kertakäyttöisyys nostaa esille toisenlaisia arvoja kuin yhteisöllisyyden tuottamat arvot, eikä suunta ole ihmiselle hyväksi. Että voimme tuntea kirjoittavamme edes osittain vapaasti, tarvitsemme oman historian joka sitoo meitä.

3.2. Itsesensuuri – tiedostamattoman ja tietoisuuden ristiriita

Ihminen pyrkii elämässään pääsemään tasapainoon ja tuntemaan harmoniaa. Elämään kuuluu pystyä sietämään ratkaisemattomia ongelmia vaatimatta välitöntä ratkaisua niihin. Samanaikaiset, vastakkaiset tunteet eli ambivalenssi on erittäin vaikeasti kestävä tila. Sen lisäksi että se vaatii ratkaisua, se myös sitoo energiaa. Sen pohjalta ihminen saattaa tehdä helposti hätiköityjä yrityksiä ratkaista ongelmansa. (Andersson 2002, 37.) Kirjoittamiseen liittyy lähes aina runsaasti ambivalenssia. On sisäinen halu kirjoittaa, mutta kuitenkin ei kirjoita. Huomionarvoista on, miksi töihin ryhtyminen nostattaa niin voimakkaan vastustuksen. Kirjoitusesteiden ja –vastuksien syitä on etsittävä syvältä. Ambivalenssi ja väkevät vastavoimat jotka estävät kirjoittamisen johtuvat pääasiallisesti siitä, että hyppy tai sukellus tuntemattomaan, yksilön omiin, pimeisiin syövereihin, aiheuttaa pelkoa ja ahdistusta. Samalla se tuntuu sekä kiehtovalta että haastavalta. Kirjoittajan oma sensuuri on vaistomaista, hän varoo antautumasta niille demonisille ja kaikkivoipaisille voimille, joiden hän tietää asuvan sisällään. Pelko siitä, että ei pysty tai halua palata takaisin entiseen olotilaan sen jälkeen kun on kokenut alitajuisten voimien syvät nautinnot, estää antautumasta kirjoittamisen vietäväksi. Eli siis pelko yhteyden saamisesta varhaisiin, demonisiin ja jumalallisiin puoliin itsessä estää ylittämästä kynnystä, ”heittäytyä virtaan”. Kun se joskus tapahtuu, on se mitä palkitsevin kokemus. Tämä on Anderssonin mukaan se ”regressio minän palveluksessa” (psykkinen taantumakokemus) josta psykologit puhuvat. (Andersson 2002, 51,52-54.)

Kirjoittajan omien totuuden hetkien pohdiskelu ja ihmismielen vertaustaminen pyhyden temppeleitä –käsitteeseen nostavat omat estot ja ajatukset pyhydestä tarkasteluun. Pyhyys -käsitteen kautta on myös helpompi tarkastella abstraktia ja

hahmotonta itesesensuuria. Onko kirjoittajan uskallettava kyseenalaistaa kaikki, kysyy Lehtinen (2003, 30-32). Näen että uskonvakaumus sinänsä on arvo yhdelle siinä missä vapaa vakaudettomuus on arvo toiselle. Näkemys juontaa juurensa kasvatuksen ja kulttuuriperimän kautta oman elämäkokemuksen ja pohdinnan myötä löytyneeseen näkemykseen. Näkisin että pyhyys käsitteenä voi kuitenkin merkitä eri ihmisille eri asioita, joten kyseisen käsitteen kautta itesesensuurin tarkastelu ei voi olla perinpohjaista. Pyhyyttä voi loukata kahdella tavalla: joko halventamalla sellaista, mikä ansaitsee pyhyiden, tai vaatimalla itseään tai muita pitämään pyhänä sellaista, mikä ei pyhyiden loukkaamattomuutta ansaitse (Lehtinen 2003, 34). Voiko (tai saako) kirjoittajalla olla joitakin pyhiä arvoja joita hän ei missään tapauksessa halua loukata? Itsesensuurin kannalta kysymys on keskeinen. Kysymykseen ei liene olemassa oikeaa vastausta. Itsesensuuria ylläpitävä yliminä (superego) ohjaa toimiamme kaiken aikaa. Kaikki ajatuksemme ja tunteemme seisovat kaikista hyvistä pyrkimyksistämme huolimatta kolminaisen minämme jalustalla. Superego osoittaa meille sen, mitä voi ja miten kuuluu kirjoittaa, samalla kun ”id” etsii väylää julkaista salaisimmat ajatuksemme sellaisina kuin ne tiedostamattomassa koemme. Voimme olla tietoisella tasolla asioista mitä mieltä tahansa, mutta jos ajatus ei ole linjassa tiedostamattoman näkemysksemme kanssa, on asia elämässämme aina epätosia ja aiheuttaa ristiriitaa ja ahdistusta. Näen että kirjoittavalla yksilöllä tämä ristiriitaisuus näkyy hänen tekstissään joko puutteena tai siihen purkautuvana merkinä tai esimerkiksi kirjoittamisen blokkina.

Kirjoittamista ja itesesensuuria voidaan tarkastella myös paljon puhutun ”oman äänen etsinnän” kautta. Oman äänen tavoittelussa nähdään usein tärkeänä se, että kirjoittaja oppisi kirjoittamaan mistä tahansa haluamastaan aiheesta, miten tahansa haluaakaan, muiden odotuksista ja arvoista piittaamatta. Tällä tavoin kirjoittaja voisi poistaa estoja ja pidäkkeitä joita hänen kirjoittamiseensa kohdistuu ja sitä kautta löytää oman äänensä kirjoittajana. Pitäisikö kirjoittajan sitten pyrkiä kirjoittamaan kaikesta? Pyhyyttä (ja sen kautta rakentuvia kirjoittamisen esteitä) ei kirjoittajalla saisi olla. Lehtinen ei ota aiheeseen selkeää kantaa, hän pikemminkin herättelee ajatuksia ja avaa tilaa kysymyksille. Keskeinen asema pitäisi mielestäni olla myös kirjoittajan omalla halulla, joka sulkee pois sen mahdollisuuden että kirjoittajan pitäisi pyrkiä kirjoittamaan vasten omaa tahtoaan.

Itsesensuuri voidaan mieltää myös yhdeksi sensuurin muodoksi. Tämänkaltaiseksi määritely itsesensuuri poikkeaa kuitenkin oleellisesti tutkielmassani käsittelemästä itsesensuurin muodosta, joka on kirjoittajalle sisäsyntyistä ja minän rakenteista lähtevää. Sensuurin muotona itsesensuuri tarkoittaa sisällöntuottajien harjoittamaa sensuuria jossa esimerkiksi tuottajat, kustantamot, painotalot, tv-yhtiöt, radiokanavat ja lehdistö itse rajoittavat omaa toimintaansa.

Sensuuri on yleisesti totuttu näkemään valtion tai sellaiseksi rinnastettavien muiden julkisen vallan tiedonlevityksen kontrollointijärjestelmäksi. Monissa maissa sensuurin läpäisy on edellytys julkaisun levitykselle tai julkiselle esittämiselle. Sensuuri on näin määritellen yksinkertaisesti julkaisujen tarkastusta. Ilmaisunvapautta on yleensä haluttu rajoittaa muille tai itselle aiheutuvan vahingon perusteella, muiden uskonnollisten tai moraalisten tuntojen loukkaamisen perusteella, tai ”puhtaan moraalittomuuden” tai ”syntisyyden” perusteella (Gylling 2007, 165).

Täydellisyyteen pyrkimisen eli perfektionismin aiheuttamat ongelmat ovat mielestäni hyvin saman tyyppisiä kuin itsesensuurin ja sisäisen sensuurin aiheuttamat: tuloksena on kirjoittamisen estymistä, epäonnistumisen pelkoa, liian korkeita odotuksia omalle tekstillä, kirjoittamisen loppuunsaattamisen lykkäämistä, tekstin aliarvioimista ja ennen kaikkea flow´n estymistä, sekä viime kädessä kirjoittamisen blokki. Täydellisyyteen pyrkiminen voi myös saada aikaan sisäisen sensuurin kaltaista toimintaa: kirjoittaja arvioi ensimmäisiäkkin ajatuksiaan suhteessa perfektionistisiin tavoitteisiinsa ja sensuroi ne välittömästi. Teksti ei ehdi muotoutua paperille edes sen hetken ajan, että se voitaisiin ottaa tarkasteluun ja alistaa uudelleenkirjoittamiselle.

Itsekritiikki on kirjoittajan seuralainen sekä hyvässä että pahassa. Itsekritiikin avulla yksilö analysoi tekemisiään ja sanomisiaan (myös kirjoittamaansa tekstiä). Tietyllä tavalla (ja tasolla) itsekritiikki on tarpeellinen ja loistava keino suoriutua elämän mukanaan tuomista tilanteista. On hyvä osata tunnistaa omat heikkoutensa ja vahvuutensa ja tämän tunnistamisen kautta yksilöllä on mahdollisuus kehittää itseään ja taitojaan. Itsekritiikin avulla yksilö voi myös valmistaa itseään sietämään pettymyksiä,

ja tällöin itsekriittisyys toimii eräänlaisena ”pehmusteena” ulkomaailmaa vastaan. Kielteisessä mielessä itsekritiikki liiallisena tai huonoon itsetuntoon liitettynä voi erehdyttää ihmisen kuulemaan kaikki hänelle osoitetut palautteet negatiivisävytteisinä, ja saa yksilön arvioimaan omaa toimintaansa liian ankarasti. Samoilla mekanismeilla itsekritiikki arvottaa myös kirjoittajan työskentelyä. Teoksessa ”Kriittinen minä” (2006) Risto Ahti on kuvannut itsekritiikkiä osuvasti:

”Terve itsekritiikki ja aito kriitikko etsii ja löytää
 luovasta minästä sen ytimen, joka alituisen
 pystyy juopumaan itsestään.
 Aito kriittinen minuus kritisoi oman
 olemassaolonsa, kykenee erottamaan ja
 näyttämään leikkivälle minuudelle leikin alun
 ja lopun.
 Oikea isä-äiti ei itke puun juurella huimaavissa
 korkeuksissa kirkuvaa, linnuksi muuttunutta
 lasta, peläten lapsen putoavan. Oikea kriittinen
 minä käy oman pelkonsa kimppuun. Ja kykenee
 siten herkästi näkemään, milloin lapsi leikkii ja
 juhlii, ja milloin taas erehtyy osaamaan ja siis on
 putoamisvaarassa. Päinvastoin kuin kuvitellaan, lintu ei
 suinkaan ole vaarassa pudota silloin, kun se
 lentää riemuissaan vaan silloin, kun
 kun se alkaa ihastellen ihmetellä lentotaitoaan.”

(Ahti 2006, 10.)

Itsekritiikki on periaatteessa meille sekä kyky ymmärtää paremmin toimintamme puutteita että keino valmistaa itseämme kun olemme joutumassa tarkastelun alle.

Uskon että eri käsitteet (itsesensuuri, sensuuri, perfektionismi ja itsekritiikki) lähenevät toisiaan sekoittuen aika ajoin, ja aiheuttaen näin hämmennystä. Kaikki luokittelu ja erojen korostaminen aiheuttaa mielestäni usein myös sen, että käsitteiden samankaltaisuudet korostuvat tai ovat selkeämmin havaittavissa. Näin on itsesensuurinkin kohdalla. Luokittelu tai määrittelyyn pakottaminen tekee jossain määrin vääryyttä itse ilmiölle. Itsesensuurin näkemys joka tutkielmastani välittyy, on

omiin päätelmiini perustuva ja psykoanalyttisen teorian antamaan tietoon pohjaava, aikaisempaa tai selkeää määritelmää joka olisi tyhjentävästi selittänyt kirjoittajan itsesensuuria ilmiönä en kirjallisuudesta kyennut löytämään.

Itsesensuurin vähentämiseksi voi kokeilla erilaisia ratkaisuja. Tällaisia keinoja ovat esimerkiksi itsekritiikin vähentäminen suotuisalle tasolle, kirjoittamisvaiheen ja arviointivaiheen erottaminen toisistaan, tekstin synnyn jälkeinen arviointi ja kehittäminen, tekstin jättäminen hautumaan hetkeksi, erilaiset työskentelytekniikat kuten vapaan kirjoittamisen harjoitusten suosiminen, ideariiharjoitukset ja tekstiin liittyvien odotusten madaltaminen sekä palaute eri muodoissaan. Palautteen merkitys on tärkeä, mutta palautteen vastaanottamisessa kannattaa aina myös arvioida palautteen antajan taidot ja näkökulma. Keinot ovat tunnettuja ja yleisesti jo kirjoittajien käytössä olevia toimenpiteitä joilla itsesensuuria voidaan lähestyä. Toki kaikki toimet ja ehdotukset jotka ovat kirjoittamisen prosessin vaiheita edesauttavia, toimivat sitä kautta myös itsesensuurin kynnyistä alentavasti. Usein niistä kuitenkin puuttuu tietoinen tavoitteellisuus flow'n saavuttamiseksi.

Pelko ja ahdistus luetaan psyykkisiin häiriöihin, mutta raja ”normaaliuden” ja patologisten tilojen välillä on kuin veteen piirretty viiva; usein häilyvä ja tulkinnanvarainen. Yhtenä nyrkkisääntönä ”normaaliuden rajan” ylittävistä tilasta voitaisiin pitää sitä, miten kyseinen ahdistus tai pelko vaikuttaa yksilön elämään. Kun neuroottinen ahdistus ja pelko kohoavat kohtuuttoman suuriksi ja alkavat haitata jokapäiväistä elämää, on kyse asiasta joka vaatii selvittelyä ja apua. Tällöin kirjoittajan on huomattava, että pelkkä ”uloskirjoittaminen” ei auta, vaan mieli vaatii toisenlaista apua. Toisin kuin fobioissa, ahdistuksessa pelolla ei ole selkeää kohdetta. Se voi ilmetä epämääräisenä pahana olona ja tuskaisuutena, jolle ei näytä löytyvän järkevää selitystä. (Vilkko-Riihelä 1999, 589-592.) Kirjoittaminen voi olla tapa pitää tiedostamattoman ja tietoisuuden välinen väylä auki ja siten lievittää, estää ja poistaa yksilön kokemaa ahdistusta. Tämä on kirjoittajalle eräänlaista ahdistuksen ”itsehoitoa”, joka sivutuotteena auttaa itsesensuurin kynnyksen madaltamisessa.

Vaikka kaikki ponnistelut tutkielmassani tähtäävät itsesensuurin ylittämiseen, on muistettava että itsesensuurilla on tarkoituksensa. Uskoakseni kukaan ei haluaisi kirjoittaa ilman itsesensuuria, sillä tekstistä tulisi mahdoton: sen luettavuus olisi olematon, kirjoittajan viestit eivät löytäisi muotoaan ja halut ja vietit purkautuisivat tekstin muotoon ilman minkäänlaista sensuuria. Teksti olisi moraalisestikin arveluttava. Kirjoittaisimme myös itsellemme tuntemattomia asioita, haluja ja toiveita joita emme edes vielä (tai kenties koskaan) tunnista tai haluaisi tunnistaa itsessämme. Itsesensuurin pettäessä, pettäisi myös kuva itsestämme sellaisena yksilönä, jona olemme tottuneet itsemme näkemään. Identiteetin hukkuminen aiheuttaisi suuria ongelmia ja loppukädessä mielemme ei kestäisi sisältä tulevaa estotonta tulvaa vaan mielemme tasapaino järkkyisi päätyen lopulta patologiseen tilaan.

3.3. Flow

Unkarilaissyntyinen, Yhdysvalloissa asuva psykologian professori ja yksi maailman johtavista luovuustutkijoista, Mihályi Csíkszentmihályi, on omistanut monta teosta sen selvittämiseksi, mitä onnellisuus on ja miten sitä voidaan tavoitella. Asiaa ei voi, eikä tule yrittää esittää lyhyesti, mutta jonkinlaiseen pähkinänkuoreen Csíkszentmihályin ajatukset voi yrittää tiivistää tekemättä vääryyttä hänen näkemykselleen.

Onnellisuus sinänsä on maailmassa ja hetkessä jota elämme yleisesti tavoiteltava asia. Näin ei ole kuitenkaan ollut aina kaikissa kulttuureissa, eikä näin ole kaikkien yksilöiden kohdalla tälläkään hetkellä, mutta useimpien ihmisten tavoitteena onnellisuus on. Tyytyväisyyden tunnetta tavoittelevat uskoakseni kaikki yksilöt jo biologisten taipumustensa perusteella, mutta selkeä onnellisuuden tilan tavoittelu on jotain aivan muuta. Näkemys, jonka pohjalta Csíkszentmihályi ajatuksensa esittää, pohjaa hänen omiin tutkimuksiinsa, joissa hän on kartoittanut millaisissa tilanteissa ihminen nauttii olemassaolostaan ja tuntee syvää iloa. Tällaisista hetkistä, joita hän kutsuu optimaaliseksi kokemuksiksi, syntyy flow-tila. Flow-tilalle on tyypillistä intensiivinen keskittyminen ja tehtävään uppoutuminen. Ajan kulu katoaa ja kaikki muu unohtuu, yksilö tuntee syvää tyydytystä tekemästään ja hän tuntee olonsa onnelliseksi näin

toimiessaan. Hän tuntee että hänen kykynsä ovat täydessä käytössä, hän ei tunne toimivansa liian yksinkertaisessa tehtävässä, eikä hänellä ole myöskään tunnetta että häneltä vaadittaisiin liaksi. Toimiessaan hän hallitsee tilanteen, ollen oma, ehjä, kokonainen itsensä. Tällaisesta tilanteesta yksilö voi löytää mitä suurinta tyydytystä, ja kerran flow´n koettuaan olisi erikoista, mikäli yksilö ei haluaisi kokea tilaa uudelleen. Csíkszentmihályin mukaan tämä kaikki on mahdollista: flow´n voi kokea yhä uudelleen, sitä voi tavoitella tietoisesti, ja siihen pyrkimisestä voi jopa rakentaa tietoisien tavan elää (Csíkszentmihályi 2005, 15-42.)

Csíkszentmihályi kutsuu yksilöä tarkastelemaan ympäröivän maailman asioita elämässä ikään kuin ei tietäisi mitä ne ovat, ei tietäisi edes niiden nimiä. Hän yllyttää yksilöä miettimään pystyisikö näkemään asian tai esineen ilman ennakoasenteita, täysin uutena ja vieraana (Csíkszentmihályi 2006,119). Kirjoittajalle tämänkaltainen suhtautuminen maailmaan toimii kieltä ja kirjoittamisen kokemusta rikastuttavasti. Se auttaa yksilöä suhtutumaan informaatioon ja ympäristöön toisaalta kriittisemmin, mutta osin ehkä myös lempeämmin ja lapsen tavoin hämmästellään.

Flow voi olla jokaisen tavoitettavissa, ja tässä tapauksessa tarkastelemme flow´ta nimenomaan kirjoittajan näkökulmasta: kun kirjoittaja alkaa asettaa itselleen sopivia haasteita ja tavoitteita, sekä kontrolloi omaa tietoisuuttaan oikealla tavalla, hän voi löytää itsen, oman ainutlaatuisen minän. Hän voi myös oppia tavoittelemaan sen vaalimista jokapäiväisessä elämässä. Tämän itsen löytymisen kautta kirjoittaminen vapautuu, ja kirjoittaja voi vapautuessaan vapauttaa itsensä itsesensuurin asettamista rajoitteista.

Andesson (2002) kuvaa kirjoittamisen sujumisen tunnetta kuin rakastumiseksi. Kaikki on mahdollista, elämä on pelkkää juhlaa ja helppoutta. Mieliala on korkealla ja usein hyvinkin kaukana arjen hankaluuksista ja vastoinkäymisistä. Sanat tulevat kirjoittajan luokse kuin uteliaat, värikkäät linnut, ja lähtevät lentoon juuri niin kuin hän itse toivoo tai käskee. Andersson näkee kokemuksen voivan olla rakastumisen sijaan yhtä hyvin sukua myös uskonnolliselle armon tai valaistuksen kokemukselle, tai jopa sille hypomanialle ja kiihkotilalle, joka irrottaa ihmisen todellisuudesta niin voimakkaasti

että hän joutuu psykiatriseen pakkohoitoon. Lähemmäksi onnea ja täyttymystä voi päästä seksuaalisissa kohokohdissa, jos silloinkaan. Andersson käyttää kokemuksesta myös termejä ”flow”, ”virta”, ”tila”, ”sukeltaminen” ja ”inspiraatio”. (Andersson 2002, 45,46.)

Andersson pitää sekä onnena että valitettavana tosiasiana sitä, että flow saavuttaa kirjoittajan vain harvoin, ja kestää kerrallaan vain lyhyen ajan. Mutta sen saapuessa on onnen ja täyttymyksen aika, ihanuudesta ei haluasi pois; takaisin vastuulliseen ja tylsään aikuisuuteen. Jos luovuus on niin terapeutista ja terveellistä kuin väitetään, miksi niin moni luova ihminen (kirjailija tai taiteilija) sitten tulee hulluksi, Andersson pohtii. (Andersson 43,44.)

Jämiä (pro gradu 2009, 78-79.) tulkitsee vapaata assosiaatiota tutkiessaan, että vapaan assosiaation tilaa voisi nimittää flow-tilaksi. Mielestäni nämä käsitteet ovat hyvin lähellä toisiaan, mutta eivät kuitenkaan täysin sama kuten Jämiä tutkielmansa päätännässään esittää. Eroavaisuuden perustaisin nimenomaan sille pienelle osatekijälle, joka koskee tavoitteellisuuden ja kurinalaisuuden vaatimusta flow'n tavoittelussa. Vapaan assosiaation harjoituksissa kurinalaisuus ja tavoitteellisuus on hyväksi, se voidaan nähdä jopa suotavana, mutta se ei ole vapaan assosiaation tilan ehdoton vaatimus. Myös tavoitteista vapaata assosiointia voi harjoittaa ja varsin menestyksekkäästi. Toisaalta voidaan myös kysyä, voiko kirjoittamisen kautta ja tekstin tuottamisen tarkoituksessa harjoitettu vapaa assosiointi olla koskaan kokonaan tavoitteista vapaata? Mielestäni ei voi, mutta ehkä se voi olla tietoisista tavoitteista vapaata, jota taas Csíkszentmihályin flow-tila ei voi olla.

Jämiä näkee myös lacanlaisen jouissance –käsitteen ja flow-tilan välillä yhtäläisyyksiä. Jämiä avaa Kurjen näkemystä, jonka mukaan jouissancen käsitteessä on jokin mielihyväperiaatetta rikkovaa, jota ei voida pitää mukavana eikä kivana, mutta sen sijaan se hurmaa ja huumaa (Jämiä 2009, 29). Csíkszentmihályin flow'ta tulkitessasni liitän flow-kokemukseen ainoastaan positiivisia ja mielihyvää tuottavia onnistumisen kokemuksia. Jouissance-kokemus ei avaudu pelkästään positiivisena kokemuksena, vaikka siinä on suoraa mielihyvää tuottava vire. Jämiä avaa myös Lacanin ajatuksia,

joissa Lacan näkee joissancen eräänlaisena puutteena, jossa korvataan menetetty symbioottinen yhteys (joka kadotetaan kun puhuva subjekti siirtyy kieleen ja symboliseen järjestelmään) äidin ja lapsen välillä (Jämiä 2009, 29). Kieli siis ikään kuin korvaa symbioottisen suhteen antaman alkukantaisen mielihyvän. Yhdyn Jämiän näkemyksiin jouissancen ja flow´n yhtäläisyyksistä. Jotain todella alkukantaista tyydytystä ja perinpohjaista mielihyvää antavaa on löydettävissä myös flow-tilassa. Onko niin että kirjoittamisesta saatu nautinto ajaa yksilön kirjoittamaan yhä uudelleen ja uudelleen? Tätä samaa pohtii myös Jämiä verratessaan jouissancen ja flow´n käsitteitä (vrt. Jämiä 2009, 30). Laajennan kysymyksen kääntäen kirjoittamisen esteisiin: Onko niin että kirjoittamisesta saamatta jäänyt nautinto tyrehtyttää kirjoittamisen? Onko flow pitkäjänteisen kirjoittamisen ”elinehto”?

Tulkitsemalla ja ymmärtämällä flow´n käsitettä voi huomata, että se ei ole vain mystinen inspiraation hetki joka tulee jostain, yllättää kirjoittajan itsensäkin, ja hetken kestätyään lipuu jälleen tavoittamattomiin jättäen jälkeensä onnellisen mutta kysymyksillä täyteen ladatun ja tulevaisuutta pelolla odottavan kirjoittajan. Tilanteessa kirjoittaja jää yksin pohtimaan oliko hetki ainutkertainen vai voiko sen kokea uudelleen. Csíkszentmihályin teorian avulla pystyy paremmin hahmottamaan tuon mystisen hetken luonnetta ja huomaamaan, että se ei ole jokin ”jostain annettu hetki”, vaan todellinen konkreettinen ja tavoitteellinen, omilla toimilla aikaan saatu tila. Sen saavuttaminen on opeteltavissa, mikäli yksilö kykenee käyttämään tietoisuuden rakenteita hyväkseen.

Kirjoittaminen voi, Ihanuksen esittämänä ja Lacanin sanoja lainaten, olla tuntematon nautinto; antautuessaan kirjaimilleen ihminen kokee nautintoa (Ihanus 1995, 106). Nautinnosta puhuu myös Andersson kuvatessaan ”inspiraatiota” tai ”flow´ta”. Hänen mukaansa jokaisen kirjoittajan olisi löydettävä sisältään kaikkivoipainen, rajattoman luova lapsi ja sen avulla pyrkiä tavoittelemaan flow´ta. Mystiseksi ja maagiseksi myös Andersson kuvaa kirjoittamisen prosessin alkuvaihetta, sitä hetkeä, jolloin sisäiset vastukset ovat suurimmat. Paljon puhutun ”virran” tavoittaminen on hänen mukaansa aina epävarmaa ja satunnaista, vaikka hän työskentelisi kuinka kurinalaisesti. Kuitenkin hän näkee aloitusvaiheen erityisen palkitsevana ja aina mielenkiintoisena (Andersson 2002, 143-144.)

Kurinalaisuutta painotetaan flow´n saavuttamisessa voimakkaasti. Sitä painottaa käsitteen lanseerannut luovuustutkija Csíkszentmihályi, korostaen kuitenkin teoksissaan myös rentouden merkitystä, jättäen sen kuitenkin selvästi vähäisemmälle huomiolle. Andersson painottaa myös kurinalaisuutta, nähden flow´n selkeämmin mystisenä ja maagisena ilmiönä kuin Csíkszentmihályi. Kurinalaisuus ja tavoitteellisuus toiminnassa saattaa vaikeuttaa flow´n saavuttamista joidenkin kirjoittajien kohdalla juuri sen vuoksi, että rajoitettu ja tavoitteellinen työskentelymuoto on heille vieras. Mikäli flow ei mahdollistu omassa kirjoittamisessa, on syytä kokeilla muita kirjoittamisen sujuvuutta lisääviä keinoja, kuten esimerkiksi vapaan assosiaation harjoituksia. Liialliselta tuntuva kahlitsevuus minkä tahansa luovan lajin ollessa kyseessä vie tietynlaisen ”terän” suoritukselta tai vangitsee sen näkymättömiin raameihin. Csíkszentmihályin rakentama malli on toimiva, ja uskon sen tavoitteellisuudelle rakennetun perustan olevan erittäin edistyksekäs ja sopivan useimmalle kirjoittajalle. Csíkszentmihályi riisuu kirjoittamisen flow-tilan ympäriltä liiallisen mystisyyden ja maagisuuden harhan, joka on mielestäni positiivista: Tällöin kirjoittaja voi astua selkeästi rakennetulle polulle joka johdattaa hänet flow´ta kohden ja hän voi kyetä luottamaan sen toimivuuteen. Tämä vie kirjoittamiselta pois tiettyä paineisuuutta, joka on yksi kirjoittamisen este. Jäljelle jää ikuinen kysymys: ohjataanko kirjoittajaa liaksi vai liian vähän?

3.4. Onnellisuus ja siihen pyrkiminen

Jos itesesensuurin kohdalla käsitteelin laajasti tiedostamattoman anatomiaa, flow´ta käsitellessä avaan tietoisuuden anatomiaa. Tietoisuudella on suuri merkitys flow´n tavoittelussa. Jos tavoitteena on flow, tavallaan kaikkalainen kokemuksen laadun parantaminen, tarvitsee yksilö sen saavuttaakseen tietoisesti säädeltyä toimintaa ja oikein käytettyä psyykkistä energiaa?

Anderssonin mukaan kirjoittaminen ja flow´n saavuttaminen vaatii tuekseen muistoja ja kosketuksen niihin. Joskus kirjoittaessa saa yhteyden sellaisiin muistoihin, joista ei ole ollut tietoinen (tiedostamaton, id, mielen pimeä puoli). Muistojen tiedostaminen on

monitahoinen ilmiö. Kuten jo aiemmin todettiin, me muistamme sen minkä pystymme muistamaan tai haluamme muistaa. Sen sijaan emme muista sitä minkä olemme unohtaneet. Unohtamisen mekanismit ovat syvällä itsessämme ja usein tietoisuuden tavoittamattomissa. Kaiken unohdetun ja piilossa pysyvän muistamiseksi tarvitaan kirjoittamisen esiin manaamia voimia, jotka muistuttavat lapsuuden ajoista. Pyrkimys lapsuuden tunteeseen, siihen olotilaan, jolloin itse oli ainoa, maailman napa, jumalallinen ja maailmankaikkeuden herra, pieni ihminen joka omissa silmissään oli maailman vahvin, toimii Anderssonin kohdalla. Flow'n kokeminen vaatii kuitenkin ennen kaikkea määrätietoista, peräänantamatonta, säännöllistä ja kovaa työtä. Kirjoittaa ja lukea pitää päivittäin. Luomisprosessiin liittyy paljon asioita joita ei pysty selittämään tai analysoimaan rationaalisesti. Se on monessa mielessä epärationaalinen ja järjen ulottumattomissa oleva tapahtumasarja, jolloin vallalla on jopa puoliautistinen, unenomainen ja epätodellinen, tai hypertodellinen mielenlaatu. Flow'n saavuttamiseksi Andersson tarvitsee myös tietyn määrän yksinäisyyttä ja eristäytymistä, vetäytymistä paikkaan jossa pääsee irti jokapäiväisistä arkirutiineista. Joskus tuossa tilassa alkaa tapahtua: Lapsi kirjoittajassa herää ja alkaa liikehtiä, mahdollisuus päästää yhteyteen sellaisten tunteiden ja maailmojen kanssa, joita ei tiennyt itessään olevan, alkaa avautua. Teoksessaan Andersson myös korostaa, että kyse on hänen henkilökohtaisesta kokemuksestaan, joka ei ole yleistettävissä. Yhtä helposti kirjoittaja voi tarvita flow'n saavuttamiseksi äärimmäisen epäsuotuisan ympäristön, erikoisen tilanteen, jossa kaikki epäsuotuisat olosuhteet puhuvat kirjoittamista vastaan. (Andersson 2002, 43, 46-47.)

Tietoisuuden rakenne on monien osien summa. Tietoisuuden voisi lyhyesti määrittää lähtökohdiltaan sellaiseksi tilanteeksi jossa joitakin tiettyjä tietoisia tapahtumia (tuntemuksia, tunteita, ajatuksia ja aikomuksia) tapahtuu ja että yksilö itse pystyy ohjaamaan niiden suuntaa. Alitajunnasta (tiedostamattomasta) kumpuavan unen ja tietoisuuden ero näkyy juuri ohjannan mahdollisuuksissa: vaikka yksilö unessa tuntee, aistii, ajattelee ja muodostaa aikomuksia, hän ei pysty toimimaan näiden prosessien mukaan. Unen sisällä muodostetun tietoisuuden kentän antama informaatio on kaikesta todentuntuisuudestaan ja loogisuudestaankin huolimatta rajallinen: vain tietoisuus voidaan nähdä tietoisesti säädeltynä informaation tilana. Sitä voimaa joka pitää

informaation järjestyksessä tietoisuuden sisällä nimitetään aikomuksiksi (Csíkszentmihályi 2005, 50-51.):

”Aikomukset ovat myös informaation palasia, jotka ovat joko biologisten tarpeiden tai sisäistettyjen sosiaalisten tavoitteiden muovaamia. Ne toimivat kuin magneettikentät siirtäessään tarkkaavaisuuttamme joidenkin kohteiden suuntaan ja toisista pois sekä pitäessään mielemmekiinnittyneenä johonkin tiettyyn ärsykkeeseen muiden sijasta. Kutsumme usein näitä aikomusten ilmenemiä muilla nimillä: puhumme vaistosta, tarpeesta, vietistä tai halusta. Ne kaikki ovat kuitenkin selittäviä termejä, jotka kertovat, miksi ihmiset käyttäytyvät tietyillä tavoilla. Aikomus on neutraalimpi ja kuvaavampi termi: se ei sano, *miksi* ihminen haluaa jotakin, vaan yksinkertaisesti toteaa *että* hän haluaa sitä.” (Csíkszentmihályi 2005, 54.)

Tarkkaavaisuus määrää sen mitä tietoisuuteen pääsee ja mikä jää sen ulkopuolelle. Tarkkaavaisuutta tarvitaan myös muihin toimintoihin, joten on hyödyllistä ajatella tarkkaavaisuutta psyykkisenä energiana. Csíkszentmihályin teorian mukaan yksilö luo itsensä sen mukaan mihin hän sijoittaa tämän psyykkisen energian, ja on yksilön omassa vallassa päättää miten hän tuon energian käyttää. Näin ollen on myös yksilön omassa vallassa, millaisia muistoja, ajatuksia ja tunteita hän luo itselleen käytettävissä olevan energian avulla (Csíkszentmihályi 2005, 56-60.)

”Itsen” löytäminen on Csíkszentmihályin teoriassa tärkeää. ”Minä” tai ”itse” on osa yksilön tietoisuuden sisältöä, mutta se ei ole tavallinen informaation palanen vaan se sisältää kaiken, mikä on kulkenut yksilön tietoisuuden kautta (muistot, teot, halut, ilot ja tuskat), ja erityisesti se edustaa kaikkea sitä tavoitteiden hierarkiaa jonka yksilö on rakentanut vuosien mittaan (Csíkszentmihályi 2005, 61).

Asiaan tarkoin perehtyen voi huomata kehämäisen muodostelman: ”itse” ohjaa psyykkistä energiaa. Tarkkaavaisuuden avulla yksilö samalla määrittää mihin psyykkisen energiansa suuntaa, tämän kautta hän kerää itselleen tietynlaisia muistoja, haluja, tuntee iloa ja tuskaa, sekä tekee tekoja, jotka jälleen muovaavat hänen ”itseään”, kasvattavat hänen ”minuuttaan” tiettyyn suuntaan ja muovaavat hänen käsitystä itsestään. Tämä jatkuvasti yksilön muokkaama ja muokkaantuva ”itse” taas on yksilön tietoisuuden tärkein elementti, olipa hän siitä tietoinen tai ei:

”Jos tarkkaavaisuutta – eli psyykkistä energiaa – ohjaa ”Itse” ja jos ”itse” on tietoisuuden sisällön ja sen tavoitehierarkian summa, ja jos tietoisuuden sisältö ja tavoitehierarkia ovat seurausta erilaisista tavoista kohdistaa tarkkaavaisuus, silloinhan edessämme on järjestelmä, joka kiertää samaa ympyrää yhä uudelleen ja uudelleen ilman selkeää syytä tai seurausta. Jossakin kohden sanomme, että itse ohjaa tarkkaavaisuutta, ja toisessa, että tarkkaavaisuus ratkaisee millainen itse on. Kumpikin väite on oikea: tietoisuus ei ole vain lineaarinen järjestelmä, vaan siinä vallitsee tietty syyn ja seurauksen kausaalisuus. Tarkkaavaisuus muovaa itseä, joka puolestaan muovaa tarkkaavaisuutta.”
(Csikszentmihalyi 2005, 62.)

Tietoisuuden anatomian tuntemus yksin ei riitä kertomaan mistä flow-tilassa on kysymys. Tietoisuudessa voi yhtä hyvin vallita epäjärjestys tai tietoisuudessa voi vallita järjestys. Tietoisuudessa vallitseva järjestys on yhtä kuin flow-tila. Tätä flow-tilaa Csikszentmihalyi (1990, 7.) kuvailee myös tilaksi jossa ihmiset onnistuvat liittämään kaikki kokemuksensa mielekkäiksi kuvioksi. Kun se on saavutettu ja henkilö kokee hallitsevansa elämää, hänestä tuntuu että ”Kaikessa vain on järkeä”. Ei ole enää mitään halua odottamassa täyttymystään. Se että ei ole hoikka, rikas tai voimakas, ei enää ole merkittävää, sillä odotukset ovat tyyntyneet. Toteutumatta jääneiden halujen ja odotusten ei tarvitse enää vaivata mieltä. Kaikkein yksitoikkoisimmistakin kokemuksista saadaan nautintoa.

3.5. Itsesensuurin ja flow-tilan suhde

Luova kirjoittaminen etenee prosessinomaisesti vaiheesta toiseen. Se saattaa esiintyä erilaisena eri kirjoittajien kohdalla ja myös kirjoittavan yksilön työskentelyn sisällä siinä on havaittavissa vaihtelua tilanteesta ja ajankohdasta riippuen. Tietyt lainalaisuudet voidaan kuitenkin tunnistaa, ja niiden tunnistaminen voi auttaa yksilöä oman kirjoittamisensa tarkastelussa ja analysoinnissa. Omaan kirjoittamiseen, siinä ilmenevään (tai kateissa olevaan) flow-tilaan ja itsesensuurin tasoon voi pyrkiä vaikuttamaan, mutta keinot ja niiden hyödyllisyys jokaisen kirjoittajan on punnittava omalla kohdallaan. Välineitä ja keinoja itsesensuurin vähentämiseksi toki voidaan tarjota.

Teksti itsessään kertoo kuinka rationaalisesti tuotettua tai toisaalta kuinka tajunnanvirtamaisesti tai assosioiden luotua teksti on. Samalla kun se kertoo itsesensuurin tasosta, se paljastaa kenties myös flow-tilan olemassaolon tai sen puutteen. Tiedostamaton ja tiedostettu kulkevat käsi kädessä, rinnakkain, mutta estävät samalla yksilön pääsyn toisesta tietoisuudesta toiseen. Näiden tietoisuuksien välillä on kuitenkin olemassa portti tai väylä, jonka kautta kirjoittaja voi päästä tietoiseksi syvimmistä ajatuksistaan ja tunnoistaan. Tiedostamaton etsii purkautumista ja sen voidaan nähdä purkautuvan muun muassa kieleen. Se kuinka helposti kuljettavissa väylä tai portti yksilön tietoisuuden ja tiedostamattoman välillä on ja kuinka tiedostaen ja tavoitteellisesti kirjoittaja pyrkii siitä kulkemaan, vaikuttaa olennaisesti itsesensuurin tasoon. Onko yhteyttä yleensäkin olemassa, ainakaan siten että kirjoittaja sen itse huomaisi ja tiedostaisi, kuinka väylän kuljettavuus vaihtelee ja mikä siihen vaikuttaa, ovat kirjoittajalle keskeisiä kysymyksiä hänen tavoitellessaan flow'ta ja pyrkiessään ylittämään itsesensuurin kynnyksen.

Esitän että itsesensuuri ja flow-tila toimivat kirjoittajan työskentelyssä vastakkaisina voimina. Mutta ovatko ne todella vastakkaisia voimia? Jos ajatellaan tilannetta jossa mielen tiedostamaton osa on täynnä purkautumista vaativia haluja, eikö kirjoittamisen kautta tavoiteltu flow-tila auta näitä viettejä purkautumaan tekstiin ja näin poista itsesensuuria? On totta, että itsesensuuri alenee flow'n tavoittamisen myötä, ja osittain varmasti sen vuoksi kirjoittaja flow'ta tavoittamaan pyrkiikin. Kirjoittamisen miellyttävin (ja ehkä myös pelottavin) ilmiö on omien salaisimpien toiveiden ja suurimpien halujen esittäytyminen tekstissä. Tiedostamaton vapauttaa itseään ja aiheuttaa kirjoittajalle samalla nautintoa purkautuessaan. Eikö siis flow ole ennemminkin itsesensuurin ”kumppani”, jonka tarkoitusperät ovat yhteneväiset tiedostamattoman kanssa? Tavallaan näin on, mutta tiedostamattoman viestejä vartioiva superego (yliminä) sen sijaan ei ole itsesensuurin ja flow'n pyrkimyksille suosiollinen, koska flow hakee jatkuvasti yhteyttä tiedostamattomaan. Superego on eräänlainen itsesensuurin ylläpitäjä. Kontrolloidessaan tiedostamattoman viestejä yliminä samalla kontrolloi myös flow'n saavuttamista ja tavoittelemista ja asettaa sen toimimaan vastakkain tiedostamattoman halujen kanssa. Tiedostamaton ja flow ovat tämän vuoksi

pakotettuja ikään kuin ”jatkuvaan köydenvetoon” toisiinsa nähden. Koska itesesensuuria ylläpitävä voima on superego kieltoineen ja rajoitteineen, eikä suinkaan purkautumista tavoitteleva tiedostamaton, voidaan itsesensuuri ja flow määrittää vastakkaisiksi voimiksi. Flow-tila (yhdessä idin kanssa) uhkaa superegon valtaa etsimällä väylää tiedostamattoman yhteyteen. Näin ollen superego on pakotettu taistelemaan tätä yhteyttä vastaan kaikin keinoin. Superegon velvollisuus on täyttää tehtävänsä; pitää kaikki se salassa joka uhkaa superegon rakenteisiin elämän mittaan koodattuja moraalikäsitteitä. Näiden vastakkaisten voimien ohjanta kuuluu egolle jonka on ”kuultava” molempia osapuolia ja toimittava tilanteen ”koordinaattorina”. Mutta flow’n ja superegon ikuisesti vastakkaisten pyrkimysten suuntaa ego ei pysty koordinoinnillaan muuttamaan, ainoastaan se pystyy tavoittelemaan tasapainon tilaa.

4. SYVÄLLISEN NÄKEMYKSEN HETKET

4.1. Tietoisuus alitajunnan pidäkkeistä

Itsesensuurin ylittämisen merkitys kirjoittajan luomisprosessille on siis syytä pitää kirkkaana mielessä, koska sen hyöty on selkeä. Uskon että flow-tila voi yllättää kirjoittajan sattumalta. Vaikka luovuustutkija Csíkszentmihályi korostaa tavoitteellisuuden merkitystä, ei hänkään sulje pois tätä mahdollisuutta. Kirjoittajan on kuitenkin tärkeä ymmärtää että flow'ta, tai ainakin sille suotuisaa alkuasetelmaa ja olosuhdeympäristöä, voidaan tavoitella tietoisesti. Kaikki edellä kuvattu kirjoittamisen prosessista ja sen esteistä, ihmisen psyyken rakennelmista sekä itsesensuurin lähtökohtaisuus on syytä pitää mielessä. Vain tällaisen tietoisuuden avulla kirjoittaja voi rakentaa konkreettisia ympäristöjä, tehdä tietoisia valintoja, altistua ja altistaa itsensä vaikutteille ja tilanteille jotka johtavat kohti syvempiä tunteita ja sitä kautta flow-tilaa jonka saavuttaessaan kirjoittaja on ylittänyt itsesensuurinsa kynnyksen ainakin osittain. En sano että itsesensuurin kynnystä voidaan koskaan ylittää kokonaan, sillä uskon että se ei voi olla mahdollista eikä sen tavoittelemisen ole kirjoittajan kannalta hyödyllistä. Itsesensuurin kynnyks voidaan parhaimmassakin tapauksessa ylittää vain osittain (joko enemmän tai vähemmän), mutta puhtaaseen ja täysin sensuroimattomaan olotilaan kirjoittamisensa kanssa yksilö ei voi uskoakseni koskaan päästä niin kauan kuin hän on elävä, hengittävä ja toimintakykyinen ihminen. Ja milloin hän ei sitä enää ole, ei hän ole myöskään kykenevä tuottamaan minkäänlaista tekstiä. Voiko itsesensuurin ylittäminen tosiaan tapahtua tietoisesti tavoittelemalla? Voi, sanovat kirjoittamisen ammattilaiset ja yhtä monet heistä kieltävät mahdollisuuden.

Psykoanalyttisen koulukunnan näkemys ihmisen toimintaa ohjaavista tekijöistä perustuu ajatukseen siitä että yksilön käyttäytymistä ja hänen toimiaan ohjaavat syyt ovat hänen tietoisuutensa ulkopuolella. Koska kirjoittaja ei ole tietoinen omista motiiveistaan, pyrkimyksistään ja estoistaan, hänen kirjoittamistaan ohjaavat syyt pysyvätkin hänen tietoisuutensa ulkopuolella mikäli hän itse ei aktiivisesti ja tietoisesti

pyri toimimaan niiden selvittämiseksi. Samaan aikaan alati valpas superego pitää huolen siitä, että tiedostamattoman alueelle johtava väylä on vaikeakulkuinen ja kapea.

Psykoanalyttista suuntausta mukaillen kirjoittajan olisi tiedostamattoman alueen tietoisuutta lisätäkseen suotuisaa siirtyä etsimään tuota väylää vapaasta assosiaatiosta, virhelausumista ja unista.

Erilaisista kirjoittamisen oppaista voi hakea apua. Harjoitusesimerkeissään Lehtinen kehottaa kirjoittajaa keksimään aforistisia tiivistyksiä jotka hahmottavat kirjoittajan oman kokemuksen elämästä. Mikäli aforismeiksi tiivistetyt ajatukset ovat täysin sisäisesti ristiriidattomia, Lehtinen pyytää kirjoittajaa pohtimaan onko hän myöntänyt itseään sensuroimatta kaikille persoonallisuutensa puolille puheenvuoron (Lehtinen 2003, 41.) Mielestäni Lehtisen yksinkertaisessa ja näennäisesti helpossa harjoituksessa on tiivistetyksi esitettyä se ajatus, jolla itsesensuurin vastaiseen taisteluun on lähdettävä. Edellisen esimerkin kaltaisilla harjoituksilla kirjoittaja voi pyrkiä vaikuttamaan itsesensuurinsa tasoon. Kaikki edellistä mukailevat harjoitteet, jotka pyrkivät saattamaan kirjoittajaa pohdiskelemaan omaa elämäänsä ja suhdettaan siihen, tai löytämään ajatuksistaan jotain ”pähkinänkuoressa”, auttavat itsetuntemuksen lisäämisessä. Myös harjoitukset, joissa näkökulman erilaisuus, ristiriidat tai ristiriidattomuus huomioidaan erityisellä tavalla tai otetaan erityistarkasteluun, ovat tiedostamattoman tiedostamisen kannalta hedelmällisiä.

4.2. Vapaan assosioinnin menetelmä

Miten assosioiden tuottua tekstiä tulisi lähestyä, mitä siitä pitäisi huomioida ja miten tulkita tekstiä? Yhtä oikeaa ja varmuudella positiivisia tuloksia tuottavaa lähestymistapaa ei ole olemassa. Tässäkin kohden kirjoittamisen prosessin vaihetta näkisin suurimmaksi hyödyksi kirjoittajalle juuri jo aiemmin hyväksi todetun tietoisuuden korostamisen. Tietoisuuden kautta tiedostamattomien elementtien avaaminen tekstissä tuottaa parhaan tuloksen itsesensuuria ylitettäessä.

Filosofian lisensiaatti ja psykoanalyytikko Pirkko Siltala kuvaa Heideggerin ajatusta, jossa teksti nähdään kudoksena johon kirjoittaja on tallentanut häilyvää ja pakenevaa todellisuutta, ja joka syntyy kirjoittajan omasta tietoisesta ja tiedostamattomasta olemisesta maailmassa, sekä kirjoittajan yrityksistä ymmärtää maailmaa ja tehdä sille jotain (Siltala 1993,6). Jos vapaa assosiaatio nähdään tajunnassa vapaasti virtaavina mielikuvina, on syytä miettiä mistä mielikuvat virtaavat. Siltala avaa bulagarialais-ranskalaisen filosofin, psykoanalyytikon ja kirjailijan Julia Kristevan näkemystä mielikuvien synnystä: Kristeva näkee mielikuvien synnyn semioottisena (kielen materiaalisuutena ja tilallisuutena) vaiheena, jota luonnehtii tietynlainen ruumiillisuus ja eriytymättömyys, ja se edeltää symboliprosessin muodostumista. ”Semioottisen kautta tekstiin (symboliseen järjestykseen) purkautuu tietoisuudesta torjuttuja mielensisältöjä. Se rikkoo puhtaan symbolisen järjestyksen primääriprosessin pakottavuudella: siirtymillä, tiivistymillä ja transpositiolla.” Siltala esittelee myös näkemysen siitä, miten symbolikielen perusta on yksilölle syntynyt. Symbolisten mielikuvien alkulähteenä hän näkee äidin ruumiin, joka toimii pohjana ruumiillisten aistimusten ryhmittymille. Tämä varhaisin ruumiin kieli on semioottista ja symbolinmuodostuksen ehto. Lapselle äidin ruumiillinen läsnäolo edustaa kosketuksen, hajun, liikkeen, rytmien ja tilan maailmaa (Siltala, 1993, 22.)

Vapaassa assosiaatiossa yksilö antaa tajunnan virrata vapaasti. Mielikuvat kannattelevat tekstiä eteenpäin, eikä tietoisella loogisella päättelykyvyllä ole tilanteessa osuutta. Miten kirjoittaja voi luottaa siihen, että vapaassa assosiaatiossa tuotettu teksti on arvokasta ja merkityksellistä? Vapaassa assosiaation tilassa mieli toimii kuin unessa, niissä vaikuttavat samat lainalaisuudet. Jos kirjoittaja sallii itsensä kirjoittaa kuin unennäkijä, hän voi nostaa tekstissään esiin itselleen mielekkäitä ja merkityksellisiä aiheita. Tiedostamaton ohjaa tekstiä oikeaan (haluamaansa) suuntaan. Yleisten arkityyppien kautta tekstien viestit voivat nousta henkilökohtaisen kautta yleiselle tasolle, sillä tiedostamattomassa on aineksia sekä henkilökohtaisesta että ”yleisestä” ympäristöstä. Mahdollisuus nostaa teksti oman henkilökohtaisen kautta kaikkia koskettavalle yleiselle tasolle on kirjoittajalle suuri rikkaus jota tulisi tavoitella.

Vapaassa assosiaatiassa tuotetussa tekstissä täytyisi nähdä juuri ne keskeiset elementit joiden kautta teksti assosioi; ne ovat edellä mainitut siirtymä, tiivistymä ja transpositio. Siirtymässä ratkaisevat ja piilevät ajatukset ja tunteet kääntyvät merkityksettömiksi. Tiivistymässä useat elementit yhdistyvät yhdeksi monimutkaiseksi kuvaksi. Sana tai kuva taas on symbolinen jos se viittaa johonkin enempään kuin ilmeiseen ja välittömään merkitykseensä. Symbolisella sanalla on laajempi ”piilotajuinen” merkitys, jota ei koskaan voida täsmällisesti määritellä ja selittää (Jung 1997, 20-21). Jos kirjoittaja pyrkii vapaasti assosioiden tuotetusta tekstistä tietoisesti etsimään kyseisiä kohtia, eikö se käänny häntä itseään vastaan kirjoittamisen prosessin jossain vaiheessa? Eikö liiallinen tulkinta ja tarkastelu aseta kirjoittamiselle vapaudelle jo rajoitteita ja sitä kautta nostaa itsesensuurin kynnyksiä? Tekstin tarkastelu on silti tärkeää. Näyttävätpä assosiaatiot miten turhilta tahansa, ne saattavat silti kertoa mitä kirjoittajan mielessä pohjimmiltaan liikkuu.

Pirjo Lyytikäinen kutsuu Riffaterren sanoin pohtimaan lukemisen elementtejä. Assosioiden tuotetun tekstin tulkintaan löydän hänen esittelemistään ajatuksista sopivia elementtejä: lukija pysähtyy pelkän itsensä ja toisten viihdyttämistä paikallistavien huomioiden tai tekstin tieteellisen pohdinnan sijasta pohtimaan tekstin merkitystä ja sen tapaa ilmaista merkityksiä. Tilanteessa tekstin tekijä tekstiä selittävänä ja taustoittavana hahmona saa jäädä unohduksiin. Tässä kohden näen yhteneväisyyksiä Luce-Kaplerin ajatuksiin jossa myös tulkitaan ja avataan kirjoittamisen kautta tuotettuja näkökulmia (Lyytikäinen 1995, 17-19.)

4.3. Psykoanalyttinen lähilukumalli

Psykoanalyttinen kirjallisuudentutkimus lähtee keskeisestä oletuksesta jonka ydinajatus piilee tiedostamattoman käsitteessä ja tiedostamaton on keskeinen vaikuttaja yksilön elämässä. On nähtävissä selkeä ero yksilön tietoisesta ja tiedostamattomasta välillä. Kirjallisuudessa se esittäytyy siten, että kaikki kirjallisuuden pinnalla näkyvissä olevat merkitykset ovat tietoisesta työtä, pinnan alla oleva latentti merkitys taas johtuu tiedostamattomasta. Kun kirjallisuudesta laajana käsitteenä ja instituutiona zoomataan

kohden kirjailijaa, voidaan todeta hänen tuotantonsa sisältävän juuri tämän saman tietoisien ja tiedostamattoman suhteen.

Psykoanalyttisen kirjallisuudentutkimuksen mukaan minän torjutut ja vieraat ainekset pääsevät kaunokirjallisissa teksteissä esiin. Juuri se minkä piti pysyä piilossa, esittäytyy kirjallisessa teoksessa. Kirjailija on oman tiedostamattomansa kirjoittaja: Taiteilija muuttaa omat tiedostamattomat toiveensa taiteen muotoon, jolloin esim. kirjailijan yksilöllinen fantasiamaailma saattaa ilmetä kirjallisessa teoksessa. Keskeistä on ajatus, että tutkimalla taideteosta kuin unta, voidaan selvittää taiteilijan tiedostamaton osa (Koskela ym. 1997, 90.) Psykoanalyttisen teorian pohjalta voidaan tutkia myös kirjallisuuden keskeisiä figuureja, jotka toistavat myyttisiä malleja. Ne voivat valaista kirjailijan yksityisen maailman lisäksi myös yksilöä laajempia kulttuurisia ilmiöitä. (Koskela ym. 1997, 91.)

Tarkastelemalla omia tekstejä kriittisesti ja tietystä näkökulmasta, kirjoittaja voi löytää uusia ja itselleen tuntemattomia yhteyksiä oman tietoisien ja tiedostamattoman välillä. Jatkossa esittelen psykoanalyttisen lähilukumallin, jonka pohjalta kirjoittaja voi pyrkiä tarkastelemaan omia tekstejään saavuttaakseen yhteyden omaan tiedostamattomaan osaansa, jonka vaikutukset ovat nähtävissä (enemmän tai vähemmän) kaikissa hänen teksteissään.

Vaikka esimerkiksi kristevalainen tekstianalyysi tutkii kaikkia tekstejä suhteessa yksilön todellisuuteen ja historialliseen kontekstiin ja on tavallaan yksityiskohtaisempi, syvempi ja kirjoittajaa laajemmin ymmärtävä kuin psykoanalyttinen lähilukumalli, on psykoanalyttinen analyysi tässä kyseisessä ongelmassa, jossa pyritään edesauttamaan nimenomaan flow'n syntymistä, tarkoituksenmukaisempi työkalu. Kirjoittajan pyrkimys ymmärtää tiedostamattoman ja tiedostetun yhteyttä suhteessa kirjoittamisen prosessiinsa ja flow'n saavuttamiseen, ei mielestäni vaadi lähilukumallia suurempaa yksityiskohtaisuutta. Lähilukumalli on käyttökelpoinen kirjoittajalle myös muiden tekstien tulkinna jolloin sitä voidaan käyttää tietoisien lukemisen menetelmänä tai kirjoittamisen rajoitteiden rakentamisen apuvälineenä.

Psykoanalyttisen lähilukumallin esimerkiksi valitsin runon Ilpo Tiihosen tuotannosta. Runo on WSOY:n kustantamasta kokoelmasta ”Eroikka”, ja nimeltään ”Paikka”.

”Kuu heittää henkilöllisyytensä,
varjoni.
Lumi lämmittää.

Hirvi nuokkuu kuusikossa
ilman kypärää.” (Tiihonen, 1982, 31).

Psykoanalyttinen kirjallisuudentutkimus lähtee avaamaan runoa tekstistä kohden kirjailijaa. Freudilaisen (tässä tapauksessa myös lacanilaisen) lukutavan mukaan runoa voidaan lukea kuin unia, sillä kielen ja tiedostamattoman rakenteet muistuttavat toisiaan. Unien tiivistäminen ja korvaaminen vastaavat kielen metaforan ja metonymian mekanismeja (Koskela ym. 1997, 94). Runoa voitaisiin siis lähteä avaamaan etsimällä juuri metaforia ja metonymia. En pitäisi erikoisena sellaistaakaan mallia, jossa runon kieleen pyrittäisiin esimerkiksi unien tulkintaa käsittelevien teosten ja psykologian teosten avulla, joista on runsaasti materiaalia käytettäväksi.

Jokaisessa runossa on enemmän tai vähemmän jotakin kohosteista. Jotain on asetettu enemmän etualalle muihin nähden. Tiihosen runossa on monenlaisia kohtia, joiden voidaan ajatella sanovan jotain muuta kuin mitä ne sanovat, ne vaativat toisen asteen tulkintoja. Tiihosen runo alkaa metaforalla, jossa kuu tekee jotain, se heittää. Ja minkä: henkilöllisyytensä, runon minän varjon. Runoon tulee mukaan henkilö (intradiegeettinen kertoja), minä, näkökulma, viittaus siihen kuka on kokijana. Jo ensimmäinen lause viestittää sen tosiasian, että todellisuuteen on tullut särö, jotain realistista murtuu. Runon minä rinnastetaan kuuhun. Mitä Tiihonen heijastaa itsestään? Hän on päässyt sisälle kieli- ja kuvamaailmaan, jota nyt käyttää. Ja runo jatkuu: lumi lämmittää. Se ei voi olla mahdollista, lumi ei voi lämmittää, ilmaus on paradoksaalinen. Psykoanalyttisessa lukutavassa voidaan lähteä liikkeelle purkamalla näitä kielikuvia. Kielikuvat kertoavat jotain tekijästään. Runon loppuosa taas haastaa toisenlaisella olemuksella. Ajatus siirretään hirveen (vapaasti assosioiden mieleen tulee

hirvenmetsästys, vapaa eläin, luonto, luomakunnan kruunu, maskuliinisuus jne.)
Viimeinen lause haastaa ajatuksenjuoksua entisestään: hirvi ilman kypärää (miksi kypärä? Pelon tai vaaran vuoksi? Miltä kypärällä suojaudutaan ja miksi?). Mitä esille nostetut elementit ilmaisevat?

Psykoanalyttisessa lukutavassa runon kieli pääsee oikeuksiinsa. Poeettisen funktion hallitsemille viesteille ominaista on juuri se, että ne muuttuvat tulkinnanvaraisiksi kun kieli muuttuu kuvainnolliseksi (Kantokorpi ym. 1990, 73). Mielestäni psykoanalyttisessa lukutavassa tämä on vieläkin olennaisempaa kuin muissa suuntauksissa, sillä kaiken katsotaan olevan ilmausta kirjailijan tiedostamattomasta. Kuvakielen analyysissa on silti syytä olla täsmällinen ja varovainen, teksti itse on kuitenkin tiedon lähde. Psykoanalyttisessa lukutavassa on paljon mahdollisuuksia myös erehtymiselle, sillä sen käsitykset ihmisen tiedostamattomasta avaavat ovia moneen suuntaan: onko kyse lapsuuden traumaista, ovatko teoksen henkilöt / hahmot ”oikeita” ihmisiä kirjailijan elämässä? Myös ajatus, jossa kirjailija siirtää tukahdutetut halut ja tunteet teoksen henkilöihin on ”vaarallinen”, mistä lukija voi varmasti tietää olevansa oikeilla jäljillä? Kuten aina tekstien tulkinnassa, oikeaa vastausta ei voida antaa. Yhtä hyvin psykoanalyttinen lukutapa toimii kuitenkin kirjoittajaa eheyttävästi. Tietoisuus itsestä kirjoittajana, lukijana ja tekstien tulkitsijana kasvaa. Toisen kirjoittajan viestit aukeavat ehkä uudella ja ennen kokemattomalla tavalla, ja tämä antaa uutta näkökulmaa myös omaan kirjoittamiseen. Sensuurin tarve vähenee tai sitä pystyy käsittelemään aiempaa enemmän tietoisella tasolla. Oman kirjoittamisen voi nähdä ja sijoittaa kontekstiin myös tietoisuuden kautta. Pelkoa epäonnistumisesta ei ole, tai sen voi kokea vähentyneen sen myötä kun omat tunteet konkretisoituvat uudenlaisen tulkinnan ja assosioinnin kautta.

Aiemmin esitelty Riffaterren näkemys on hyvin samankaltainen kuin psykoanalyttinen lähilukumalli, mutta Riffaterren ajatuksen mukaan lukiessa pysähdytään etsimään tekstiin kätkeytyviä polkuja. Allegorisuus (toisin puhuminen) tekstissä nojaa aina johonkin toiseen tekstiin. Freudin unien tulkinnat perustuvat psykoanalyysin ”tekstiin”, kun taas muut kaunokirjalliset tulkinnat nojaavat tekstin suhteeseen erilaisiin kulttuurisiin taustateksteihin (Lyytikäinen 1995. 17-18).

4.4. Unimaailma ja sen tulkinta

Psykoanalyttinen lähilukumalli kirjallisuudentutkimuksen saralla antaa avaimet lukijalle tekstien tulkintaan, sillä Freud näkee selkeän yhteyden taiteen ja unen välillä. Keinoja zoomata yhä syvemälle ihmisen tiedostamattomaan voidaan jalostaa unien tulkinnan avulla. Taide kumpuaa jostain syvältä, ihmisen tiedostamattomasta osasta. Halut ovat niin ikään usein tukahdutettuja ja sivilisaation koulitsemia. Tässä piilee jokaisen ihmisen ongelma hänen tulkitessaan ja tunnistaessaan itseään.

Psykoanalyttinen teoria perustuu pitkälti sen käsityksen varaan että yksilö on kosketuksissa omaan tiedostamattomaansa, ja unta tulkitsemalla voidaan nähdä viestejä joita alitajunta lähettää.

Sigmund Freud on modernin unitutkimuksen ensimmäinen ja tärkein hahmo. Hänen mukaansa päiväunet ovat runouden raaka-ainetta. Samoilla linjoilla on marxilainen filosofi Ernst Bloch, toinen uniteorian pioneereista, joka korostaa ”päiväunen” olevan taiteellisen työn esiaste (Andersson 2002, 79.) Toisaalta Freud näkee unet myös toiveiden toteumina tai siis unet kertovat toiveistamme. Hän menee teoriassaan jopa niin pitkälle, että väittää kaikkien unien olevan perusluonteeltaan toiveunia (Freud 1995, 117.)

Unet ovat ikään kuin unen ja valheen välitilaa. Nukkuminen on olotila, jossa nukkuja sulkeutuu ulkomaailmalta ja lakkaa olemasta siitä kiinnostunut. Samalla kun hän siirtyy unen olotilaan, hän katkaisee yhteydet ulkopuoliseen maailmaan ja vetäytyy itseensä (Freud, 1981, 73). Unet koetaan yleensä visuaalisina kuvina joihin saattaa liittyä tunnetiloja. Jokainen unia nähnyt tunnistaa pelon ja ahdistuksen, joka joskus heräämisen hetkellä on vallannut kokonaisvaltaisesti mielen, ja yksilö ei välttämättä muista unesta juuri muuta kuin sen aiheuttaman tunnetilan. Uni nähdään kokonaisuudessaan jonkin tiedostamattoman ilmiön muuntuneena korvikkeena ja unen tulkinnan tehtävänä on löytää tuo tiedostamaton ilmiö (Freud, 1981, 95). Unien ymmärtämistä vaikeuttava muuntuminen aiheutuu taas unisensuurin toiminnasta, ja sen kohteina ovat

piilotajuisiksi jääneet ja minän muiden kuin piilotajuisien rakenteiden paheksumat toiveet (Freud 1981, 127).

Unet voivat olla yöllisiä unia, jotka säilyvät tietoisuudessamme ja ovat sen jälkeen rakennuspalikoita luovaan työhön. Unet voivat myös olla valveunia, sielun maiseman kuvia tai fantasioita, joita myös Bloch tarkoittaa puhuessaan ”päiväunista”. Unen suhde runouteen voi olla hyvin moninainen. Runossa uni, päivä- tai yöuni, muodostaa hämärämaiseman jossa subjektiivisuus yksin hallitsee ja elämän ja kuoleman salaperäiset valot ja varjot ja voivat ilmestyä hetkittäin. Selkeimmin unen ja runon suhde näyttäytyy siinä että yöllinen uni tai valveuni ilmentävät sen kokemuksellisen materiaalin, jonka runoilijan onnistuu mielessään säilyttää ja muuttaa runokielelle. Uni on kaukainen mutta alati läsnä oleva, se on toiveiden ja pelkojen toteutumia. Voidaan sanoa, että uni edustaa sitä primääriprosessia, jota ohjaavat primääriset ja arkaaiset lainalaisuudet, jotka ovat kehityksellisesti varhaisempia ja primitiivisempiä kuin aivokuoren toiminnot. Uni on juuri se osa henkistä toimintaa, jossa yliminä, ”poliisi”, on lomautettu. (Andersson 2002, 79,81.)

Runo on siis ladattu merkityksellä, joka syntyy lukemishetkellä. Lukija voidaan nähdä eräänlaisena ”uniennäkijänä”, joka voi päästä osalliseksi myös muiden unista. Runon voidaan ajatella olevan aineellistunut uni, unen jättämä jälki kielessä. Unessa on aina merkityksiä ja niiden antamaa latausta, ja se on tärkeä viesti meistä ja meille. Runon kielikuvat, metaforat, eivät edusta mitään muuta, tai ole minkään muun sijaisia tekstissä, vaan ne ovat oma todellisuutensa. Tämä todellisuus on kyllä yhteydessä aikaisempien kokemusten ja tunteiden kanssa, mutta ei ole niiden kanssa identtinen. Enemminkin runon ja muistojen suhde on ”ikoninen”. Runo ilmentää ikään kuin ”ikonisella” tavalla jotain yksilön aiempaa kokemusta. Runon kielellinen suhde uneen voidaan kuvata myös alitajunnan teatterinäytöksenä tai performanssiesityksenä. Se on aina uutta luova, ei vanhaa toistava. Suhde ei ole myöskään symmetrinen, ei kopiomainen, vaan edustuksellinen. (Andersson 2002, 82-84.)

Psykologiaan pohjautuvat uniteoriat jakaantuvat kahteen ryhmään: Ensimmäisen mukaan unien aikana aivot käsittelevät ja hylkäävät tarpeetonta mielen materiaalia

päivittäin ja toisen mukaan unet ovat oikein tulkittuina avaimina alitajuntaamme. Esittelemäni unien tulkinta perustuu psykoanalyttiseen unimaailman tulkintaan joka toimii jälkimmäisen ryhmän tulkinnan perustana. Psykoanalyttinen tulkinta on saanut osakseen paljon kritiikkiä muun muassa liian niukan lähdeaineiston käytöstä ja Freudin tavasta tulkita potilaidensa unia omasta perspektiivistä käsin, jolloin potilaat olivat tietoisia siitä millaisia tulkintoja Freud heiltä odotti (Jämiä 2009, 13). Freudin unianalyysiin kohdistettu kritiikki on suuntautunut myös seksuaalisuuden ylikorostamiseen.

Unet ovat kautta aikojen olleet kirjoittajalle tärkeää ja käyttökelpoista aineistoa. Mieli työstää unessa tiedostamattomassa tapahtuvaa myllerrystä, rakentaa hataraa siltaa tietoisuuden ja tiedostamattoman välille. Unen ja valveen rajamailla, levollisessa, kiireettömässä hetkessä, jolloin yksilö on ulkoisista paineista vapaassa tilassa, tapahtuvat usein oivallukset ja ideat. Assosiaatiot, tunnelmat, erikoiset kielikuvat ja symbolinen kieli voivat siirtyä tekstiin jos kirjoittaja niin haluaa. Unet eivät näytä olevan loogisia, mutta niillä on kuitenkin oma sisäinen logiikkansa. Yksilö ei uneksi asioista jotka eivät ole hänelle merkittäviä. Unet puhuvat myös voimakkaasti symbolien kautta. Unet ikään kuin piiloutuvat symbolien taakse. Psykoanalyttisessa suuntauksessa nähdään prosessi, jossa ihmiset, esineet, toimet ja tunteet korvautuvat symbolisilla kuvilla, ja joka antaa unen näkijälle mahdollisuuden kanavoida halujaan miellyttävällä tavalla hyväksytyssä muodossa. Kirjoittajalle ihanteellista olisi mahdollisuus, jossa hän voisi kirjoittaa ensimmäisen version tekstistään unessa tai unen ja valveen välitilassa superegon rajoituksista vapaana, ja työstää tekstiä sen jälkeen valvetilassa itsesensuurin kynnyttä laskevien työskentelytapojen avulla kirjoittamisen prosessin muissa vaiheissa.

Merkittävyyden ymmärtäminen on vain usein vaikeaa jo siksi, että unia on yleensä vaikea muistaa pian heräämisen jälkeen. Heräämisen hetkellä sen sijaan uni saattaa olla selkeänä mielessä. Mielenkiintoista kirjoittajalle olisikin merkitä uni muistiin heti heräämisen hetkellä. Tämän muistiinkirjaamisen täytyisi tapahtua välittömästi heräämisen jälkeen, joten kirjoittajalla tulisi olla paperia ja kynä lähettyvillä ja kirjoittaminen olisi suotavaa aloittaa vaikka jo sängyssä. Siten unen mielikuvat säilyvät

mahdollisimman tuoreina. Unipäiväkirjojen avulla kirjoittaja voi yrittää kasvattaa tietoisuuttaan tiedostamattomasta. Ehkä lähimmäksi unta tai unenomaista tilaa kirjoittaja voi päästä esimerkiksi varaamalla sanelukoneen sängyn viereen ja sanelemalla ajatuksensa muistiin horrosmaisessa tilassa jolloin tietoisuus vielä mahdollisesti saa kiinni unesta ja sen sisällöstä

4.5. Psykkisten haavojen tutkiminen kirjoittamisen avulla

Rebecca Luce-Kapler avaa Virginia Woolfin ajatuksia siitä, että psyykkisiä haavoja ja henkilökohtaisia ”elämän kipukohtia” voi avata kirjoittamisen avulla. Woolf kuvaa tällaisia hetkiä joissa kirjoittaja tutkii psyykkisiä haavoja kirjoittamisen kautta ja avulla niin sanotuiksi ”syvällisen näkemisen hetkiksi”. Kun kirjoittaja pyrkii tietoisesti kohdistamaan kirjoittamisensa psyykkisten haavojen ja tuntemusten läpikäymiseen, hän tulee samalla tietoiseksi itsestään, paikastaan maailmassa ja suhteestaan muihin ihmisiin. Tällaisen kirjoittamisen avulla yksilö voi myös parantaa kokemuksiaan murtumisesta ja yhteyden puutteesta. Kirjoittamisen prosessissa kirjoittaja käy läpi vaikeita kokemuksiaan ja voi antaa äänen peloille, unelmille ja pettymyksille. Näin tehdessään kirjoittaja voi nähdä kokemuksensa kokonaisempaan ja liittää sen osaksi muita elämäkokemuksiaan (Luce-Kapler 2004, 81.)

Kirjoittajalle ei välttämättä ole vieras sellainen hetki, jolloin hän ollessaan syvällä kirjoittamisen hetkessä ja tunteessa, voi itkeä tai nauraa. Koska kirjoittamisen kautta voi hahmottaa ympäristöönsä ja asemaansa siinä, kokea suuria tunteita, antaa kirjoittaminen avaimet itsetuntemukselle. Itsetuntemuksen kautta kirjoittaja liikkuu lähemmäs tavoitettaan eli väylän avaamista tiedostamattomaansa. Luce-Kapler uskoo kirjoittamisen auttavan yksilöä näkemään vaihtoehtoisia reittejä ja löytämään uusia polkuja jotka avaavat kirjoittajalle uusia vaihtoehtoisia mahdollisuuksia ja suuntia elämässä.

Hyvin samankaltaisesti myös Woolf näkee kirjoittamisen vaikutuksen. Woolf mieltää kirjoittamisen kuitenkin enemmän terapeuttisena, parantavana ja uudistavana kuin

Luce-Kapler. Molempien näkemyksissä on voimakkaasti mukana uudistumisen ja voimaantumisen elementti, joskin Woolfin ajatuksissa välittyy enemmän kirjoittajan ymmärräyksen ja sopeutumisen elementti, kun taas Luce-Kaplerin näkemyksissä tulkitsen enemmän painottumista kirjoittajan ”valaistumisen” ja itsensä hallitsemisen suuntaan. Luce-Kaplerin ajatuksen voisi tiivistää muutamalla sanalla kuvaillen muotoon jossa ”kirjoittaja ottaa kirjoittamisen kautta oman elämän haltuunsa”. Psykkisiä haavoja on mahdollista tutkia kirjoittamisen avulla. Omiin tunteisiin käsiksi pääseminen, niiden tunnistaminen ja ”uloskirjoittaminen” lähentävät tietoisuutta yksilön oman tietoisesta ja tiedostamattomasta välillä. Woolfin ja Luce-Kaplerin ajatuksissa on merkittävää myös se, että he näkevät yksilön kirjoittamisen kautta rakentavan itselleen historiaa. Kirjoittaminen jäsentää nykyhetkeä samalla kun se avaa uusia polkuja elämässä eteenpäin kuljettavaksi. Tämän lisäksi kirjoittaminen selittää yksilölle hänen omaa menneisyyttään ja sen tapahtumia, sekä auttaa hyväksymään ja näkemään tapahtumien yhteydet. Mikä muu luomisen muoto voisi antaa tekijälleen yhtä paljon? (Luce-Kapler 2004, 81., Woolf 1980, 5-13.)

Ajatusten, tunteiden ja mielikuvien pukemisella sanoiksi saattaa olla yksilölle suuri terapeutinen merkitys. Ensinnäkin tunteella ladattujen sanojen puhuminen on jo sinänsä helpottavaa, koska se vähentää affektiivista painetta ja jännitystä. Toisaalta taas syyllisyyttä ja häpeää sisältävien asioiden ”tunnustaminen” (kuvitellulle tai oikealle) auktoriteettiasemassa olevalle henkilölle helpottaa tilapäisesti superegon taholta tulevaa painostusta. Kolmanneksi vielä sanallisen muodon antaminen epäselville ja rajaamattomille tunteille ja mielikuville merkitsee aktiivisuutta, etäisyyden ottoa, ja sen kautta suurempaa objektiivisuutta. Ja neljänneksi vielä on huomioitavaa, että kertominen itsestään toiselle pakottaa muokkaamaan viestin ymmärrettävään muotoon ja näin lisää etäisyyttä ja objektiivisuutta yhä. Tärkein anti sanoiksi pukemisella on kuitenkin siinä, että aikaisemmin tiedostamattomat persoonallisuuden elementit tiedostuvat. Itseään pitää ohjata pukemaan sanoiksi se, mitä mielessä kulloinkin liikkuu. Mitä vahvempi ihmisen ego on, ja mitä pitemmälle menevät sanoiksi pukemisen päämäärät, sitä kontrolloimattomampaa sanallista ilmaisua tarvitaan. (Tähkä 1982, 166-176.)

Freudin psykoanalyttiselle suuntaukselle rakentuvan psykoterapiamenetelmän keskeiset toimintatavat auttavat ihmistä tiedostamaan omia tunteitaan. Ne ovat yleispäteviä ja käyttökelpoisia, sekä siirrettävissä suoraan kirjoittavan henkilön itsetutkiskelumenetelmiksi, joissa puhuminen voidaan korvata kirjoittamisella. Se seikka, että sanoiksi pukemisella ei ole vastaanottajaa, ei ole tässä tapauksessa kirjoittavalle yksilölle puute, koska tarkoitus on yksinkertaisesti päästä yhteyteen omien tunteiden kanssa, löytää yhteys oman tiedostamattoman ja tietoisien osan välillä. Myöskään terapiasuuntauksen orjallinen noudattaminen ei ole tarpeen vaan sitä voidaan soveltaa ja poimia kirjoittamiselle soveltuvia hedelmällisiä toimintamuotoja, sillä kyse ei ole yksilön patologisesta tilasta vaan normaaliin elämään kuuluvasta ahdistuksesta, peloista ja muistoista, joihin menetelmän avulla pyritään löytämään kosketuspintaa. Yleensäkin sanoiksi pukemisella on flow-tilan saavuttamisen ja kirjoittamisen prosessin kannalta keskeinen merkitys. Kirjoittamisen terapeutista vaikutusta voidaan tarkastella monista eri näkökulmista. Tutkielmani tarkoituksena ei ole suoraviivaisesti ohjata kirjoittajaa terapeuttien menetelmien pariin, vaan auttaa kirjoittajaa huomaamaan terapeuttien menetelmien hyötyjä, ja siten auttaa kirjoittajaa tietoiseen valikointiin hänelle itselleen hyödyllisten menetelmien käyttöön ottamisessa

4.6. Tietoinen lukeminen kirjoittajan identiteetin muokkaajana

Normann Holland edusti sitä psykoanalyttista koulukuntaa, jonka mukaan ihmisen identiteetin perusrakenteena on eräänlainen ykseyden ja jatkuvuuden kokemus, jota hän kutsuu identiteettiteemaksi. Lukeminen on yksi tapa muokata identiteettiä, ja tämä on syytä muistaa kirjoittajan kohdatessa tekstiä. Ehkä lukeminen kaikissa muodoissaan toimii luovuutta edistävästi ja muokkaa yksilön identiteettiä, mutta sitä voidaan käyttää myös tietoisena välineenä flow-tilan saavuttamiseksi. Juuri tietoisuus lukemisen merkityksestä on kirjoittajalle tarpeen ja sitä kautta valikoiva, tarkoituksenmukainen ja ohjaava lukeminen voi toimia kirjoittajan työskentelyä tukevasti. Kuten jo aiemmin esitettiin, lukija projisoi itseään tekstiin ja löytää siitä jotain sellaista jota hän toivoo ja pelkää. Tätä nimitetään tekstin kohtaamisen transaktioksi.

Mitä hyötyä kirjoittajalle sitten voi olla siitä että hän tiedostaa (tai pyrkii tiedostamaan) lukemisen merkityksen oman identiteettinsä muokkaajana? Tunnistaessaan pyrkimyksensä ja asettaessaan tavoitteita toiminnalleen saavuttaakseen flow-tilan, kirjoittaja voi valita luettavakseen teoksia ja tekstejä, jotka sivuavat hänen omalle toiminnalleen asettamia kriteerejä ja tavoitteita. Se että kirjoittaja pyrkii tietoisesti ymmärtämään tai tunnistamaan omille tavoitteilleen vastakkaisia pyrkimyksiä ja näkemyksiä, voi toimia hänen luovaa työtään rikastuttavasti. Tämän kaltaisessa oman lukemisen tavoitteellisessa ohjaamisessa lähestytään jo kirjallisuusterapian aluetta, mutta erottaisin tietoisesta lukemisen pyrkimyksen kirjallisuusterapian alueen menetelmistä (vaikka menetelmät ovat samankaltaisia) juuri terapeutin tavoitteen puuttumisen vuoksi. Tietoisella lukemisella pyritään nimenomaan siirtämään lukemisen hyöty kirjoittamisen prosessiin eikä terapeuttoon kirjoittajaa.

Edellä käsiteltiin runoilija Risto Ahdin ajatuksia kirjoittamisen prosessista. Ahti puhuu tietoisesta lukemisesta puolesta. Pohtiessaan menneiden ihmissuhteiden ja muistojen merkitystä hän korostaa niiden huomioimisen ja muistelun tärkeyttä kirjoittajan työssä. Samassa yhteydessä hän kuvaa lukemisen suurta merkitystä kirjailijalle ja kehottaa kirjoittajaa etsimään ja löytämään kirjailijan, josta erityisesti pitää, ja perehtymään hänen elämäänsä, tuotantoonsa, ajatuksiinsa jne. (Ahti, luento 1.10.2010.)

Lukeminen jättää ”muistijälkiä” jälkeensä. Kaikki lukemamme, erityisesti kaikki ne teokset, joissa voimme kokea samaistumisen tunteita, auttavat matkalla itsetuntemukseen. Lukemisen kautta tietoisuus itsestämme kasvaa, lukeminen hahmottaa ympäröivää maailmaa ja nostaa sivistyksen tasoa. Jos lukemisen edut ovat näin kiistattomat, miksi sitten toiset ihmiset tuntevat polttavaa halua lukemiseen toisten välitellessä sitä kaikin keinoin? Kyse lienee ainakin osin tavasta, tottumuksesta, kasvatuksesta ja ympäristön ohjauksesta, osa selittyy tekstiin samaistumisen tunteen puutteella ja osa jää ikuisiksi mysteeriksi. Miksi saman perheen lapsi lukee, toisen puuhastellessa jotain aivan muuta ja ollen haluton rauhoittumaan kirjan äärelle? Tutkitusti on osoitettu kodin ohjaava merkitys. Perheissä joissa lukemisen merkitystä ja tärkeyttä on korostettu, lapset myös lukevat enemmän kuin ”kirjattomissa” perheissä. Lapsuudessa luetun kirjallisuuden merkitystä on myös korostettu. Kun lapselle luetaan

paljon hänen omista lähtökohdistaan käsin, tulee hänestä todennäköisemmin lukeva aikuinen kuin niistä lapsista, joille ei ole lapsuudessa luettu tai on luettu vähäisesti ja ikätasoa huomioimatta. Lapselle lukemisen edut on kiistattomasti todistettu myös kielenkehityksen alueella. Pohjustan tällä kaikella pohdinnalla kysymystä jonka esitän: onko niin että lapsuuden lukuhetkien positiivinen merkitys ei tule yksin kielen ja tekstin kohtaamisen transaktiosta, vaan lukemisen kokemus jättää muistijälkiin jotain paljon enemmän? Kuten lukemiseen helposti liittyvän läheisyyden ja turvallisuuden tunteen, sekä lapselle tärkeän aikuisen todellisen läsnäolon. Kariikoiden ajatusta hyödyntäen kirjoittajaa voitaisiin lähteä kasvattamaan jo hyvin varhaisesta lapsuudesta.

Kuten Csíkszentmihályi totesi flow'n tavoittelusta, tila on mahdollista saavuttaa vasta kun yksilö on asettanut tavoitteensa, saanut välitöntä palautetta siitä kuinka hän toimii, ja omaa mahdollisuuden kontrolloida tilannetta (Csíkszentmihályi 1991, 71-72). Tämä jo sinällään asettaa vaatimuksensa kirjoittamisen prosessin vaiheelle. Kirjoittamisen on täytynyt edetä vaiheeseen, jossa kirjoittaja tietää tavoitteensa ja näin ollen kykenee arvioimaan niiden toteutumista. Toisaalta flow'n saavuttaminen ei useinkaan ole niin vaikeaa kuin se edeltävän määrittelyn perusteella saattaa vaikuttaa. Itse asiassa jo pelkkä kirjoittaminen, siihen ryhtyminen, voi tuottaa kirjoittajalle miellyttävän ja tavoitteellisen aktivaatiotilan, vaikka hän ei olisi siihen alun alkaen valmistautunutkaan. Kirjoittamisen prosessin käynnistyminen ja flow'n saavuttaminen voi siis tapahtua myös hyvin nopeasti, lähes odottamatta. Tietoisuus kirjoittamisen prosessista ja sen vaihtelevasta (vaihtelevan pituisesta) etenemisestä voi toimia kirjoittajan työskentelyä helpottavasti ja vapauttavasti, hänen tiedostaessaan prosessin merkityksen ja lainalaisuudet, mutta myös sen ennalta-arvaamattomuuden.

Tekstin kohtaamisen transaktiosta ja sen tiedostamisesta huolimatta ei ole syytä unohtaa rentoa ja kaikesta tietoisesta pyrkimyksestä irrallaan olevaa lukemista. Silloin kun ensisijaisena tarkoituksena ei ole johdattaa kirjoittajaa tietoisesti mihinkään suuntaan, on ”vapaa lukeminen” perusteltua. Kaikenlainen lukeminen kasvattaa kirjoittajaa, ja kirjallisuuden tuntemus jo sinänsä avaa kirjoittajan luovuudelleen ulottuvuuksia, joiden arvoa ei voida tietoisella toiminnalla korvata tai mitata. Esteettinen elämys ja sen

vaikuttavuus on yksilöstä itsestään kiinni ja suuntaa kirjoittajien luovuutta keskenään eri suuntiin.

4.7. Kirjoittaminen on tapa muistaa

Muistojen tulisi toimia kirjoittamisen rakennepuina. Teoksessaan (2004) Luce-Kapler pohtii tapa jolla kehittelemme kokonaisuuksia, yhdistelemme tapahtumia ja merkityksiä jäsentääksemme maailmaa. Kertomukset ovat tapa muistaa. Ne myös antavat muodon muistamisen prosessille. Esimerkiksi kuvittelemme dramaattisia kuvitelmiä ja mahdollisuuksia ennen rakastajan jättämistä ja vasta eron jälkeen voimme uudelleenkirjoittaa tapahtuman ja monia erilaisia versioita siitä ja näin pystymme ymmärtämään tunteitamme ja ympäröivää maailmaa. Näiden versioiden sisällön määrittelee se, kenelle kirjoittaessamme kerromme ja myös se, mitä muistoja meillä on. Kirjoittamisen prosessissa yhdistelemällä erillisiä tapahtumia saadaan aikaan kerronnan rakenne, joka samalla kun se auttaa kirjoittajaa laajentamaan käsitystä omasta itsestään, myös auttaa häntä ymmärtämään omaa menneisyyttään. Kirjoittamisen kautta voimme nähdä itsemme, elämämme, sosiaaliset suhteemme tai minkä muun asian tahansa muutoksessa. (Luce-Kapler 2004, 82-83.) Muistojen merkitystä kirjoittamiselle korostaa myös Risto Ahti. Hän kertoo muistojen ja menneiden ihmissuhteiden merkittävydestä, siitä miten jokainen tärkeä ihminen vaikuttaa meihin jättäen meihin jälkensä (Ahti, luento 1.10.2010). Nämä meille merkitykselliset ihmiset jättävät jälkensä myös teksteihimme, jos vain annamme sen tapahtua.

Kirjoittajan muistoja määrittävät hänen kokemuksensa. Se minkä kirjoittaja valitsee tekstinä muodoksi, miten hän asian ilmaisee, ei ole lainkaan sattumanvaraista vaikka kirjoittaja niin luulisi. Muistot ja niiden sisältämät kokemukset ovat osa kirjoittajan identiteettiä, sitä mitä hän on. Hänellä voi olla tietoisia pyrkimyksiä tekstin ja sen sanoman suhteen, mutta kaikista hyvistä aikomuksista huolimatta hänen tekstiään ohjaavat monet muut voimat kuin hänen tietoisuudessaan olevat pyrkimykset. Se kuinka etäälle kirjoittajan tietoisuus ja tiedostamaton ovat toisistaan ajautuneet on monenlaisten tekijöiden summa. Onko mikään siis totta mitä kirjoitamme? Peitämmekö lopulta

kuitenkin kaiken oleellisen ja totuudellisen tekstiemme taakse? Onko totta että kirjoitamme vain ja ainoastaan sen mitä mitä alitajuntamme sallii meidän kirjoittavan? Kirjallisuuteen perehtyessäni jouduin toteamaan että valitettavasti näin on.

”Lipsahduksia” sattuu silti jokaiselle kirjoittajalle. Näissä ”lipsahduksissa” piilossa pysymään tarkoitettu purkautuu tekstiin ja jättää siihen jäljen jota voi yrittää tulkita. Psykoanalyttisessa teoriassa muistojen torjumisen ja muistamisen lisäksi tunnetaan käsite ”peitemuistot”. Sen mukaan yhdentekevät ja epäolennaiset seikat näyttävät säilyneen hyvin yksilön varhaisimmissa lapsuusmuistoissa, kun taas aikuisen muistista ovat hävinneet lapsuusajan voimakkaat ja affektiiviset vaikutelmat. Yhdentekevien lapsuusmuistojen esiintyminen on siirtymäilmiö, jossa ne esiintyvät mieleenpalauttamisen yhteydessä korvikkeena toisille, todella merkityksellisille muistoille. Näitä merkittäviä muistoja voidaan tehdä muistettaviksi psykoanalyysin avulla, mutta välitön mieleenpalauttaminen on vastustuksen ehkäisemää (Freud, 1961, 41.) Tätä tiedostamattoman piilottamaa osaa voidaan yrittää houkutella esiin samoilla itsesensuurin ylittämisen keinoilla. Itsesensuurin kynnys on kirjoittamisen vapauteemme nähden korkea ja suuri. Ainoa todellinen ystävä kirjoittajalla hänen taistellessaan itsesensuuria vastaan on hänen tietoisuutensa. Ironista kyllä, vaikka tietoisuuden avulla kirjoittajan täytyy pyrkiä lähestymään itsesensuuria, on hänen oikealla hetkellä myös osattava irrottautua tietoisuuden kahleista ja ”päästää irti”. Vain tätä kautta itsesensuurin kynnys voi ylittyä ja flow-tilaan pääseminen mahdollistuu.

Miten sitten muistot ja niistä kirjoittaminen voisivat auttaa kirjoittajaa? Ensinnäkin, muistot ovat yhtä me. Kirjoittajalle muistot edustavat häntä itseään. Jos kirjoittaja haluaa kirjoittaa aidosti, täytyy hänen kirjoittaa tunteella, omasta itsestään käsin. Kaikki tapahtumat, jotka kirjoittaja on koskaan kokenut, miten hän on elänyt, mitä hän sisimmässään ajattelee, miten hän maailman ja oman paikkansa siinä hahmottaa, on kokemusten ja elämysten aikaansaamaa. Eli siis tämä kaikki on tallentuneena muistiimme vaikka emme sitä tietäisikään.

Anderson peräänkuuluttaa varhaisiin muistoihin pyrkimistä, sen löytämistä joka on meissä ollut olemassa jo ennen kuin meillä oli kieli tai kirjoitus, jopa ennen kuin meillä

oli alkeellisintakaan tietoisuutta itsestämme. Tällainen ajattelu on tyypillistä psykoanalyttiselle näkemykselle joka korostaa erityisesti varhaislapsuuden merkitystä minän muokkaajana. Suuntauksen mukaan yksilöä voimakkaimmin muokkaavat tapahtumat ja kokemukset olisivat tapahtuneet ennen kuin hänellä oli kieltä sen kertomiseen. Näin varhaiset muistot ovat tallentuneina, mutta niillä ei ole muotoa eikä purkautumiskanavaa kielen tasolla. Vai onko? Andersonin mukaan näiden muistojen vapauttaminen (kielen) avulla on mahdollista. Kirjoittajan pitäisi vain päästä kiinni omaan ”pimeään puoleensa” (Andersson 2002, 43, 46-47.)

Muistin toiminnan periaatteiden mukaan varhaisiin, hahmottomiin ja ei-kielellisiin muistoihin voi yrittää päästä jo muistissa olevien kokemusten avulla. Myös edellä mainittujen peitemuistojen kautta väylä todellisiin ja kirjoittajalle merkityksellisiin muistoihin voi aueta. Tässä kohden kirjoittaja voi jälleen käyttää tietoisuutta hyväkseen. Harjoitteet ja kirjoittamisen tilanteet tulisi rakentaa siten, että ne ruokkisivat muistamista mahdollisimman hyvin. Kirjoittamisen rajoitteiden avulla voi pyrkiä rakentamaan sellaisia harjoituksia, joilla pyritään pureutumaan syvälle muistoihin, aivan varhaiseen lapsuuteen asti. Kirjoitusoppaista tutut lähestymistavat ja aistien voimakas hyväksikäyttö ovat merkittävässä roolissa. Samoin kirjoittamisterapeuttisten harjoitusten mukaileminen voi tuottaa tulosta. Pyrkimällä kirjoittamaan esiin sen mikä on piilossa ja ”jolla ei ole sanoja”, voi kirjoittaja avata uusia väyliä tiedostamattomaan muistojen reittejä ja muistin lainalaisuuksia hyväksi käyttäen.

Kirjoittamista ja kirjailijan työtä kuvatessaan Eeva Kilpi kertoo ensimmäisen julkaistun romaaninsa ”Noidanlukon” kirjoittamisen olleen itselleen valtavan suuri ilo:

”Noidanlukon kirjoittaminen oli minulle valtava ilo. Olin siihen saakka kantanut lapsuuteni äkillisen päättymisen ja kodin menettämisen kipua kuin kivimöykkyä sydänalassa. Nyt jokainen lause tuotti huojennusta ja samalla ikään kuin palautti minulle lapsuuden uudelleen paperille muistojen ja assosiaatioiden muodossa. kirjoittaminen tuntui niin hauskalta ja helpolta, että sanoja täytyi suorastaan pidätellä; tästä on tekstiin tullut liikaakin varovaisuuden tuntua. Toisaalta olin varma että lukija ymmärtää kaikki laajat, hienot ja emotionaaliset yhteydet pienestä vihjaisusta ja nimenomaan minun tavallani. Siten on kirjaan tullut liikuttavaa lapsellisuutta, pyhää yksinkertaisuutta.

Noidanlukko on minulle edelleen tärkeä kirja sillä sen julkaiseminen merkitsi virallista lupaa jatkaa kirjoittamista. toiseksi siinä – niin pieni kirja kuin se onkin – ovat jo ummullaan myöhempien kirjojeni keskeiset teemat: karjalaisuus, luonto ja ihmissuhteet.” (Kilpi 1980, 269.)

Kilven kuvauksessa korostuu muistojen ja muistamisen merkitys ja myös sanomisen ja sanoiksi pukemisen tärkeys. Kilpi tunsi tulevansa kuulluksi, viestivänsä jotain keskeistä omasta itsestään. Nuoren karjalaistytön lapsuus ei ollut osoittautunut helpoksi. Lapsuus päättyi sotaan, suvun ja perheen hajoamiseen ja kodin menetykseen. Tämä kaikki tuotti Kilven mukaan ensimmäiset hänen omaehtoisista teksteistään. Vanhempien kanssa perheen vanhimpana lapsena evakkomatkalta lähteminen vaikutti Kilpeen voimakkaasti. Kirjoittamisen prosessiin nämä muistot toivat mukanaan merkityksellisen aineksen.

Kirjoittamalla voimme jäsentää kokemuksen itsellemme. Kirjoittamisen kannalta ei ole tärkeää se, mitä muistamme, mitä tekstissä on olemassa. Sen sijaan merkityksellistä on se mikä puuttuu, mitä emme muista tai kerro. Kertomus, teksti ja sen tarkastelu ja kirjoittaminen kaikissa muodoissaan on tapa muistaa. Kirjoittaminen etenee prosessissa, jonka avulla jäsenämme maailmaamme, kehitämme tarinoita ja uusia maailmoja jotka auttavat meitä ymmärtämään ympäröivää todellisuutta. Annamme asioille ja ympäristöille merkityksiä, avaamme ja laajennamme näkemyksiämme fiktion ja faktan avulla. Mahdollisuus siihen, että kirjoittamamme voi olla yhtä hyvin totta tai tarua, antaa merkityksen ja vapauden tunteen. Totuus voidaan käsitellä pieninä ja uudellenkirjoittamisen kautta itselle hyväksyttävimpinä annoksina. Fiktion kautta avaamme uusia näköaloja ja laajennamme oman maailmamme horisonttia.

Luce-Kapler painottaa voimakkaasti sitä kuinka kirjoittamisen kautta näköalat laajentuvat, kuinka kirjoittajalle aukeaa uusia mahdollisuuksia, kuvitteellisia maailmoja ja sitä kautta rohkeutta nähdä ja toimia toisin. Myös oman historian ymmärtäminen on tärkeää. Yhtä tärkeänä näkisin kuitenkin sen, että kirjoittaminen ja erityisesti uudelleenkirjoittaminen on hyväksyntää. Kaikki edellä mainitut seikat linkittyvät tämän yhden asian ympärille. Luce-Kaplerin mukaan eteenpäin näkemisen rinnalla tärkeää on myös taaksepäin katsominen, jonka näkisin sisältävän tietynlaisen itsensä hyväksynnän ja ymmärtämisen aspektin.

4.8. Mahdollinen, kuvitteellinen tila

Luce-Kaplerin (2004) mukaan yksi tärkeimmistä kirjoittamiseen liittyvistä asioista on konjunkttiivinen (kuvitteellinen) todellisuus. Kirjoittaja voi luoda itse itselleen kuvitteellisia maailmoja, erilaisia totuuksia, joiden kautta kirjoittaja voi nähdä uusia, vaihtoehtoisia mahdollisuuksia elämässään. Kirjoittaminen laajentaa kykyämme nähdä, kokea, toimia, ymmärtää ja luoda. Luce-Kapler kutsuu tätä luomista termillä ”subjunctive space”, mahdollinen, kuvitteellinen tila. Luomalla tällaisia kuvitteellisia tiloja ja maailmoja kirjoittaja voi ”elää” ja ”toimia” maailmassaan kuin asiat olisivat todellisia, todellisessa elämässä tapahtuvia. Kun keskustelemme fiktiosta, puhumme kuin fiktiiviset henkilöt todella olisivat olemassa, eläisivät keskuudessamme. Tekstin konjunkttiivinen voima perustuu osittain yhteiseen sopimukseen kuvittelusta, jonka mukaan yksimielisesti ajatellaan kuin tekstin luoma maailma ja sen tapahtumat (todellisuus) olisi totta. (Luce-Kapler 2004, 83, 92-93.)

Luce-Kapler kuvaa teoksessaan monia naisten kirjoittajaryhmiä joissa hän haastaa naiset kirjoittamaan mitä mielikuvituksellisempia tarinoita (mm. erilaisia loppuja, ennennäkemättömiä tapahtumia, vaihtoehtoisia ja rinnakkaisia tarinoita ja hyvin erilaisia ja odottamattomia loppuja). Näin toimiessaan naiset intoutuivat kirjoittamaan muita kuin ns. ”onnellisia loppuja”. ”Kielletyn kirjoittamisen” kautta Luce-Kapler haastoi naiset katsomaan elämäänsä uusista näkökulmista. Hän huomasi että kirjoittaminen tarjosi naisille mahdollisuuden käyttää kieltä eri tavalla ja onnellisille lopuille vaihtoehtoisten loppujen kautta naiset onnistuivat ilmaisemaan vihaansa ja turhautumistaan mm. heteroseksuaalisen yhteiskunnan asettamia odotuksia kohtaan. Luce-Kapler näkee kertomukset voimallisina tapoina muistaa ja kertoa tarinoita ja tarjota vaihtoehtoja. Uusien rakenteiden luominen tarjoaa hyödyllisiä mahdollisuuksia ja uusia näköaloja. Hän puhuu konjunkttiivisesta tilasta. Tutkiessaan ryhmässään naisten kirjoittamista hän havaitsi että naisten kuvatessa kirjallisesti tapahtumia eri tavoilla, he pystyivät samalla näkemään mahdollisuuksia ja ehdotelmia, jotka antoivat tekstille (ja heille itselleen) vallan kulkea eri suuntiin, valita toisin. Kirjoittamalla elämästään naiset tulkitsivat tapahtumia ja näkivät uusia polkuja joita voisivat lähteä kulkemaan. Joidenkin naisten valinnat elämänsä suhteen olivat dramaattisia, toisten eivät, mutta

ryhmän kaikki naiset kokivat kirjoittamisensa kautta lisääntyvää valtaa oman elämänsä valintojen suhteen. Kirjoittamalla elämänsä osa-alueista naiset uudelleentulkitsivat tapahtumia ja näin tekemällä saattoivat nähdä muita mahdollisuuksia, toisenlaisia loppuja tarinoille (Luce-Kapler 2004, 94-96.)

Johtavat Luce-Kaplerin mainitsemat polut sitten kirjoittajaa konkreettisesti mihinkään erityiseen uuteen ratkaisuun elämänsä suhteen tai eivät, ne joka tapauksessa lisäävät hänen itsetuntemustaan. Vaikka joitakin myönteisiä muutoksia ryhmäläisille tapahtui kirjoittamisen kautta, ne mahdollisuudet joihin kirjoittaminen johti, eivät olleet aina myönteisiä. Joskus irtautumiset olivat vaikeita ja elämän realiteetit asettivat omat rajoituksensa. Luce-kapler korosti että vaikka naiset osoittivat kirjoittamalla vakavia syytöksiä esimerkiksi Barbien ”täydellistä naista” symboloivia viestejä kohtaan, jatkoivat samat kirjoittajat näkemyksistään huolimatta kehonkuvastaan huolestumista pakkomielleisesti. Luce-Kaplerin päätelmänä oli että toisinaan kirjoittaminen tuntui jopa vaikeuttavan entisestään mutkikasta elämää. Joka tapauksessa Luce-Kaplerin ryhmän naisille luodut mahdollisuuksien tilat opettivat yhden tavan löytää rohkaisua ja rohkeutta jatkaa oman elämänsä kyseenalaistamista ja tutkimista kirjoittamisen kautta. Kirjoittajien ryhmistä tuli naisille paikkoja joissa käsiteltiin kirjoittamisen kautta löytyneitä tapoja puhua ihmissuhteista ja elämän asioista, jotka saatettaisiin tuomita liian vaarallisiksi julkisissa keskusteluissa. Ryhmissä puhuttiin kirjoittamisen kautta löytyneistä todellisuuksista kuin ne olisivat tosia tai kuin kirjoittajat voisivat toteuttaa elämänsä tekstin osoittamaan suuntaan. Ryhmissä kerrottiin myös tarinoita sen jäsenistä ja muista ihmisistä, osa näistä keskustelun aiheista oli tositarinoita, osa fantasiaa ja unelmia (Luce-Kapler 2004, 96-104.)

Pyrkiessään ylittämään itsesensuurin kynnyistä kirjoittajan tulisi ajatella kuten Luce-Kapler asian esittää: kirjoittaminen on kirjoittajan oma tila, oma pieni maailmansa jossa kirjoittajalla on oma pieni (tässä tapauksessa mahdollisimman suuri) maailma, jossa hän voi kirjoittaa vapaasti. ”Mahdollisuuksien tila” olisi tietoisesti pyrittävä näkemään oikeana mahdollisuuksien tilana, jossa kirjoittaja on samaan aikaan asukas, kuningas, lainlaatija, poliisi, pelastaja, sankari, vanginvartija, opettaja, oppilas tai mitä hyvänsä. Ajatuksen tarkoitus on kuitenkin se että kirjoittaja itse on lakien laatija (ja mahdollisesti

myös vaatija), jolloin tilan tuntu: sen ahtaus tai avaruus on yksin kirjoittajan käsissä. Vapaasti kirjoittamisen tunne tulisi tulla aina mahdollisuuksien tilan ovella. Kenelläkään muulla ei ole valtaa eikä avaimia tuohon tilaan, minkäänlaista väistämisen velvollisuutta mahdollisuuksien tilan liikenteessä ei tulisi joutua tuntemaan. Mielestäni Luce-Kaplerin ajatus on varsin toimiva itesesensuurin ylittämässä. Kun tunnustetaan kirjoittamisen prosessin lainalaisuudet ja niiden merkitys kirjoittamiselle, on syytä miettiä mahdollisuuksien tilan käyttökelpoisuutta omalle itselle. Miten kirjoittamiseni alkaa, miten se etenee, kuinka oma prosessini toimii? Onko alkuvaiheen hahmottelu kirjoittajalle itselleen se hetki jolloin mielen pidäkkeet puskevat esiin, vai onko vaikeuksia tekstin muuntovaiheessa, sen muokkauksessa? Näkisin että kirjoittaja voisi rakentaa mahdollisuuksien tilasta oman sisäisen tilan, johon hän pyrkii tavoitteellisesti. Tavoitteen asettaminen ja tilan ”konkretisoiminen” mielen tasolla lähentää pyrkimyksiä flow’n saavuttamiseen. Tunne siitä, että mahdollisuuksien tilassa millä tavalla tahansa kirjoittaminen on mahdollista, antaa kirjoittajalle vapauden ja voiman tunteen: tunteen siitä että on oman itsensä herra, velvoitteista ja rooleista vapaa, ulkomaailman pyrkimykset ja säännöt eivät ulotu mahdollisuuksien tilaan asti.

Mielestäni kirjoittajan työskentelylle suotuisaa olisi pyrkiä yhdistämään Luce-Kaplerin kuvaama mahdollisuuksien tila niihin henkilökohtaisiin mielikuvavaatimuksiin joilla kirjoittaja pyrkii lähestymään sitä vireystilaa jossa kirjoittaminen alkaa sujua. Voisiko mahdollisuuksien tila olla yhdistelmä siitä ympäristöstä jonka kirjoittaminen vaatii lähteäkseen sujumaan, ja siitä mielikuvasta joka kirjoittajalla on itselleen luotuna mahdollisuuksien tilasta? Tai vielä pidemmälle jalostettuna, voisiko mahdollisuuksien tila ja ympäristö olla se mielikuva, jossa kirjoittaminen voi toteutua ilman esteitä? Voisiko kirjoittaja rakentaa kuvitteellisen tilan itselleen tietoisesti, yhdistämällä tietoa niistä realiteeteista jotka kirjoittamisen prosessia ohjaavat, niihin realiteetteihin jotka kirjoittajalla on tiedossa itesesensuurin ja flow-tilan lainalaisuuksista, ja alistaa tämä kaikki niille vaatimuksille jotka kirjoittaja omassa työskentelyssään tunnistaa? Ja jos ajatusta jalostaa vielä pidemmälle: Kirjoittaja voisi luoda oman ”fantasiamaailmansa”, joka olisi kuvitteellinen kirjoittamisen tila ja joka olisi räätälöity vain hänen omaa kirjoittamistaan silmällä pitäen. Tämän kaiken kirjoittaja voisi visualisoida piirtämällä ja / tai kirjoittamalla tilastaan kuvan, kartan, kirjoitelman, huoneentaulun aforismeineen

jne. Ehkä tämä mielikuva jalostettuna edelleen voisi olla se kirjoittajalle se ”mantra”, jossa juuri hänen omalle kirjoittamiselleen tärkeät elementit yhdistyvät.

Miten tahansa tuo edellä kuvattu mahdollisuuksien tila sitten aukeaakin kirjoittajalle, ei se voi olla muuta kuin yksi palkitsevimmista kokemuksista kirjoittajan historiassa. Vaikka kirjoittamisen alkuvaihe on voimallinen ja haastava, ei se yksistään ole kuitenkaan riittävä. On huomioitava tekstin muokkaamisen vaihe ja sen mukanaan tuomat haasteet. Mahdollisuuksien tilassa teksti väkisinkin nousee uudelle tasolle ja sitä kautta sen viestit ja tarkastelun alle uudelleenkirjoittamisen vaiheessa nostettavat elementit ovat ehkä toisenlaisia kuin aiemmin.

Luce-Kaplerin kirjoittajaryhmän naiset kertoivat tekstin muokausvaiheen olevan myös heille itselleen merkityksellinen. Todellinen mahdollisuuksien tila aukesi vasta tekstin tarkastelun ja uudelleenkirjoituksen myötä. Kirjoittamisen analysointi ja tulkinat sekä keskustelut muiden samanhenkisten kanssa auttavat tietysti kirjoittajaa jäsentämään aikomuksiaan ja tulemaan tietoisiksi kirjoittamisen prosessistaan ja sen vaiheesta. Luce-Kapler korostaa ryhmän ja kirjoittajille tärkeän vertaistuen merkitystä. Kuuluminen laajempaan ryhmään kehittää kirjoittajan taitoja nopeasti ja auttaa oivaltamaan asioita herkemmin (Luce-Kapler 2004, 104).

Tärkeää on myös huomioida sitä, mitä kirjoittaja miettii kirjoittamisen hetkellä. Kirjoittaja voi itsekin jälkikäteen yrittää miettiä ja muistella mitä asioita hän mietti, mitä jätti kirjoittamatta, ja saada myös jonkinlaisen aavistuksen sitä miksi jätti jotain kirjoittamatta. Poisjääneellä tekstillä, sanoilla ja sanonnoilla, voi olla keskeinen viesti ja merkitys kirjoittajalle.

Uudelleenkirjoituksen vaiheessa piilee monia vaaroja kokeneellekin kirjoittajalle. Saattaa olla että kirjoittaja on innostunut ja nopeasti tekstiä luomaan pystyvä yksilö, jolle kirjoittamisen ensimmäisen vaiheen tekstin luominen on antoisaa. Ehkä tekstiä syntyy helposti ja flow-tilan saavuttamisen kautta symboliikka ja miellelyhtymät kuljettavat tekstiä ennalta-arvaamattomiin suuntiin. Mahdollista on myös, että tällaisen kirjoittajan nopeasti ja runsaana luotu teksti joutuu uudelleenkirjoittamisen kautta

kirjoittajan oman sensuurin hampaisiin ja menettää sen rehellisyyden, omaperäisyyden ja viestinvälittäjän roolin, joka sille jo oli rakentunut. Sensuroiva uudelleenkirjoittaminen on kirjoittajalle varsinainen sudenkuoppa. Sen tunnistaminen ja tunnustaminen on haastavaa ja vaikeaa. Torjunta ja karsinta jota teksti kohtaa kirjoittajan taholta jokaisessa vaiheessa (niin alkuperäisen tekstin syntyessä kuin kirjoitusprosessin muuntovaiheissa), on sellaista itesesensuurin piilevää olemusta, joka vaatii kirjoittajalta jatkuvaa tarkkaavaisuutta ja seulontaa.

Tarinan sisältö muodostaa koko ajan varjoa ympärille, teksti rönsyilee odottamattomiin suuntiin sisältäen paljon käyttökelpoista ja tarkoituksenmukaista, mutta myös sanoja ja sanontoja jotka eivät ole ”sopivia”. Tämä sopimattomuus on myös kohosteista, sen merkitystä ja viestiä on pyrittävä pohtimaan tekstin muokkaamisen vaiheessa. Myös ”toisin kirjoittaminen” voi tuoda tekstiin uusia ulottuvuuksia juuri muuntovaiheen aikana.

4.9. Ahdistukset ja pelot voimavarana

Neuroosin käsite on vakiintunut psykologisessa ja psykiatrisessa kielenkäytössä tarkoittamaan hyvin laajaa aluetta erilaisia häiriöitä, kuten pelkotiloja, paniikkihäiriöitä, ahdistushäiriöitä sekä identiteetin hajoamishäiriöitä. Pelko ja ahdistus luetaan psyykkisiin häiriöihin. Raja ”normaaliuden” ja patologisten tilojen välillä on vaikeasti tulkittava. Yhtenä nyrkkisääntönä ”normaaliuden rajan” ylittävästä tilasta voitaisiin pitää sitä, miten kyseinen ahdistus tai pelko vaikuttaa yksilön elämään. Kun neuroottinen ahdistus ja pelko kohoavat kohtuuttoman suuriksi ja alkavat haitata joka päiväistä elämää, on kyse asiasta joka vaatii selvittelyä ja apua. Toisin kuin fobioissa, ahdistuksessa pelolla ei ole selkeää kohdetta. Se voi ilmetä epämääräisenä pahana olona ja tuskaisuutena, jolle ei näytä löytyvän järkevää selitystä. (Vilkko-Riihelä 1999, 589-592.)

Persoonallisuuden normaalin kehityksen perusta luodaan psykoanalyttisen näkemyksen mukaan jo varhaisvuosina, jolloin se voi myös häiriintyä monella tapaa.

Persoonallisuus kehittyy vuorovaikutuksessa yksilön synnynäisten varusteiden ja sen ympäristön välillä, johon hän on syntynyt. Kehityshäiriöiden voidaan siten nähdä johtuvan rakenteeseen ja perinnöllisyyteen perustuvista tekijöistä, ympäristön erikoisluonteesta tai molempien eriaisteisesta yhteensopimattomuudesta. Ristiriidat kuuluvat olennaisena osana jokaisen ihmisen elämään ja persoonallisuuteen. Ongelmat, konfliktit ja ahdistus ovat tietyissä rajoissa normaaleja ilmiöitä, mutta niiden yksilölliset ratkaisut sen sijaan voivat olla patologisia. Näiden taas nähdään perustuvan hyvin pitkälti yksilön varhaisten objektisuhteiden laadulle ja olemassaololle tai sen puutteelle. Näillä varhaisilla objektisuhteilla on keskeinen merkitys persoonallisuuden muovautumisessa, sekä normaalissa ja patologisessa mielessä; se on ”peruskivi” jolle ihmisen koko persoonallisuus rakentuu. (Tähkä 1982, 64-65.)

Se mitä tiedämme kirjoittamisen prosessista ja rakenteista, ihmisen mielen tiedostamattoman ja tiedostetun osan toiminnasta, piilotetuista ja piilottamattomista pyrkimyksistä, auttaa ymmärtämään sitä miten yksilön pelko ja ahdistus voidaan ottaa ”hyötykäyttöön”. Se voi olla tärkeänä viitoittajana itsetuntemuksen ja kirjoittamisen vapauttamisen tiellä, matkalla kohti laajempaa tiedostamista. Koska ahdistus ja pelko juontavat juurensa yksilön varhaisten objektisuhteiden laadulle, olemassaololle tai niiden puutteille, voidaan tätä syvintä sisäistä toiminnan realiteetit asettavaa ilmiötä pyrkiä avaamaan kirjoittamalla. Tiedostamalla estojen ja rajoitteiden (tässä tapauksessa kirjoittamisen rajoitteiden) perusta ja synty, voidaan pyrkiä vaikuttamaan niihin tietoisesti. Kuitenkin tietoisella vaikuttamisella pitäisi päästä ”tiedostamattomaan tilaan” eli flow’n. Kuulostaa vaikealta ja sitä se ehkä onkin. Mutta toisinaan ja toisille kirjoittajille se tuntuu olevan helppoa.

Joskus pelkkä tietoisuus on tarpeeksi. Tietoisuus siitä, mistä jokin johtuu: Miksi kirjoitan kuten kirjoitan? Mitkä ovat minun tabuni, mistä pelkoni juontavat ja miksi toimin kuten toimin? Miksi kirjoitin sen minkä kirjoitin? Mitä jätin kirjoittamatta ja miksi? Miten uudelleenkirjoitin? Mitä karsin, mitä lisäsin? Mitä pelkään ja miten se näkyy teksteissäni? Miten voin oppia näkemään pelkoni tekstissä? Mistä ahdistukseni kumpuaa? Uppoutumalla kirjoittamiseen ja tarkastelemalla omia tekstejä tietystä näkökulmasta (pitäen mielessä kirjoittamisen prosessin lainalaisuudet ja minän

rakenteet), voi omasta omasta tekstistä löytyä vastaus sille miksi ja mitä tekstistä puuttuu. Juuri tässä kohden tulee esille pelon ja ahdistuksen voimavaraksi kääntämisen mahdollisuus: Tietoisuus siitä mitä ehkä on piilotettuna ja miksi. Se pieni ”kipukohta”, jota tietoisuus ei halua nähdä, on merkityksellinen. Sokeus sille ei ole kirjoittajan tai kenenkään muun syy, vaan se on lainalaisuus, joka liittyy ihmisenä olemiseen. Juuri siitä kirjoittaminen voi antaa vapautuksen, jonka kautta kirjoittaja voi löytää itsestään uusia puolia.

Onko siis niin, että pelkkä tietoisuus ei siis kuitenkaan yksin riitä? Matkalla itsesensuurin poistamiseen ja kirjoittamisen vapauttamiseen, tietoisuus omista peloista ja ahdistuksesta on jo paljon. Mutta että voisimme kirjoittaa vapautuneesti, esteistä vapaana, pelkkä tietoisuus ei sittenkään ole tarpeeksi. On pystyttävä kirjoittamaan syvältä ja rohkeasti. On kyettävä kirjoittamaan juuri siitä, josta ei koskaan haluaisi kirjoittaa. Uloskirjoittaminen on tärkeää, tässäkin kohden. Vapauttamalla pelkoja ja ahdistusta kirjoittamalla, tarkastelemalla niiden syntyä ja ympäristöä (kuvaannollisesti), kirjoittaja voi antaa sijaa uudelle ja tuoreelle. Pelon ylittäminen kirjoittamalla juuri siitä kohden missä se on kaikista pelottavin, raadollisin ja vaarallisin, on suurinta itsensä ylittämistä. Uudenlaista tekstiä voi päästä syntymään. Ei ehkä heti eikä vuoden päästä, mutta ehkä myöhemmin.

5. PÄÄTÄNTÄ

Tutkielmassa on pohdittu laajasti tietoisuuden ja tiedostamattoman välistä suhdetta, sekä niiden vaikutuksia itesesensuurin ilmenemiseen ja flow'n saavuttamiseen kirjoittamisen prosessin eri vaiheissa. On totta, että itesesensuurin ylittäminen ja flow'n saavuttaminen voi olla helppoa ja palkitsevaa kirjoitusprosessin alkuvaiheessa, jolloin esimerkiksi vapaan assosioinnin menetelmällä voidaan saavuttaa merkittävää hyötyä, mutta sen merkitystä ei pidä vähätellä muissakaan prosessin vaiheissa. Tyhjä valkoinen paperi on aina suuri haaste ja samalla ennen näkemätön mahdollisuus, mutta niin on eri vaiheissa oleva tekstikin. Tarkastelemalla jo valmista tai käsittelyn alla olevaa tekstiä voidaan siitä tehdä huomioita ja löytää merkitsevyyksiä toisin kuin kirjoittamisen aloitusvaiheessa.

Tutkielmani puitteissa tutustuin laajasti teoksiin jotka käsittelivät ”kaiken sujumista”, ”heittäytymistä”, ”tajunnan virtaamista”, ”yhteyden saamista omaan pimeään puoleen”, ”tekemisen helppoutta”, ”itsensä ylittämistä” jne. Millä tahansa näitä ilmiöitä kutsutaankin, kyse tuntuu silti olevan yhdestä ja samasta asiasta: onnellisuuden tavoittamisesta, siitä hetkestä jolloin kaikki (tässä tapauksessa kirjoittaminen) sujuu, elämä on selvää ja helppoa, ihminen on yhteydessä itseensä, tarkasti eriteltynä yhteydessä omiin tunteisiinsa. Psykoanalyttisen suuntauksen lanseeraamat id, ego ja superego toimivat saumattomassa yhteistyössä minän palveluksessa. Puolustusmekanismit on hetkeksi ajettu alas ja hetki on kirjoittajalle mitä antoisin.

Onnellisuuden tavoittamisen keinoja on esitelty kirjallisuudessa paljon. Moni tutkija totesi onnellisuuden tavoittelemisen tuottavan vain pettymyksen, mutta itsensä löytäminen tunteiden tunnistamisen kautta tuottaa tulosta. Myös tavoitteiden asettaminen koettiin tärkeäksi. Erilaisia näkökulmia siitä, miten tunteisiin päästään käsiksi, ja miten flow-tila voidaan saavuttaa, on esitetty paljon. Joitakin keskeisiksi ja tarkoituksenmukaisiksi kokemiani keinoja olen esitellyt tässä tutkielmassa.

Kaiken sen perusteella mitä onnellisuuden tunteen tavoittamisesta ja kirjoittamisen nautinnon löytymisestä olen lukenut, yhdeksi tärkeäksi pohtimisen aiheeksi koen

”elämän kohtuullistamisen” –käsitteen. Onnellisuuden ehtona todetaan yksimielisesti tunteiden tunnistamisen ja niiden tunnustamisen ja ”läpi elämisen” tärkeys. Kyse on siis eräänlaisesta itsensä kuuntelemisesta. Voisin esittää useita keinoja tuohon maagiseen tilaan pääsemiseksi. Mikä kirjoittajaa estää pysähtymästä ja tarttumasta kynään itseään kuunnellen? Miksi teksti ei ole sellaista kuin kirjoittaja haluaa? Mitä puuttuu? Miksi itsesensuuri ei ylity? Tutkielmassani olen esittänyt useita ehdotuksia itsetuntemuksen lisäämiseksi, mutta ne tuntuvat kaikesta huolimatta riittämättömiltä ja vähäiseltä avulta. Tarkoitus on ennemminkin muuttaa kirjoittajan ajatusmaailmaa ja tietoisuutta omalle itselle armollisempaan suuntaan. Jokin hahmoton, kokonaisvaltainen pyrkimys kirjoittajan parhaaksi tuntuu kuitenkin jäävän tavoittamatta.

Tutkielmaa tehdessäni jäin useaan otteeseen miettimään yksilön asemaa ja mahdollisuuksia rooliensa puristuksessa. Voisiko ”elämän kohtuullistaminen” toimia elämään liittyvien vaatimuksien ja kiireen vähentäjänä? Kohtuullistamisen voi kohdistaa useille, tai vaikka vain yhdelle, elämän osa-alueelle: esimerkiksi fyysiseen ympäristöön (materia), henkiseen ympäristöön (virikkeet) ja sosiaaliseen ympäristöön (ystävät, perhe, työtoverit, harrastukset, sidosryhmät jne.), jolloin kiire ja vaatimukset väistämättä helpottuisivat ja ihminen saattaisi löytää lähemmäs itseään. Toki kaiken kohtuullistamista on ehdoteltu useissa elämänhallinnan oppaissa kautta aikojen, mutta pohdinkin käsitettä nyt nimenomaan kirjoittamisen esteiden kannalta. Kohtuullisuuteen pyrkiminen voisi toimia yhtenä konkreettisena itsesensuurin vähentäjänä: vasta hiljaisuus on täynnä ääntä. Enkä tarkoita ”elämän kohtuullistamisella” tässä yhteydessä askeettisuuden tavoittelemista, jonka voidaan ajatella olevan taiteelliselle tulkinnalle tärkeä sysäys, vaan yksinkertaisesti paljonpuhuttua ”oravanpyörästä hyppäämistä” konkreettisin keinoin: karsimalla ympäriltä ”turha” pois. Mielenkiintoinen tutkimuksen aihe voisikin olla elämän kohtuullistamisen (konkreettisten keinojen kautta) vaikutus kirjoittajan työhön, flow-tilan saavuttamiseen ja työn tuloksellisuuteen.

Tiedostamattoman ja tietoisuuden suhde on keskeinen haaste kirjoittamisen prosessin jokaisessa vaiheessa. Vain tämän suhteen kautta itsesensuurin ylittäminen voi mahdollistua. Tutkielman aikana suurimmaksi pohtimisen aiheeksi itselläni nousi ajatus siitä kumpi lause on enemmän tosi:

Tietoisuus on kirjoittajan tärkein pääoma.

vai

Tiedostamaton on kirjoittajan tärkein pääoma.

Molemmat lauseet ovat mielestäni yhtä tosia. Vain tietoisuuden kautta kirjoittaja voi pyrkiä vaikuttamaan alitajuntansa pidäkkeisiin ja tietoisuutta kirjoittaja tarvitsee voidakseen saavuttaa flow'n. Flow'n voi saavuttaa vain tavoitteellisen toiminnan kautta, eikä ilman tietoisuutta voi kirjoittajalla olla tavoitteellisuutta toiminnassaan. Toisaalta taas tiedostamaton on se suuri aarrearkku, josta kirjoittaja kaivaa esiin tekstinsä merkitykset. Ilman tiedostamatonta ei voi olla luovaa tuotosta. Taideteos, joka kirjoittajan teksti viime kädessä mielestäni aina on, on tiedostamattoman tuottama, rationaalisen kirjoittamisen takaa tekstiin pyrkivä merkitys, jolle kirjoittaja antaa äänen. Se kumpi lause julistetaan todeksi, riippuu aina arvioijan näkökulmasta. Itsesensuurin ylittämisen näkökulmasta molemmat ovat mielestäni yhtä tosia.

Itsesensuuri kulkee ihmisen matkassa aina: se on sisäänrakennettu toiminto johon voimme pyrkiä vaikuttamaan. Kirjoittajalle itsensä tunteminen ja omien tunteidensa kanssa kosketuksiin pääseminen on ensiarvoisen tärkeää. Tähän voimme pyrkiä kukin omalla hyväksi havaitsemalla tavallamme, mutta on olemassa myös joitakin yleispäteviä neuvoja, joiden avulla voi yrittää ylittää itsesensuurin virittämiä esteitä. Näitä olen pyrkinyt avaamaan pro gradu tutkielmassani. Totuus on mielestäni kuitenkin yksinkertainen: Ilman tunnetta ei voi kirjoittaa laadukasta tekstiä. Ilman flow'ta ei voi kokea kirjoittamisen suurta nautintoa. Ilman kirjoittamisen suurta nautintoa ei voi tuntea syvintä yhteyttä omaan itseensä. Ilman syvintä yhteyttä omaan itseensä ei voi ylittää sensuurinsa rajoja. Ilman oman sensuurin rajojen ylittämistä ei voi kirjoittaa laadukkainta tekstiään.

6. LÄHTEET

Painetut lähteet:

Ahti, Risto 2006: *Kriittinen minä*. Siuronkoski: Sanasato Oy.

Andersson Claes 2002: *Luova mieli. Kirjoittamisen vimma ja vastus*. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Atkinson, R.L., Atkinson R.C., Smith, E.E., Bem D.J., & Nolen-Hoeksema, S. 1996. *Hilgard's Introduction to Psychology*. Twelfth edition. Forth Worth: Harcourt Brace College Publishers.

Eaton, M. 1994: *Estetiikan ydinkysymyksiä*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino.

Connerton, Paul 2009: *How Modernity Forgets*. New York: Cambridge University Press.

Connerton, Paul 1989: *How Societies Remember*. Cambridge: University Press.

Csikszentmihályi, Mihály 2005: *Flow. Elämän virta. Tutkimuksia onnesta ja siitä kun kaikki sujuu*. Suom. Ritva Hellsten. Helsinki: Rasalas Kustannus.

Csikszentmihályi, Mihály 1990: *Flow. The Psychology of Optimal Experience. Steps toward Enhancing the Quality of Life*. Harper Perennial. A Division of HarperCollins Publisher: New York.

Csikszentmihályi, Mihály 2007: *Hyvä bisnes. Johtaminen, flow ja tarkoituksen luominen*. (Good Bisnes, 2003) Suom. Mintaka Jännes. Helsinki: Rasalas Kustannus.

Csikszentmihályi, Mihály 2006: *Kehittyvä minuus. Visioita kolmannelle vuosituhannelle.* (The Evolving Self. a Psychology For Third Millenium, 1993) Suom. Sari Hellsten. Helsinki: Rasalas Kustannus.

Eaton, M. 1994: *Estetiikan ydinkysymyksiä.* Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino.

Elbow, Peter 2000: *Everyone Can Write Essays Toward a Hopeful Theory of Writing and Teaching Writing.* New York: Oxford University Press.

Flower, Linda: *Writer-Based Prose: A Cognitive Basis for Problems in Writing.*
Source: College English, Vol. 41, No. 1 (Sep., 1979), pp. 19-37. Publisher(s): National Council of Teachers of English.

Freud, Sigmund 1961: *Arkielämämme psykopatologiaa. Unohtamisesta, virhesanoista, virheteoista, taikauskosta ja erehdyksistä.* (Zur Psychopathologie des Alltagslebens, 1954) Suom. Martti Takala & Marjatta Santala. Otava: Helsinki.

Freud, Sigmund 1981: *Johdatus psykoanalyysiin.* (sis. teokset Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse ja Neue Folge der Vorlesungen in die Psychoanalyse, 1940) Suom. Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus.

Freud, Sigmund 1995: *Unien tulkinta.* (Die Traumdeutung, 1961) Suom. Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Gylling, Heta Aleksandra 2007. *Oikeutettua sensuuria vai moraalitonta ilmaisuvapauden rajoittamista?* Teoksessa Jura Jari (toim.) *Taiteen etiikka.* Turku: Aeropagus Kustannus.

Haapaniemi Eeva & Kuusela Merja 1989. *Kirjailijan työhuoneessa. Toimintatavat ja urakehitys kirjailijan ammatissa.* Helsinki: Gaudeamus.

- Haavikko R. 1991. *Luova taiteilija*. Teoksessa R. Haavikko & J-E Ruth (toim.) *Luovuuden ulottuvuudet*. 2. painos. Espoo: Weilin&Göös, 229-250.
- Hägglund T-P. 1984. *Luovuus psykoanalyttisen tutkimuksen valossa*. Teoksessa R. Haavikko & J-E Ruth (toim.) *Luovuuden ulottuvuudet*. 2. painos. Espoo: Weilin & Göös, 123-146.
- Holappa, Pentti 1980. Teoksessa Haavikko, Ritva (toim.). *Miten kirjani ovat syntyneet* 2. Kirjailijoiden studia generalia 1979, Porvoo: Wsoy, 247-266.
- Ihalainen, V.J. 1985. *Ikuinen taistelu*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ihanus, Juhani 1995: *Toinen. Kirjoituksia psyykestä, halusta ja taiteista*. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Jokinen, Elina 2010: *Vallan kirjailijat*. Valtion apurahoituksen merkitys kirjailijoille vuosituhannen vaihteen Suomessa. Helsinki: BTJ Finland Oy.
- Jung, Carl G 1997: *Symbolit. Piilotajunnan kieli*. (Man and his symbols, 1964) Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Wsoy.
- Jämiä, Päivi 2009. Pro gradu tutkielma. *Vapaa assosiaatio käsikirjoittamisessa psykoanalyttisen kielikäsitteiden mukaan*. Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos.
- Kantokorpi, Mervi 1990. *Runousopin perusteet*. Oppimateriaalit / Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Vammala: Helsingin yliopisto.
- Kilpi, Eeva 1980. Teoksessa Haavikko, Ritva (toim.). *Miten kirjani ovat syntyneet* 2. Kirjailijoiden studia generalia 1979, Porvoo: Wsoy, 267-286.
- Kinnunen, Aarne, 2000: *Estetiikka*. Juva: Wsoy.

- Koskela, Lasse 1997. *Lukijan ABC-kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuuden tutkimuksen suuntauksiin*. Rauma: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Koski, M. 1994. *Taskut täynnä tarinoita*. Helsinki: Cultura Oy.
- Kunnas, Kirsi 1980: Teoksessa Haavikko, Ritva (toim.). *Miten kirjani ovat syntyneet 2*. Kirjailijoiden studia generalia 1979, Porvoo: Wsoy, 206-246.
- Kärkkäinen, Marita 2007. Pro gradu tutkielma. *Kirjoittamisen ilo*. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos.
- Lehtinen, Mikko 2001. *Post scriptum. Kirja medioitumisen aikakaudella*. Jyväskylä. Vastapaino.
- Lehtinen, Torsti. 2003. *Sanojen avaruus. Luovan kirjoittamisen opas*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Luce-Kapler, Rebecca 2004: *Writing With, Throuhg and Beyond the Text. An Ecology of Language*. Queen´s University of England. LEA Lawrece Erlbaum associates, Publishers London.
- Lyytikäinen, Pirjo 1995: *Muna vai kana – erä tulkintapeliä Michael Riffaterren inspiroimana*. Teoksessa Mervi Kantokorpi (toim.) *Kuin avointa kirjaa. Leikkivä teksti ja sen lukija*. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 15-50.
- Peltonen, Sirpa 2003. Pro gradu tutkielma. *Häiriö kirjoittamisen tilassa. Luovan kirjoittajan henkiset esteet ja niiden käsitteleminen*. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos.
- Ruth, Jan-Erik 1984. *Luova persoona, prosessi ja tuote*. Teoksessa R. Haavikko & J-E Ruth (toim.) *Luovuuden ulottuvuudet*. 2. painos. Espoo: Weilin & Göös, 13-36.

Siltala, Pirkko 1993: *Haen sanojani kaukaa. Naiskirjailijan luovuus*. Helsinki: Yliopistopaino.

Svinhufvud, Kimmo. 2007. *Kokonaisvaltainen kirjoittaminen*. Helsinki: Tammi.

Svinhufvud, Kimmo. 2009: *Gradutakuu*. Keuruu. Kustannusosakeyhtiö Tammi

Tiihonen, Ilpo 1982: *Eroikka*. Helsinki: Wsoy

Tähkä, V. 1982: *Psykoterapian perusteet*. Helsinki: Wsoy.

Uusikylä, Kari & Piirto, Jane 1999: *Luovuus. Taito löytää, rohkeus toteuttaa*. Jyväskylä: Atena kustannus.

Vanhatalo, Pauliina 2002. Pro gradu tutkielma. *Kirjoittamisen motiiveista ja motivaatiosta*. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos, kirjallisuuden oppiaine, luovan kirjoittamisen linja.

Vilkko-Riihelä, A. 1999: *Psykye psykologian käsikirja*. Helsinki: WSOY.

Woolf, Virginia 2001: *Oma huone*. (A room of One's own, 1928). Suom. Kirsti Simonsuuri. Helsinki: Tammi.

Muut:

Ahti, Risto 2010: Kuultu luento opintosarjasta *Kirjoittaminen ammattina, kirjoittaja ja yhteistyö*. 14.1.2011. Haastattelijana Tuomo Lahdelma. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä

Huotarinen, Vilja-Tuulia 2011: Kuultu luento opintosarjasta *Kirjoittaminen ammattina, kirjoittaja ja yhteistyö*. 14.1.2011. haastattelijana Elina Jokinen. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä

Jokinen Elina 2010: *Graduohjaus*. Sähköposti 20.12.2010.

Niemi-Pynttari Risto: *Hypnagogia*

(saatavilla Optimassa: <http://optima.cc.jyu.fi/learning/id40/bin/user?rand=14284/> / 8.3.2011)

Hovila Elina 2009: *Opettajat palautteen antajina*. Luentomuistio. Suomen kielen ja kirjallisuuden alumni- ja mentoripäivä Jyväskylässä 26.9.2009.